

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

FORUM EFVM 2.0

28 вересня - 1 жовтня 2021

Зміни

Адаптація

Нова Економіка

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОГО ФОРУМУ

**Дослідницька секція
«ПАРАДИГМАЛЬНІ
ЗРУШЕННЯ В ЕКОНОМІЧНІЙ
ТЕОРІЇ ХХІ СТ.»**

FORUM EFBM 2.0

Зміни. Адаптація. Нова економіка

Матеріали Міжнародного форуму

ДОСЛІДНИЦЬКА СЕКЦІЯ

**«ПАРАДИГМАЛЬНІ ЗРУШЕННЯ
В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕОРІЇ ХХІ СТ.»**

Київ 2021

УДК 330, 331, 336

JEL classification: D00, E00, G00, M10, M20

Рецензенти:

Л. Буяк, доктор економічних наук, професор

Р. Кулієв, доктор економічних наук, професор

Редакційна колегія:

д-р екон. наук, проф. А.І. Ігнатюк (голова); канд. фіз.-мат. наук, доц. Л.А. Анісімова; д-р екон. наук, проф. І.О. Лютий; д-р екон. наук, проф. А.О. Старостіна; д-р екон. наук, проф. О.І. Ляшенко; д-р екон. наук, проф. Н.І. Гражевська; д-р екон. наук, проф. Г.І. Купалова; д-р екон. наук, проф. Г.М. Филюк; д-р екон. наук, доц. М.В. Ситницький; д-р екон. наук, доц. Н.В. Приказюк; д-р екон. наук, проф. Н.В. Ковтун; д-р екон. наук, доц. Б.А. Засадний; к.філол.н., доц. М.В. Петровський; д-р екон. наук, проф. Н.В. Бутенко; д-р екон. наук, доц. О.В. Баженова; д-р екон. наук, проф. Т.В. Гайдай; д-р екон. наук, доц. В.В. Вірченко; д-р екон. наук, проф. А.Б. Камінський; канд. екон. наук, доц. П.В. Кухта; канд. екон. наук, ас. О.Л. Михальська; канд. екон. наук, доц. О.Ю. Мірошніченко; канд. екон. наук, доц. Т.О. Мурована; канд. екон. наук, доц. З.О. Пальян; канд. екон. наук, ас. Н.А. Плешакова; канд. екон. наук, доц. О.Ю. Пригара; канд. екон. наук А.О. Полторацька; канд. екон. наук, доц. І.Я. Софіщенко; канд. філол. наук, доц. А.С. Сизенко; канд. філол. наук, доц. Святюк Ю.В.; д-р істор. наук, проф. О.В. Чеберяко; д-р екон. наук, доц. А.С. Шолойко.

Економіка. Фінанси. Бізнес. Управління, матеріали ІІ Міжнародного форуму / за заг. ред. проф. А. І. Ігнатюк : Київ, 2021. Дослідницька секція «Парадигмальні зрушення в економічній теорії ХХІ ст.». 196 с.

Збірник містить матеріали ІІ Міжнародного форуму «Економіка. Фінанси. Бізнес. Управління. Зміни. Адаптація. Нова економіка», що проходив 28 вересня – 1 жовтня 2021 року на економічному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Збірник охоплює наукові публікації за основними напрямками економічної науки.

Для науковців, державних службовців, викладачів, аспірантів і студентів економічних спеціальностей закладів вищої освіти.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, галузевої термінології, імен власних та інших відомостей.

ISBN 978-617-696-866-5

ISBN 978-617-696-867-2

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2021

FORUM EFBM 2.0

Changes. Adaptation. New economy.

Proceedings of the International Forum

RESEARCH SECTION

PARADIGMATIC SHIFTS IN THE 21st CENTURY ECONOMIC THEORY

Kyiv 2021

УДК 330, 331, 336

JEL classification: D00, E00, G00, M10, M20

Reviewers:

Buiak Lesia, Doctor of Economics, Professor

Rufat Kuliev, Doctor of Economics, Professor

Editorial Board:

Anzhela Ignatiuk, Doctor of Economics, Professor (Head of Editorial Board); Lyudmyla Anisimova, PhD in Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor; Ihor Liutyii, Doctor of Economics, Professor; Alla Starostina, Doctor of Economics, Professor; Olena Liashenko, Doctor of Economics, Professor; Nadiia Hrazhevska, Doctor of Economics, Professor; Halyna Kupalova, Doctor of Economics, Professor; Halyna Filiuk, Doctor of Economics, Professor; Maksym W. Sitnicki, Doctor of Economics, Associate Professor; Nataliia Prukaziuk, Doctor of Economics, Professor; Natalia Kovtun, Doctor of Economics, Professor; Bohdan Zasadnyii, Doctor of Economics, Associate Professor; Mykola Petrovskyyi, PhD in Philology; Associate Professor; Nataliia Butenko, Doctor of Economics, Professor; Olena Bazhenova, Doctor of Economics, Associate Professor; Tetiana Gaidai, Doctor of Economics, Professor; Volodymyr Virchenko, Doctor of Economics, Associate Professor; Andrii Kaminskyi, Doctor of Economics, Professor; Pavlo Kukhta, PhD in Economics, Associate Professor; Olena Mykhalska, PhD in Economics, Assistant; Olga Miroshnychenko, PhD in Economics, Associate Professor; Tetiana Murovana, PhD in Economics, Associate Professor; Zinaida Palian, PhD in Economics, Associate Professor; Nataliia Pleshakova, PhD in Economics, Assistant; Olha Pryhara, PhD in Economics, Associate Professor; Alona Poltoratska, PhD in Economics; Iryna Sofishchenko, PhD in Economics, Associate Professor; Anastasiia Syzenko, PhD in Philology; Associate Professor; Yulia Sviatiuk, PhD in Philology, Associate Professor; Oksana Cheberyako, Doctor of Habil. in Historical Sciences, PhD in Economics, Professor; Antonina Sholoiko, PhD in Economics, Associate Professor.

E Economics. Finance. Business. Management, Proceedings of the II International Forum / Edited by Prof. Anzhela Ignatiuk : Kyiv, 2021. Research Section “Paradigmatic Shifts in the 21st Century Economic Theory”. 196 p.

The proceedings contain the papers presented at the II International Forum «Economics. Finance. Business. Management. *Changes. Adaptation. New economy*» held on September 28 – October 1, 2021 at the Faculty of Economics of Taras Shevchenko National University of Kyiv. The proceedings cover research papers in key areas of economics.

For scholars, civil servants, teachers, postgraduate and graduate students of economics in higher educational institutions.

The authors of published papers are solely responsible for the selection and accuracy of presented facts, quotations, economic and statistical data, professional terminology, proper names, and other data.

ISBN 978-617-696-866-5

ISBN 978-617-696-867-2

© Taras Shevchenko National University of Kyiv, 2021

ПАРАДИГМАЛЬНІ ЗРУШЕННЯ В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕОРІЇ ХХІ СТ.**ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ**

Базилевич Віктор, Гражевська Надія, Нестеренко Олена ПАРАДИГМАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА НОВІ МОЖЛИВОСТІ	15
Гриценко Андрій ПАРАДИГМАЛЬНІ ЗРУШЕННЯ У РОЗУМІННІ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ	19
Радіонова Ірина ВІД ПАРАДИГМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ (GOVERNMENT) ДО ПАРАДИГМИ ПУБЛІЧНОГО ВРЯДУВАННЯ (GOVERNANCE): ЕВОЛЮЦІЯ В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕОРІЇ	23
Собонь Януш, Буркуна Наталя, Селезньова Руслана АНАЛІЗ РОЗВИТКУ КРАЇН СВІТУ З ВИСОКИМ РІВНЕМ РОБОТИЗАЦІЇ	27
Тарасевич Віктор СУЧАСНА КОРЕВОЛЮЦІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ЦІННОСТІ	31
ТЕЗИ ВИСТУПІВ	
Бодров Володимир КОМПЛЕМЕНТАРНА ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ МІКРОТРЕНДІВ У РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ	35
Гайдай Тетяна МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДНОЇ ПРОГРАМИ ТРАДИЦІЙНОГО ІНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ: ФОРМУВАННЯ «ЖОРСТКОГО ЯДРА»	38
Галушка Зоя ІНКЛЮЗИВНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ – ТЕОРЕТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ ЧИ СУЧАСНІ БІЗНЕС-РЕАЛІЇ?	42
Горбачук Василь, Дунаєвський Максим, Батіг Людмила НОВА ЕНЕРГЕТИКА Й ЕКОНОМІЧНІ ЗМІНИ	45
Горняк Ольга ЕВОЛЮЦІЯ ФІРМИ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ НОВОЇ ЕКОНОМІКИ	48
Ємельяненко Лариса, Гончар Катерина ІНСТИТУЦІЙНИЙ ПІДХІД В МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ КОРУПЦІЇ ТА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ	52
Зайцев Юрій НЕОЛІБЕРАЛІЗМ, ПОСТНЕОЛІБЕРАЛІЗМ І МОЖЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНИХ МОДЕЛЕЙ ЗРОСТАННЯ ДОБРОБУТУ СУЧАСНИХ НАЦІЙ	56

Комеліна Ольга, Корсунська Марина КРЕАТИВНА АКТИВНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ЧИННИК СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ	60
Кричевська Тетяна ФАКТОРИ ТА НАПРЯМИ МОДИФІКАЦІЇ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	63
Липов Володимир ПЛАТФОРМІЗАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ МІНІМІЗАЦІЇ «НЕНАВМИСНИХ НАСЛІДКІВ» ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ ТА СТАБІЛІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ	66
Маслов Анатолій НОВА ЕКОНОМІКА ТА ЕТАПИ ЇЇ ЕВОЛЮЦІЇ	70
Москаленко Олександра АКТУАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ ТА СУПЕРЕЧНОСТІ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В ЦИФРОВІЙ РЕАЛЬНОСТІ	74
Небрат Вікторія ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ДОБРОБУТУ	78
Осецький Валерій ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ УНІВЕРСИТЕТАХ: ДИДАКТИЧНА ПАРАДИГМА	81
Пилипенко Ганна, Герасименко Тетяна СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В ПЕРІОД НЕСТАБІЛЬНОСТІ: ДОСВІД РОЗВИНУТИХ КРАЇН СВІТУ	85
Пилипенко Юрій, Дубсєй Юлія ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТОК ЯК УМОВА ПІДВИЩЕННЯ СУСПІЛЬНОГО ДОБРОБУТУ	89
Слухай Сергій КОНЦЕПЦІЯ «ЕКОНОМІЧНОГО ВИБОРЦЯ» ТА ЇЇ РЕЛЕВАНТНІСТЬ ДО УМОВ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇН	93
Фещенко Валентина ТРАНСФОРМАЦІЯ АНАЛІТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ ХХІ СТ.	96
Філіпенко Антон ЛОГІКА ІНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕОРІЇ	99
Ходаківський Євгеній, Якобчук Валентина, Плотнікова Марія НЕЙРОТЕОЛОГІЧНІ ЗНАННЯ В ПСИХОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ	102
Ходжаян Аліна АНТИНОМІЯ ПРОТЕКЦІОНІЗМУ І ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ У СИСТЕМІ СУЧАСНИХ СВІТОГОСПОДАРСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ	106
Буркіна Наталя СИМБІОЗ МЕТОДІВ ЛОКАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ТА ЕКОНОМЕТРИКИ У СИСТЕМІ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ	110

Гузенко Ірина ТОТАЛІТАРНИЙ СПАДОК І ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПЛЮРАЛІЗМ В ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ	112
Залєвська-Шишак Анна ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ	116
Красота Олена СОЦІАЛЬНА ІНКЛЮЗІЯ ЯК НОВІТНЯ КОНЦЕПЦІЯ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ	120
Лозова Ганна ГЕНДЕРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ЕКОНОМІЦІ	124
Назаров Ілля ДЕРЖАВА VERSUS РИНОК У СВІТЛІ СОЦІАЛЬНО-АТОМАРНОЇ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО-ОРГАНІЧНОЇ МОДЕЛЕЙ СУСПІЛЬСТВА	128
Поповський Юрій ЕКОНОМІКО-АНАЛІТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРАДИГМАЛЬНИХ ЗРУШЕНЬ ЗАСОБАМИ СМАРТ-ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	131
Сторощук Богдан СУПЕРЕЧНОСТІ СУЧАСНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПОСТМОДЕРНОГО ДИСКУРСУ	134
Ткаченко Олена, Кулага Ірина ОСОБЛИВОСТІ ТА УРОКИ СВІТОВОЇ КОРОНАКРИЗИ	138
Томчук-Пономаренко Наталія МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ВИЗНАЧЕННЯ МАРГІНАЛЬНИХ СТАНІВ ВІДТВОРЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В СИСТЕМІ ТЕОРІЇ ДОБРОБУТУ	142
Федорова Наталя СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ «INDUSTRIE 4.0» АБО ЧЕТВЕРТОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ	145
Ходжаян Алла МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРІОРИТЕТІВ СТРУКТУРНИХ ЗМІН НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	148
Бодрова Дарія МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ В ЕМЕРДЖЕНТНИХ ГОСПОДАРСЬКИХ СИСТЕМАХ	152
Гончарук Інна ПОСИЛЕННЯ РИНКОВОЇ ВЛАДИ БІЗНЕС-ПЛАТФОРМ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19	155
Демидюк Ольга КОНЦЕПЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: ТЕОРЕТИЧНИЙ ВИМІР ТА ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ	158

Колоша Васирина ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРІЇ ІГОР ДО АНАЛІЗУ ПРОЦЕСІВ ЗЛИТТЯ ТА ПОГЛИНАННЯ	161
Мостепанюк Алла ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА БІЗНЕСУ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ НЕСТІЙКОСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	165
Сливка Тетяна ГЕНЕЗА ВЗАЄМОДІЇ КОРПОРАЦІЙ І ДЕРЖАВИ В ЛІБЕРАЛЬНІЙ МОДЕЛІ ЕКОНОМІКИ	168
Щуров Ігор ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ	171
Заваженко Андрій «ІНСТИТУЦІЙНИЙ ШОК» НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ COVID-19	174
Селезньова Віолетта РОЛЬ ВІСЦЕРАЛЬНИХ ФАКТОРІВ У ЕКОНОМІЧНІЙ ПОВЕДІНЦІ СУБ'ЄКТА	177
Чередніченко Дар'я НОВАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАГАТОСТОРОННІХ ПЛАТФОРМ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ	180
Шемахіна Ірина КОНВЕРГЕНТНО-ДИВЕРГЕНТНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК У КОНТЕКСТІ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ПАРАДИГМИ	184
Шумей Анна ОСОБЛИВОСТІ СПОЖИВЧОЇ ПОВЕДІНКИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ	188
АНОТАЦІЇ ВИСТУПІВ	
Бажал Юрій ПОШУКИ НОВОЇ ПАРАДИГМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ: <i>QUO VADIS</i>	191
Зайцев Юрій НЕОЛІБЕРАЛІЗМ, ПОСТНЕОЛІБЕРАЛІЗМ І МОЖЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНИХ МОДЕЛЕЙ ЗРОСТАННЯ ДОБРОБУТУ СУЧАСНИХ НАЦІЙ	192
Лопух Ксенія ФЕМІНІСТИЧНА ЕКОНОМІКА ЯК НОВИЙ НАПРЯМ ДОСЛІДЖЕНЬ В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕОРІЇ	193
Радіонова Ірина ВІД ПАРАДИГМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ (GOVERNMENT) ДО ПАРАДИГМИ ПУБЛІЧНОГО ВРЯДУВАННЯ (GOVERNANCE): ЕВОЛЮЦІЯ В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕОРІЇ	194
Фурман Тарас СТАТИСТИЧНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ	195

PARADIGMATIC SHIFTS IN THE 21st CENTURY ECONOMIC THEORY

KEYNOTE ABSTRACTS

Viktor Bazylevych, Nadiia Hrazhevskia, Olena Nesterenko PARADIGMAL DEVELOPMENT OF ECONOMIC THEORY: NEW CHALLENGES AND NEW OPPORTUNITIES	15
Andriy Grytsenko PARADIGMATIC SHIFTS IN UNDERSTANDING OF HISTORICAL DEVELOPMENT OF ECONOMIC SYSTEMS	19
Iryna Radionova FROM PARADIGM OF GOVERNMENT TO PARADIGM OF GOVERNANCE: EVOLUTION IN ECONOMIC THEORY	23
Januzh Sobon, Natalia Burkina, Ruslana Selezneva ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT OF ROBOTICS COUNTRIES OF THE WORLD	27
Viktor Tarasevich MODERN COREVOLUTION AND PROSPECTS OF GENERAL THEORY OF VALUE	31

ABSTRACTS

Volodymyr Bodrov COMPLEMENTARY INSTITUTIONALIZATION OF MICROTRANS IN THE DEVELOPMENT OF MODERN ECONOMIC SYSTEMS	35
Tetiana Gaidai METHODOLOGICAL ANALYSIS OF ORIGINAL INSTITUTIONAL ECONOMICS AS RESEARCH PROGRAM: FORMATION OF «HARD CORE»	38
Zoia Galushka INCLUSIVENESS OF ECONOMIC DEVELOPMENT – THEORETICAL CONCEPT OR MODERN BUSINESS-REALITIES?	42
Vasyl Gorbachuk, Maksym Dunaievskiy, Lyudmyla Batih NEW ENERGY AND ECONOMIC CHANGES	45
Olga Gorniak EVOLUTION OF FIRM IN THE PROCESS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF NEW ECONOMY	48
Larysa Yemelienenko, Kateryna Honchar INSTITUTIONAL APPROACH IN THE METHODOLOGY OF INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN CORRUPTION AND ECONOMIC GROWTH	52
Yurii Zaitsev NEOLIBERALISM, POSTNEOLIBERALISM AND THE POSSIBILITY OF FORMING EFFECTIVE MODELS FOR INCREASING THE WELFARE OF MODERN NATIONS	56

Olga Komelina, Maryna Korsunsk ENTERPRISES' CREATIVE ACTIVITY AS A FACTOR OF UKRAINE'S SUSTAINABLE DEVELOPMENT	60
Tetiana Krychevska FACTORS AND DIRECTIONS OF MACROECONOMIC POLICY MODIFICATION AT THE CURRENT STAGE	63
Volodymyr Lypov PLATFORMIZATION AS A TOOL OF MINIMIZATION OF UNINTENDED CONSEQUENCES ECONOMIC REFORMS AND STABILIZATION OF DEVELOPMENT	66
Anatolii Maslov NEW ECONOMY AND STAGES OF ITS EVOLUTION	70
Oleksandra Moskalenko RELEVANT PRIORITIES AND CONTRADICTIONS OF THE MODEL OF SOCIO- ECONOMIC DEVELOPMENT IN DIGITAL REALITY	74
Victoria Nebrat INSTITUTIONAL DIMENSION OF SOCIO-ECONOMIC WELFARE	78
Valerii Osetskyi APPLYING DIGITAL TECHNOLOGY TO ENTREPRENEURIAL UNIVERSITIES: A DIDACTIC PARADIGM	81
Hanna Pylypenko, Tetyana Gerasimenko SOCIAL POLICY IN PERIOD OF INSTABILITY: EXPERIENCE OF DEVELOPED COUNTRIES	85
Yuriy Pylypenko, Julia Dubiei TECHNICAL AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT AS A CONDITION FOR INCREASING PUBLIC WELFARE	89
Sergii Slukhai ECONOMIC VOTER CONCEPT AND ITS RELEVANCE TO CONDITIONS OF THE POSTSOCIALIST NATIONS	93
Valentyna Feshchenko TRANSFORMATION OF ANALYTICAL INSTRUMENTS OF SCIENTIFIC RESEARCH IN THE CONTEXT OF FORMATION OF ECONOMIC THEORY OF THE XXI CENTURY	96
Anton Filipenko LOGIC OF INSTITUTIONALISM IN ECONOMIC THEORY	99
Evgeniy Hodakivskiy, Valentyna Yakobchuk, Mariya Plotnikova NEUROTHEOLOGICAL KNOWLEDGE IN MANAGEMENT PSYCHOLOGY	102
Alina Khodzhaian ANTINOMY OF PROTECTIONISM AND LIBERALIZATION IN THE SYSTEM OF MODERN WORLD ECONOMIC RELATIONS	106

Natalia Burkina SYMBIOSIS OF LOCAL ANALYSIS AND ECONOMETRIC METHODS IN DECISION MAKING MANAGEMENT SYSTEM	110
Iryna Guzenko TOTALITARIAN HERITAGE AND THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PLURALISM IN ECONOMIC RESEARCH	112
Anna Zalievska-Shyshak PROSPECTS FOR THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE NATIONAL INNOVATION SYSTEM IN UKRAINE	116
Olena Krasota SOCIAL INCLUSION AS THE CURRENT CONCEPT OF SOCIAL DEVELOPMENT	120
Ganna Lozova GENDER RESEARCH IN ECONOMY	124
Ilia Nazarov STATE VERSUS MARKET IN THE LIGHT OF SOCIAL ATOMIC AND INSTITUTIONAL ORGANIC MODELS OF SOCIETY	128
Jurii Popovskiy ECONOMIC AND ANALYTICAL RESEARCH OF PARADIGMAL SHIFTING BY SMART INFORMATION TECHNOLOGIES	131
Bogdan Storoshchuk CONTRADICTIONS OF CONTEMPORARY ECONOMIC POSTMODERN DISCOURSE	134
Olena Tkachenko, Iryna Kulaga FEATURES AND LESSONS OF THE WORLD CORONACRISIS	138
Nataliia Tomchuk-Ponomarenko METHODOLOGICAL APPROACHES TO DETERMINATION OF MARGINAL STATES OF POPULATION REPRODUCTION IN THE SYSTEM OF WELFARE THEORY	142
Natalya Fedorova ESSENCE CHARACTERISTICS OF «INDUSTRIE 4.0» OR FOURTH INDUSTRIAL REVOLUTION	145
Alla Khodzhaian METHODICAL APPROACHES FOR JUSTIFICATION THE PRIORITIES OF NATIONAL ECONOMY STRUCTURAL CHANGES	148
Daria Bodrova METHODOLOGICAL FEATURES OF THE ANALYSIS OF MACROECONOMIC STABILITY IN EMERGENT ECONOMIC SYSTEMS	152

Inna Honcharuk THE RISE OF BUSINESS-PLATFORM'S MARKET POWER DURING THE COVID-19 PANDEMIC	155
Olga Demydiuk THE CONCEPT OF ENVIRONMENTAL ENTREPRENEURSHIP: THEORETICAL DIMENSION AND PRACTICAL IMPLEMENTATION	158
Vasylyna Kolosha IMPLEMENTATION OF THE GAME THEORY TO MERGER AND ACQUISITION ANALYSIS	161
Alla Mostepaniuk RETHINKING THE INTERACTION BETWEEN STATE AND BUSINESS IN CONDITIONS OF INCREASING INSTABILITY OF THE GLOBAL ECONOMY	165
Tetiana Slyvka GENESIS OF INTERACTION BETWEEN CORPORATIONS AND THE STATE IN THE LIBERAL ECONOMIC MODEL	168
Igor Shchurov PROBLEMS OF ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UKRAINE AND ITS ENERGY SECURITY	171
Andrii Zavazhenko «INSTITUTIONAL SHOCK» OF NATIONAL ECONOMIES DURING THE COVID-19 PANDEMIC	174
Violetta Seleznova THE ROLE OF VISCERAL FACTORS IN ECONOMIC BEHAVIOUR OF INDIVIDUAL	177
Dar'ya Cherednichenko NEW EUROPEAN UNION REGULATIONS OF MULTI-SIDED PLATFORMS IN DIGITAL ECONOMY	180
Iryna Shemakhina CONVERGENT-DIVERGENT DEVELOPMENT OF NATIONAL ECONOMIES IN THE CONTEXT OF THE INSTITUTIONAL PARADIGM	184
Anna Shumei CHARACTERISTICS OF CONSUMER BEHAVIOR IN THE CONTEXT OF MODERN SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT	188
ANNOTATIONS	
Iurii Bazhal SEARCH FOR A NEW PARADIGM OF ECONOMIC THEORY: <i>QUO VADIS</i>	191
Yurii Zaitsev NEOLIBERALISM, POSTNEOLIBERALISM AND THE POSSIBILITY OF FORMING EFFECTIVE MODELS FOR INCREASING THE WELFARE OF MODERN NATIONS	192

Kseniia Lopukh FEMINIST ECONOMICS AS A NEW APPROACH TO RESEARCH IN THE ECONOMIC THEORY	193
Iryna Radionova FROM PARADIGM OF GOVERNMENT TO PARADIGM OF GOVERNANCE: EVOLUTION IN ECONOMIC THEORY	194
Taras Furman MIDDLE CLASS STATISTICAL IDENTIFICATION	195

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

Базилевич Віктор,
член-кореспондент НАН України,
д-р екон. наук, професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
Гражевська Надія,
д-р екон. наук, професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
Нестеренко Олена,
канд. екон. наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ПАРАДИГМАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА НОВІ МОЖЛИВОСТІ

Ключові слова: економічна теорія, парадигма, парадигмальний розвиток.

Viktor Bazylevych,
Corresponding Member of the NAS of Ukraine,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Nadiia Hrazhevskia,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Olena Nesterenko,
PhD, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

PARADIGMAL DEVELOPMENT OF ECONOMIC THEORY: NEW CHALLENGES AND NEW OPPORTUNITIES

Key words: economic theory, paradigm, paradigmatic development.

Глибинні та масштабні зміни соціально-економічної реальності XXI ст. посилюють невизначеність подальшої історії людства та утруднюють прогнозування процесу нагромадження та диференціації економічних знань загалом та економічної теорії зокрема. Загальновизнано, що рівень розвитку останньої тісно пов'язаний зі ступенем поінформованості та усвідомлення дослідниками наявних актуальних мегатрендів та поточних тенденцій

господарської еволюції, що завжди містять елементи глобальної невизначеності, навіть тоді, коли ззовні виглядають цілком передбачуваними. Йдеться про надскладний процес трансформації поліструктурних економічних систем, що супроводжується якісними перетвореннями форм, рівнів, конфігурацій та умов господарської життєдіяльності суспільства, обумовлюючи появу низки потужних викликів для наукової спільноти. Слід також взяти до уваги сучасний етап розвитку економічної теорії, пов'язаний з плюралістичним висвітленням досліджуваного об'єкта представниками різних шкіл та течій економічної науки, що закономірно породжує цілком виправдану відсутність спільної дослідницької позиції. Відтак в історико-економічній ретроспективі та перспективі в межах економічної науки співіснують та розвиваються різні економічні теорії, які постають першоосновами формування розбіжних парадигмальних підходів та відображають окремі аспекти однієї і тієї ж соціально-економічної реальності.

У цьому контексті парадигмальний розвиток економічної теорії може трактуватися як такий, що відбувається кількома шляхами, які в сукупності зумовлюють істотні глибинні зрушення та зсуви в змісті та структурі економічного знання, а саме: (1) шляхом внутрішньо-парадигмальних модифікацій і вдосконалень; (2) шляхом між-парадигмальних взаємодій та синтезу; (3) шляхом транспарадигмальних запозичень та консолідацій.

Важливо зауважити, що однією з особливостей сучасного парадигмального розвитку економічної теорії є те, що новітні парадигмальні підходи лише подеколи засновані на цілковитому спростуванні попередньої системи знань. Найчастіше вони не пропагують цілковитої відмови від нагромаджених наукових підходів та концепцій, а своєрідним, доволі неординарним чином поєднують та інтегрують їх. Водночас такі зрушення передбачають формулювання якісно іншої системи цінностей, ідей і уявлень та сприяють становленню якісно нового типу або стилю економічного мислення (на кшталт одного з кунівських розумінь парадигми як певної дисциплінарної матриці), що зумовлює суттєве оновлення методологічних підходів та категоріально-понятійного апарату економічної теорії.

За цих обставин нові парадигми економічної теорії:

- формуються переважно синтетичним шляхом, компіляцією вже існуючих парадигмальних підходів або поєднанням одного чи кількох із них з піонерними теоретико-економічними ідеями й методологічними новаціями;
- базуються на теоретичному узагальненні історико-економічного досвіду та враховують перманентні кардинальні виклики, що суттєво змінюють існуючу соціально-економічну реальність.

Зауважмо, що штучний характер формування нових парадигмальних підходів в економічній науці не є поширеним. Можливо, найвідомішим прикладом формування парадигмального підходу штучним шляхом є так званий великий неокласичний синтез, здійснений Полом Самуельсоном. Однак ставлення сучасних науковців до такого синтезу є вельми неоднозначним, хоча він і надалі залишається найпоширенішим у навчальній економічній літературі.

За умов, коли парадигмальний розвиток економічної теорії відбувається шляхом інноваційних теоретико-методологічних проривів, або реалізації

адаптаційних можливостей існуючого багатоманіття наукових підходів та їх здатності до взаємодоповнення актуалізується завдання детермінації ролі кожного з них в парадигмальній структурі сучасної економічної науки в умовах зростаючої нестабільності та невизначеності соціально-економічного розвитку. Так свого часу кейнсіанська економічна теорія заповнила прогалину неокласичної, представивши широкі аналітичні можливості для аналізу макроекономічного рівня господарювання, проте послуговувалась граничним аналізом, що став своєрідною візитівкою маржиналізму. В подальшому кейнсіанство еволюціонувало на основі переважно внутрішньопарадигмального розвитку, посиливши макроекономічні дослідження концепціями економічної динаміки, економічного циклу, взаємозв'язку товарних та фінансових ринків. Водночас були започатковані зміни і вдосконалення кейнсіанської парадигми, зумовлені взаємопроникненням з марксистською, неокласичною, інституційною та іншими економічними теоріями, тобто завдяки потужним міжпарадигмальним взаємодіям.

Інший приклад – класична школа політичної економії, яка започаткувала науковий етап розвитку економічного знання, впровадивши фундаментальні засновки економічного способу мислення, ключові категорії, закони та принципи економічної науки, основні методологічні підходи, тобто фактично сформувала парадигмальні основи економічної теорії, що уможливило потужну самоідентифікацію економічних знань. На основі сформованої класичної ліберальної парадигми економічного розвитку і економічної теорії, проте зі значними суб'єктивістськими новаціями, було розбудовано неокласичну економічну теорію, сучасний мейнстрім економічної науки, розвиток якого неоднозначно оцінюється сучасними науковцями. З одного боку, довготривале домінування неокласичного парадигмального підходу догматизовано окремими його прихильниками і перетворено на своєрідний фетиш, з іншого – не можна не визнати, що саме ця панівна парадигма найбільш активно модифікує елементи своєї «захисної оболонки» (в термінології І. Лакатоса), здобуваючи прихильність значної кількості учених-економістів саме внаслідок певної поступливості й гнучкості неокласичних парадигмальних засновків. При цьому навіть «жорстке ядро» неокласичної теорії, зокрема аксіоми про ендогенний характер, стабільність і повну визначеність переваг економічних агентів та власне модель раціонального вибору поступово стають менш жорсткими. Нині неокласичний парадигмальний підхід інтегрує теорію асиметрії інформації, акумулює частину розробок сучасного неінституціоналізму, реалізує принципи економічного імперіалізму. Останні десятиліття також демонструють поступове заповнення існуючих лакун в емпіричному та теоретичному осмисленні ірраціональних феноменів поведінки економічних суб'єктів, своєрідне «вмонтовування» здобутків поведінкової економічної теорії до неокласичної парадигмальної будівлі.

Щодо транспарадигмальних взаємодій, то останні реалізуються тоді, коли до лона економічної теорії активно залучаються здобутки інших наук, причому не лише економічних, соціальних та поведінкових. Прикладом може

бути започаткована в межах багатьох наукових напрямів, але й нині недостатньо розроблена еволюційна парадигма, яка розвивається на стику теоретико-методологічних досягнень економіки та біології; наукове поєднання здобутків сучасних фізичної та економічної наук сформувало еконофізику, взаємопроникнення природничих та соціальних наук надало можливість послуговуватись синергетичною парадигмою економічної теорії тощо.

На нашу думку, в умовах збереження і посилення існуючого рівня соціально-економічної турбулентності, пошуку виходу із довготривалої рецесії, подолання загрозливих соціально-економічних наслідків глобальних фінансових та коронавірусної криз значний потенціал для пояснення динамічних змін і біфуркаційних процесів мають такі парадигмальні підходи: (1) кейнсіанський, що акцентує увагу на тісній взаємообумовленості розвитку реального та фінансового секторів економіки як в масштабах національних економік, так і на глобальному рівні; (2) неоліберальний, в частині просування ідеї інституційної упорядкованості соціально-економічного розвитку та ширшого врахування мультинаціональних специфічних ознак, які наразі залишаються недооціненими; (3) інституційно-еволюційний, якому притаманне глибоке осмислення тенденцій еволюційного розвитку в тісному взаємозв'язку зі змінами та перетвореннями формальних і неформальних «правил гри», що структурують та впорядковують взаємодії економічних суб'єктів. Окрім того, в сучасних умовах подолання загроз, обумовлених глобальними викликами та потрясіннями, розвитком інформаційно-цифрової епохи та загострення проблем реалізації цілей сталого розвитку набуває актуальності питання співвідношення ліберально-орієнтованих та інтервенціоністських начал у розвитку соціально-економічних систем, гнучкого регулювання меж економічної свободи, форм, методів та інтенсивності державного впливу на економіку та суспільство.

Таким чином, сучасна економічна теорія має багатопарадигмальний та плюралістичний характер, заснований на багатоманітності, розгалуженості та гетерогенності наукових інтерпретацій економічних явищ і проблем. Наслідком цього є ускладнення форм співіснування та взаємодії наукових парадигм, що породжують нові можливості внутрішньо-, між- та транспарадигмального синтезу. Йдеться про те, що розвиток кожного парадигмального підходу в економічній теорії нині відбувається у тісній взаємодії з іншими, що обумовлює подальшу зміну структури так званих центральних та периферійних парадигм, ортодоксальних та гетеродоксальних економічних теорій.

Список використаних джерел

1. Базилевич В. Д., Гайдай Т. В., Нестеренко О. П. Актуальний дискурс економічної науки: парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI століття. *Економічна теорія*. 2018. № 1. С. 95–113.
2. Базилевич В. Д., Ігнатюк А. І., Гражевська Н. І. Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст. *Вища школа*. 2018. № 2 (163). С. 101–125; *Вища школа*. 2018. № 3 (164). С. 71–90.

Гриценко Андрій,
д-р екон. наук, професор,
академік НАН України,
ДУ «Інституту економіки
та прогнозування НАН України»

ПАРАДИГМАЛЬНІ ЗРУШЕННЯ У РОЗУМІННІ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Ключові слова: парадигмальні зрушення, історичний розвиток, економічні системи.

Andriy Grytsenko,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Academician of NAS of Ukraine,
Institute for Economics and Forecasting of the
National Academy of Sciences of Ukraine

PARADIGMATIC SHIFTS IN UNDERSTANDING OF HISTORICAL DEVELOPMENT OF ECONOMIC SYSTEMS

Key words: paradigmatic shifts, historical development, economic systems.

В науковій літературі існує різноманіття думок, трактувань, поглядів щодо розуміння історичного розвитку економічних систем на різних рівнях їх існування. Але найбільш загальні уявлення можна звести до двох парадигмальних підходів: цивілізаційного (грунтовно представленого А.Дж. Тойнбі в роботі «Вивчення історії» («A Study of History»)) [1] і формаційного, обґрунтованого К. Марксом [2, с. 6-9]. В першому випадку загальної історії людства як процесу сходження по ступеням соціально-економічного розвитку не існує. Є тільки історія цивілізацій, жодну з яких не можна трактувати як вищу чи нижчу стадію розвитку суспільства. В другому випадку загальна історія існує, але кожна наступна формація заперечує попередню (феодалізм знищує рабство, капіталізм приходить на зміну феодалізму і т. ін.). Сутність капіталізму є відмінною від сутності феодалізму. А розвиток будь-якого об'єкта завжди передбачає збереження сутності у зміні форм її прояву. Якщо сутність інша, то іншим є і явище. Тому необхідно знайти такий підхід до розуміння історії і таку класифікацію етапів розвитку соціально-економічних систем, в якій би кожна наступна ступінь не знищувала, а розвивала попередню, перетворюючи її у власне підґрунтя і власний момент. Такий підхід на відміну від цивілізаційного і формаційного можна назвати логіко-історичним.

Логіко-історична класифікація ступенів розвитку суспільства не заперечує ні цивілізаційну, ні формаційну теорії, а виступає як альтернативне розуміння історії, що полягає у відтворенні логіки соціально-економічного розвитку методом сходження від абстрактного до конкретного, в якому, за

словами Г. Гегеля, «на кожному ступені подальшого визначення загальне піднімає всю масу свого попереднього змісту і не тільки нічого не втрачає від свого діалектичного руху вперед, не тільки нічого не залишає позаду себе, але несе з собою все набуте і збагачується і згущається всередині себе» [3, с. 306]. В такій класифікації кожна наступна ступінь історичного розвитку повинна визначатися як більш розвинута попередньої. Критерієм розвинутого стану певного історичного етапу є відтворення головного ресурсу як продукту функціонування системи.

Застосовуючи таким підхід, можна виділити:

1. **Натурально-господарські системи**
 - a) **общинно-господарські**
 - b) **рабо-господарські**
 - c) **земле-господарські**
2. **Індустріально-ринкові системи**
 - a) **індустріально-конкурентні**
 - b) **індустріально-планові**
 - c) **індустріально-маркетингові**
3. **Інформаційно-мережеві системи**
 - a) **інформаційно-аналогові**
 - b) **інформаційно-цифрові**
 - c) **нейро-мережеві.**

В **натурально-господарських** основною суспільною формою життєдіяльності суспільства було господарювання, яке базувалося на виробництві продукту в натуральній формі та безпосередніх зв'язках виробника і споживача. В **общинно-господарській** системі община була головним ресурсом і метою суспільного відтворення. У **рабо-господарській** системі специфічним ресурсом був раб, продукт якого мав натуральну форму і належав рабовласнику. У **земле-господарській** системі головним засобом виробництва є земля, а додатковий продукт, що створює селянин, привласнюється власником землі у формі натуральної ренти. Господарство перетворюється в економіку, коли виникає потреба співставлення результатів і витрат. Це з'являється разом з товарним виробництвом і зумовлює необхідність існування абстрактних форм праці та вартості. Економіка є специфічною формою господарювання, що базується на ринкових відносинах.

На основі розвитку розподілу праці, промисловості та товарно-грошових відносин виникає **індустріально-ринкова** система, яка має свої внутрішні ступені розвитку. Спочатку з'являється **індустріально-конкурентна** система, в якій стандартний продукт виробляється для продажу на ринку невідомому усередненому споживачу. Концентрація виробництва, що виникає в результаті конкурентної боротьби, породжує планово-ринкові відносини всередині капіталістичних підприємств. Згодом ці відносини розповсюджуються на рівень усього суспільства, що історично втілюється у формуванні **індустріально-планової** системи (прикладом є СРСР). В цій системі ринкові відносини залишаються, але підпорядковуються плановим.

Існують різні історичні форми поєднання ринкових і планових відносин (соціалізм з китайською специфікою, в'єтнамський соціалізм, соціальна

держава і розвиток маркетингових систем в ринкових економіках), де комплементарно поєднується націленість на прибутковість і на задоволення потреб членів суспільства. Але якщо в історичному русі виокремити внутрішню об'єктивну тенденцію розвитку спрямованості на задоволення потреб членів суспільства, не виходячи за межі ринкових відносин, то ця тенденція буде представлена маркетингом. А система, що виникає на основі цього процесу може бути названа *індустріально-маркетинговою*.

Маркетинг є породженням ринку. Спочатку він досліджує ринок як умову збільшення продаж для зростання прибутковості. Але для цього з часом приходилося все більше наближатися до споживача, вивчати його потреби, звички, емоції. Це втілено в розвитку концепцій маркетингу [4]. В кінцевому підсумку маркетинг має на меті дати кожному покупцю той товар, який потрібний саме йому. Вже зараз людина може замовити за допомогою Інтернет товар за власними уподобаннями щодо кількісних та якісних характеристик, і цей товар буде зроблено і доставлено конкретному споживачу. Це наближає роботу ринку до планової роботи на відомого споживача. Ринкова діяльність, спрямована на підвищення прибутковості, комплементарно доповнюється цілеспрямованою роботою на задоволення потреб споживача. Таким чином, маркетинг виходить за межі ринку і наближається до плану.

В запропонованій класифікації кожна історична ступінь є розвитком попередньої, що як підґрунтя і момент зберігається в наступній. В індустріально-ринковій системі натурально-господарські зв'язки виробника і споживача не зникають, а лише опосередковуються товарно-грошовими відносинами. В інформаційно-мережевих системах товарно-грошові відносини також не зникають, а переносяться у віртуальний простір. При розрахунках, наприклад, платіжними картками всі операції купівлі-продажу відбуваються у віртуальному просторі і закінчуються в момент отримання товару споживачем. Далі він має справу не з товаром, а з предметом споживання. Відбувається заперечення ринкових відносин шляхом перенесення їх у віртуальний (реально-нереальний) простір і повернення на новій основі до натурально-господарських відносин.

В розвитку інформаційно-мережевої економіки перехід до інформаційно-цифрових систем також не знищує, а лише опосередковує аналогові сигнали, переводячи їх у дискретно-кодovu форму. А нейро-мережеві системи зберігають у себе як аналогові, так і цифрові перетворення у якості своїх власних моментів. Навіть квантовий комп'ютер, що на відміну від цифрових технологій може одночасно приймати і комбінувати два цифрових значення, є одночасним запереченням і збереженням цифрових технологій.

Логіко-історична класифікація дозволяє зрозуміти розвиток людства як процес його сходження по ступеням зрілості, в якому сутність суспільства розгортає себе шляхом набуття нових, більш складних форм, у яких зберігаються всі попередні надбання. Це є також методологічним підґрунтям для знаходження еволюційних механізмів суспільних перетворень.

Список використаних джерел

1. Тойнби А. Дж. Постигение истории. Москва : Айрис-Пресс, 2010. 640 с.
2. Маркс К. К критике политической экономии. Маркс К., Энгельс Ф. Соч., 2-е изд., т. 13.
3. Гегель Г. Наука логики. Т. 3. Москва : Мысль, 1971.
4. Kotler P., Kartajaya H., Setiawan I. Marketing 5.0: Technology for Humanity. Hoboken, New Jersey: Wiley, 2021. 204 p.

Радіонова Ірина,
д-р екон. наук, професор,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ВІД ПАРАДИГМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ (GOVERNMENT) ДО ПАРАДИГМИ ПУБЛІЧНОГО ВРЯДУВАННЯ (GOVERNANCE): ЕВОЛЮЦІЯ В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕОРІЇ

Ключові слова: державне управління (Government), публічне врядування (Governance), макроекономічна політика, аналіз політики.

Iryna Radionova,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman

FROM PARADIGM OF GOVERNMENT TO PARADIGM OF GOVERNANCE: EVOLUTION IN ECONOMIC THEORY

Key words: Government, Governance, macroeconomic policy, policy analysis.

Перехід від управлінської парадигми державної участі в функціонуванні економіки Government до парадигми публічного врядування Governance на межі XX та XXI ст. означає не лише зміни управлінських акцентів. Йдеться й про зміни макроекономічної візії національної економіки. Порівнянню змістів цих парадигм присвячені десятки робіт. Суттєвий внесок в порівняльний аналіз зроблено, зокрема, в роботі [1].

Усвідомлення загального та особливого у двох парадигмах – державного управління Governance та публічного врядування Governance – має не лише теоретичну, а й прикладну цінність. Остання пов'язана з відповіддю на питання: якою має бути сучасна макроекономічна політика на українських теренах.

Ідентифікація спільного та особливого в двох згаданих парадигмах може бути здійснено, на наш погляд, за трьома критеріями:

- теоретичних концепцій, пов'язаних з основним змістом парадигм,
- цілей та інструментів економічної політики урядів, які впливають зі змісту парадигмам,
- кількісного оцінювання результатів економічна політика на засадах кожної парадигми.

Візуалізація результатів застосування першого критерію при з'ясуванні особливостей парадигм Government та Governance подано на рис 1.

На рис. 1, окрім іншого, візуалізовано ідею про зв'язок двох парадигм, зокрема, про те, що Governance є продовженням (розвитком) Government, а не її протилежною альтернативою.

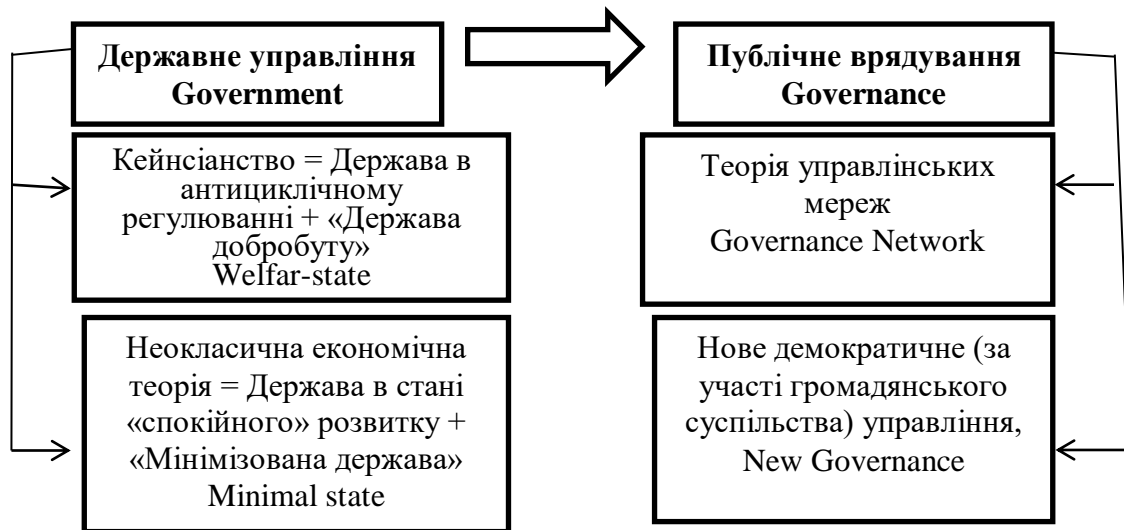

Рис. 1. Порівняння управлінських парадигм за критерієм теоретичних концепцій

Джерело: власна розробка автора.

Візуалізація особливостей двох парадигм, за критерієм відмінностей у тлумаченні цілей та інструментів політики подано у таблиці 1.

Таблиця 1.

Порівняння управлінських парадигм за критерієм цілей та інструментів політики

Government	Governance
Визначальний управлінський об'єкт – публічний сектор економіки	Визначальний управлінський об'єкт – взаємодія публічного та інших секторів економіки
Результативність економічної політики оцінюється економічними та соціальними показниками розвитку	Результативність економічної політики оцінюється якістю управлінських процедур та дотриманням визнаних правил (алгоритмів). Соціально-економічні результати при цьому є похідними
Органи економічної влади через доступні їм інструменти безпосередньо впливають на соціально-економічні результати	Органи влади скеровують на певні результати через формування та підтримання зав'язків (мереж взаємодії) між владою, бізнесом, громадянським суспільством
Осередком уваги урядів є взаємодія органів економічної влади, поєднання фінансових та монетарних інструментів впливу, трансмісія імпульсів, сформованих національними регуляторами, до цільових (таргетованих) соціально-економічних показників	Осередком уваги стає демократичність процедур у прийнятті економічних рішень, участь в цьому громад та громадян, застосування інструментарію е-врядування

Джерело: власна розробка автора.

У таблиці 2 представлено ідею про відносне переважання інструментів економічного впливу та власне економічних цілей розвитку при формуванні економічної політики на засадах парадигми Government. Натомість, при формуванні політики на засадах парадигми Governance, має місце переважання інструментів інституційного впливу. До останніх належить формування мереж взаємодії економічних суб'єктів, участь, довіра, забезпечення прозорості процедур та відповідальності влади.

На рис. 3 подана інформація про відмінності оцінювання економічної політики на засадах реалізації двох згаданих парадигм.

Таблиця 2.

Порівняння управлінських парадигм за критерієм відмінностей оцінювання політики

Government	Governance
Оцінювання факторного впливу на фактично досягнуті економічні та соціальні показники, включно з оцінюванням передавальних механізмів (трансмісії) фіскальних та монетарних імпульсів	Оцінювання з застосуванням інтегрального індексу, складниками якого є, переважно, показники якості управлінських процедур

Джерело: власна розробка автора.

Ідея відмінностей двох парадигм, за критерієм відмінностей оцінювання, може розкриватись у такий спосіб.

Проявом оцінювання (аналізу) політики на засадах Government є дослідження каналів трансмісії та визначення відгуків за змінами ВВП, зайнятості, продуктивності тощо. До прикладу, може йтися про оцінювання відгуку ВВП на зміни видатків зведеного/центрального бюджету країни, або ключової ставки проценту тощо. Визначальним у таких дослідженнях, зазвичай, стає декомпозиція дисперсії, наприклад ВВП. Як відомо, така декомпозиція дає підстави для висновків про ієрархію (силу) впливу досліджуваних чинників. У такий спосіб розкривається результативність застосовуваних урядом інструментів впливу.

Оцінювання, що відповідає сенсу парадигми Governance, представлено статистичним інструментарієм WGI (Worldwide Governance Indicator). Результати такого оцінювання за 2020 р. подано у джерелі [2]. Інтегральний WGI-показник визначається на підставі порівняння сотень субпоказників за шістьма основними напрямками діяльності влади. У розрахунках, які презентуються Світовим банком з 2006 р., беруться до уваги та порівнюються дані по більш, ніж 200 країнах. З огляду на порівняння двох аналізованих нами парадигм, принципово важливими є власне напрямки оцінювання. В їх складі такі напрямки, відповідно, параметри оцінювання публічного управління:

- політична стабільність / відсутність насильства;
- ефективність державного управління;
- якість регулювання,
- влада закону,
- обмеження корупції.

Порівняння двох парадигм, за критерієм способів оцінювання політики урядів, незаперечно ілюструє такі їх особливості:

- способи оцінювання пов'язані остільки, оскільки показник для оцінювання Governance охоплює, крім іншого, і економічні параметри ефективності державного управління, тобто, те, що впливає зі змісту Government;

- інструментарій оцінювання Government дає більші можливості для врахування інституційних чинників.

Висновки. В якості висновків ми формуємо ті потенційно доцільні зміни в організації економічної політики, які мали б здійснюватись українськими урядами, з огляду на існування та взаємопов'язаність двох розглянутих парадигм:

- систематичне дослідження органами центральної економічної влади (НБУ, Міністерством фінансів тощо) досліджень факторного впливу на основні та таргетовані макроекономічні показники, їх оприлюднення та релевантне тлумачення отриманих результатів;

- використання при формуванні пріоритетів макроекономічної політики даних за результатами міжнародних розрахунків та рейтингів, зокрема, показників WGI;

- формування алгоритмів реагування уряду на погіршення таргетованих показників та рейтингів України за результатами порівнянь якості публічного врядування в різних країнах.

Список використаних джерел

1. Theerapat U. Mainstreaming Moments in Governance Theories: Some Observations. URL: https://www.academia.edu/34896750/Mainstreaming_Moments_in_Governance_Theories_Some_Observations?source=swp_share.
2. WGI 2020 Interactive. URL: <https://info.worldbank.org/governance/wgi/>

Собонь Януш,
д-р екон. наук, професор,
Академія імені Якуба з Парадіжа,
Республіка Польща
Буркіна Наталя,
канд. пед. наук, доцент,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса
Селезньова Руслана,
канд. техн. наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ КРАЇН СВІТУ З ВИСОКИМ РІВНЕМ РОБОТИЗАЦІЇ

Key words: аналіз, роботи, економікс, менеджмент.

Januzh Sobon,
Doctor of Science (Economics), Professor,
The Jacob of Paradies University,
Republic of Poland
Natalia Burkina,
PhD, Associate Professor,
Vasyl Stus Donetsk National University
Ruslana Selezneva,
PhD, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT OF ROBOTICS COUNTRIES OF THE WORLD

Key words: analysis, robots, economics, management.

The role of informatization, means of processing, transmission, accumulation of information has increased incredibly in today's world. Means of computer technology determine now largely the scientific and technical potential of the country, the level of development of its national economy, lifestyle and human activities. For the development of human society, material, instrumental, energy and other resources are needed, including informational resources. Today it is characterized by an unprecedented increase in the volume of information flows. This applies to almost any area of human activity. Information is one of the main deciding factors that determines the development of technology and resources in general. In this regard, it is very important to understand not only the relationship between the development of the information industry, computerization, information technologies

with the process of informatization, but also the determination of the level and degree of influence of the informatization process on the sphere of human management and intellectual activity.

The problems of information in general and management as an information process are given a lot of attention due to the following objective processes:

- humanity is experiencing an information explosion. The growth of circulating and stored information in society has come into conflict with the individual capabilities of a person in its assimilation;
- development of mass – communication processes;
- the need to develop a general theory of information;
- development of cybernetics as a science of management;
- penetration of information technologies into the spheres of social existence;
- research in the field of natural sciences confirms the role of information in the processes of self-organization of living and inaniituated nature;
- actualization of the problem of sustainable development, formation of the information economy, the main driving force of which is information potential, information resources;
- the problem of the prospects for human development as integrity makes it necessary to set the question of the criteria for progress in modern conditions.

Table 1

World Robotics Source Data

Country	ICT Development Index	Human Development Index	Innovatio Input Subindex	Innovatio Output Subindex
Iceland	8,98	0,94	55,76	51,42
Korea	8,85	0,9	57,7	52,06
Switzerland	8,74	0,94	67,69	65,78
Denmark	8,71	0,93	58,7	48,71
Kingdom	8,65	0,92	60,89	53,52
China	8,61	0,93	53,88	50,87
Netherlands	8,49	0,93	63,36	60,92
Norway	8,47	0,95	53,14	42,29
Luxembourg	8,47	0,9	56,4	55,43
Japan	8,43	0,91	54,72	43,99
Sweden	8,41	0,93	63,82	57,92
Germany	8,39	0,94	58,13	53,46
New Zealand	8,33	0,92	52,86	41,59
Australia	8,24	0,94	51,83	39,06
France	8,24	0,9	54,18	44,94
United States	8,18	0,92	61,4	53,93

Source: author's calculations based on data from [5].

Automation is a broad concept that describes all processes that are performed automatically using software or robots. That is, these are tasks that are performed without human intervention. Work covers only that part of this practice, when

physical mechanisms come to replace people. Already now a person is surrounded by a large number of technologies and developments that automate processes: applications, bots, assistants, and so on. This approach is also actively starting to use the business. Recently, more and more companies are moving to automation, and are also starting to attract robots to perform some tasks. Due to this, business efficiency is increasing, and staff costs are decreasing.

With the help of cluster analysis, the level of involvement of different countries in the robotization process was carried out. To do this, you have selected the system of factors specified in Table 1.

The assessment of the impact on the development of robotics will be carried out using comparative and dynamic analysis. In particular, robotics development indicators are compared with similar values in different countries both within a common cluster and with indicators of other clusters. The next step is to standardize the selected indicators.

Table 2

Standardized World Robotics Source Data

Country	ICT Development Index	Human Development Index	Innovation Input Subindex	Innovation Output Subindex
Iceland	1,033865386	0,817393337	-0,188445207	0,248284
Korea	1,559600812	-1,226090006	0,138992053	0,320284
Switzerland	1,158300018	0,817393337	1,82512516	1,863765
Denmark	1,048854347	0,306522502	0,307774146	-0,05659
Kingdom	0,829963005	-0,204348334	0,677406929	0,484532
China	0,684035444	0,306522502	-0,505755541	0,18641
Netherlands	0,24625276	0,306522502	1,094298698	1,317021
Norway	0,173288979	1,328264173	-0,630654289	-0,77883
Luxembourg	0,173288979	-1,226090006	-0,080424667	0,699404
Japan	0,027361418	-0,71521917	-0,363978583	-0,58758
Sweden	-0,04560236	0,306522502	1,171938461	0,979526
Germany	-0,11856614	0,817393337	0,211568353	0,477782
New Zealand	-0,33745749	-0,204348334	-0,677913275	-0,85758
Australia	-0,6657945	0,817393337	-0,851758831	-1,1422
France	-0,6657945	-1,226090006	-0,455120913	-0,48071
United States	-0,88468584	-0,204348334	0,763485796	0,530656
Estonia	-1,0306134	-2,758702514	-1,003662714	-0,48858
Singapore	-1,35895042	0,306522502	0,306086325	-0,44696
Principality of Monaco	-1,35895042	0,817393337	-2,748869553	-2,7408
Ireland	-1,46839609	0,817393337	1,009907652	0,472157

Source: author's calculations based on data from [5].

The results of standardization of the formed vectors for assessing the level of impact on the development of robotics are given in Table 2.

As a result of cluster analysis by agglomerative method of mean connection, a matrix of distances (similarities) is calculated. On the basis of calculated Euclid distances, banking systems are grouped into clusters.

The results of cluster analysis obtained using the hierarchical agglomerative method of the mean bond, used in the implementation of the iterative method k-mean, that is, the number of clusters was specified to divide the input set of parameters of influence of different countries. The k-mean method first defines the center of the cluster, and then groups all objects within the threshold specified from the center.

So, according to the results of the study, we can conclude that the best work is developing in the countries of the 3 cluster (Switzerland, the Netherlands and Sweden), slightly slower in the countries of the 2 cluster (Iceland, Korea, Denmark, the United Kingdom, China, Luxembourg). As for the indicators, the subindexes of the input and output innovation signal have the greatest impact, although of course it is impossible to underestimate the impact of human potential.

References

1. Drobysheva O.O., Kernychyshyn Yu.V. Forecasting the Development of Industrial Enterprise in Modern Conditions. URL: http://www.zgia.zp.ua/-gazeta/evzdia_5_158.pdf
2. Zakabluk G.O. Forecasting the Revenues and Expenses of the Machine-Building Enterprise on the Basis of the Holt-Winters Method. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/6_2018/13.pdf
3. Sidorova A.V., Burkina N.V. Analysis of the Impact of Socio-Economic Factors on the Financial Results of Small and Medium-Sized Enterprises. Collection of Scientific Works of Professor and Teaching Staff of Vasyl Stus Donetsk National University. [S.l.]. July 2019. p. 27-29. URL: <http://jpvvs.donnu.edu.ua/article/view/7089>
4. Sobon J, Sapun K., Bezpalcuk O., Seleznova R. Perspectives of Management Development of International Tourist Business in Ukraine. Proceedings of Fourth International Scientific Conference "Telecommunications, Informatics, Energy and Management". Greece. TIEM 2019. Kavala. URL: Microsoft Word - 57 510.docx (jestr.org)
5. Soboń J., Rogozińska-Mitrut J. Znaczenie Bezpośrednich Inwestycji Zagranicznych w Rozwoju Regionalnym. Zeszyt naukowe z Zagadnień jakości w Nowoczesnej Gospodarce, 2005.

Тарасевич Віктор,
д-р екон. наук, професор,
Національна металургійна академія України

СУЧАСНА КОРЕВОЛЮЦІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ЦІННОСТІ

Ключові слова: людинорозмірна суперсистема, ери та епохи суспільної еволюції, сучасна кореволюція, новітня промислова революція, знаннево-інформаційна революція, вартість, цінність, загальна теорія цінності.

Viktor Tarasevich,
Doctor of Science (Economics), Professor,
National Metallurgical Academy of Ukraine

MODERN COREVOLUTION AND PROSPECTS OF GENERAL THEORY OF VALUE

Key words: human dimensional supersystem, eras and epochs of social evolution, modern corevolution, modern industrial revolution, knowledge and information revolution, cost, value, general theory of value.

Відповідно до інтегральної, діяльнісно-синергетичної методології саме людська діяльність є субстанціональною основою, умовою існування і прогресу людського суспільства, а тому її будова і структура неминуче відтворюються у відповідній будові і структурі суспільства як надскладної людинорозмірної суперсистеми універсального типу. Ця суперсистема складається з двох основних субстанціональних систем – (1) опредметнення і (2) олюднення. Результатом їх суперечливої взаємодії є підсистеми: (1.1) опредметнення в опредметненні (безпосереднього опредметнення), (1.2) олюднення в опредметненні (опосередкованого олюднення), (2.1) олюднення в олюдненні (безпосереднього олюднення) і (2.2) опредметнення в олюдненні (опосередкованого опредметнення). У підсистемах (1.1) і (2.2) взаємодіють підсистеми природного і штучного опредметнення, а в підсистемах (1.2) і (2.1) – біо- і власне олюднення. Оскільки зазначена суперсистема в її сучасному стані є результатом історичних еволюційно-революційних процесів, оскільки її еволюційно-революційний розвиток може бути представлено як коеволюцію і кореволюцію її систем і підсистем, революційну зміну їх конкретно-історичного домінування. З урахуванням вище викладеного, а також фундаментальних історичних подій і фактів цілком можливе ретроспективно-абстрактне виділення наступних великих ер та епох (етапів) еволюційно-революційного розвитку суспільства. Ера опредметнення в сучасних умовах продовжує домінувати, але за масштабами і швидкістю експансії починає

поволі поступатися майбутній ері олюднення¹. Історія ери опредметнення охоплює взаємодію двох основних епох: 1) епохи домінування природного опредметнення і 2) епохи домінування штучного опредметнення.

Сучасні пріоритети постіндустріалізації, третинного сектора глобальної економіки над первинним і вторинним секторами, перевищення вартісної оцінки людського капіталу (олюднених сутнісних людських сил (СЛСол)) такої фізичного капіталу в більшості країн свідчить про початок зміни домінування ер. Вона безпосередньо пов'язана з першими кроками глобальної (еріальної) власне людської революції та виражається в народженні епохи домінування опосередкованого олюднення над опредметненням. Йдеться про пріоритетний розвиток олюднення в порівнянні з опредметненням не тільки у сфері олюднення, а й у сфері опредметнення. Не стільки техніко-технологічні процеси опредметнення задають потрібний склад і якість СЛСол, скільки наявні і потрібні СЛСол визначають найбільш прийнятні знаряддя і техніко-технологічні процеси опредметнення і олюднення. Таким є основний зміст епохальної олюднюючої революції як неминучого початкового етапу згаданої глобальної революції. Саме на цих підвалинах розгортається сучасна кореволуція: взаємопов'язані і взаємодіючі революції – знаннево-інформаційна цифрова (ЗІЦР) і новітня промислова (НІР), а також відповідні їм суспільно-економічні процеси.

Як відомо, фундаментальна економічна наука народжується в умовах капіталістичної індустріалізації, домінування капіталістичного товарного опредметнення, в якому головними засобами та продуктами є опредметнені СЛС – товари. Тому цілком закономірно об'єктом тогочасних теорій вартості (теорія трудової вартості, теорія граничної корисності, теорія факторів виробництва, теорія витрат) стає капіталістичне опредметнення, а предметом, – вартість (цінність) опредметнених СЛС – товарів (благ). Іншими словами, увага вчених концентрується на вивченні вартісних відносин у підсистемі 1.1 згаданої суперсистеми. Окремі аспекти підсистем 2.2, 1.2 і 2.1 якщо і вивчаються, то переважно в контексті головної дослідницької проблематики підсистеми 1.1. В тих умовах про будь-які особливі вартісні відносини в сегментах 2.2, 1.2 і 2.1 майже не йдеться².

Зростання значущості сучасної сфери олюднення, що виражається, в тому числі, у прогресі економіки знань та інформаційно-цифрової економіки, домінуванні нагромаджених олюднених СЛС над опредметненими СЛС, сприяє докорінній зміні гносеологічної ситуації. В новітніх розробках так чи інакше відображаються важливі об'єктивні тенденції: з одного боку, експансія опредметнення в олюднення супроводжується розповсюдженням в останньому адекватних першому ринково-вартісних форм, а з іншого боку, прогрес

¹ Ера опредметнення аж ніяк не йде в небуття, намагаючись протиставити олюдненій людині людину *штучну*, як витвір і вінець створеної опредметненням штучної природи.

² В підсистемі 1.1 опредметнені СЛС є засобами та продуктами опредметнювальної діяльності, тобто опредметнення в опредметненні або безпосереднього опредметнення. В сегменті 2.2 опредметнені СЛС є засобами і продуктами опредметнювальної діяльності в сфері олюднення, тобто опредметнення в олюдненні або опосередкованого опредметнення. В сегменті 1.2 олюднені СЛС є засобами і результатами олюднення в опредметненні, тобто опосередкованого олюднення, а в сегменті 2.1 – олюднення в олюдненні, тобто безпосереднього олюднення.

олюднення та його експансія в опредметнення каталізує деструкцію адекватних опредметненню вартісних відносин. Обидві тенденції підтверджують відомі положення про історичність вартісних відносин, їх іманентність лише товарному виробництву, про їх поступове відмирання і зняття.

Але ж нові суспільні та економічні реалії породжують і неортодоксальні питання. Чи пов'язана експансія вартісних відносин в олюднення виключно з проникненням в нього капіталістичного опредметнення, або й самому олюдненню притаманні певні об'єктивні підвалини для народження та генези вартісних форм? Якщо вартісні відносини підуть в небуття, то на що чекають їх загальноекономічні підвалини? В категоріях діалектики загального і особливого, – якщо вартісні відносини суть особливий історичний стан підсистеми 1.1, чи є вони особливим деякого загального, яке притаманне не тільки підсистемі 1.1, але й підсистемам 2.2, 1.2 і 2.1? Якщо так, то якими є особливі прояви, стани цього загального, адекватні підсистемам 2.2, 1.2 і 2.1? Чи є вартісні відносини однією з особливих історичних суспільних форм деякого загального змісту для всіх підсистем?

Наша гіпотеза про субстанційну всезагальність та складність ціннісних відносин полягає в наступному. Людська діяльність є субстанцією та підвалиною ціннісних відносин (ЦВ). Визначені змістовні характеристики (інваріанти) діяльності та ЦВ є загальними для всіх підсистем суперсистеми. Але в кожній особливій підсистемі у відповідності зі специфікою діяльності ціннісні відносини та їх інваріанти отримують особливі форми. Це означає, що в кожній підсистемі зміст ЦВ суть суперечлива єдність загальної та особливої складових. Наприклад, ЦВ в опредметненні та ЦВ в олюдненні мають і детерміновані інваріантами діяльності загальні, і детерміновані специфікою відповідно опредметнення та олюднення специфічні змістовні характеристики. В різних суспільно-історичних умовах зазначені характеристики ЦВ отримують відповідні соціально-економічні форми.

Таблиця 1

Будова ціннісних відносин за гіпотезою про їх всезагальність та складність

Соціально-економічні (суспільні) форми ЦВ	3 ? Вартісні відносини	5 ?	7 ?	9 ?
Особливі змістовні характеристики ЦВ	2 ЦВ в підсистемі опредметнення в опредметненні	4 ЦВ в підсистемі опредметнення в олюдненні	6 ЦВ в підсистемі олюднення в опредметненні	8 ЦВ в підсистемі олюднення в олюдненні
Субстанційні змістовні інваріанти ЦВ	1 Ціннісні відносини (ЦВ)			
	Діяльність			

Джерело: складено автором самостійно.

В цьому сенсі, наприклад, традиційні вартісні відносини – це історично плинна форма особливих, характерних для опредметнення в опредметненні ЦВ (див. табл. 1). В таблиці у вигляді спрощеної схеми подано будову ЦВ, яка

включає 9 сегментів. У фундаментальній економічній науці найбільш розробленою є проблематика вартісних відносин, тобто третього сегменту ЦВ. Правда, соціально-економічні форми ЦВ в опрeдметненні сфери опрeдметнення не вичерпуються вартісними відносинами. Останні, на думку вчених-марксистів, приходять на зміну натуральним формам та знімаються планомірними. Але чи має зазначена форма якое відношення до цінності? Що являють собою ціннісні відносини та їх соціально-економічні форми в інших сегментах (сегменти 4 і 5, 6 і 7, 8 і 9)? На мій погляд, розвиток ЗТЦ передбачає пошук відповідей на означені питання й заповнення чисельних лакун в пізнанні об'єктивних реалій, що відбиваються ціннісними відносинами зазначених сегментів.

ТЕЗИ ВИСТУПІВ

Бодров Володимир,
д-р екон. наук, професор,
Університет державної фіскальної
служби України

КОМПЛЕМЕНТАРНА ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ МІКРОТРЕНДІВ У РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Ключові слова: економічна система, інституції, інституційна комплементарність, мікротренди, макротренди.

Volodymyr Bodrov,
Doctor of Science (Economics), Professor,
University of State Fiscal Service of Ukraine

COMPLEMENTARY INSTITUTIONALIZATION OF MICROTRANDS IN THE DEVELOPMENT OF MODERN ECONOMIC SYSTEMS

Key words: economic systems, institutions, institutional complementarity, microtrends, macrotrends.

Трансформація економіки і суспільства, в т. ч. і така, що відбувається протягом 30-ти років Незалежності України, в основі своїй спирається або, принаймні, має спиратися на глибокі інституційні перетворення. Останні, за визначенням Д. Норта, складаються з додаткових поправок до комплексу правил, норм і забезпечення їх дотримання [1, с. 107]. Якщо еволюційний характер інституціоналізації передбачає поступові зміни неформальних правил, які послідовно закріплюються в нормативно-правовій системі обмежень, то перетворення трансформаційного типу, у вигляді радикальних реформ потребують більш динамічного розвитку інституційного середовища, у зв'язку з чим актуалізується креативна роль держави, яка бере на себе важливу історичну місію формування і захисту нових інституцій розвитку, вибору моделі та загалом інституційної матриці економічної системи. Правильно обґрунтований вибір режиму нагромадження інституційних змін, спосіб регуляції, як і конфігурації соціально-економічних відносин забезпечує відтворення суспільства, його економічну стабілізацію і формує модель сталого зростання для конкретної господарської системи та певного періоду.

На сьогоднішній день можна виділити окремі типові моделі соціально-економічних систем на основі визначення їх ключових ознак, що характеризують особливості відтворювального процесу, поєднуючи їх з соціальною орієнтацією ціннісної системи. Особливим варіантом капіталізму визнається сформований в країнах Східної Європи постперехідний капіталізм. На рівні структурних перетворень економічних систем відбувається

диференціація в якості ключового принципу інституційного ізоморфізму між індивідуалізмом ринкового капіталізму, корпоративізмом соціал-демократичного і постперехідного капіталізму та колективістською орієнтацією мезокорпоративного, і знову ж таки, постперехідного капіталізму країн, що розвиваються на пострадянському просторі. Важливою в цьому сенсі є комплементарність зазначених інституцій, їх сполучуваність, що безпосередньо впливає на рівень турбулентності економічної системи. Чим сильніші взаємозв'язки, комплементарність елементів інституційної структури економічної системи, тим нижчий рівень турбулентності і вище усталеність її інституційних складових. Забезпечення інституційної комплементарності дає значні переваги в жорсткій міжнародній конкуренції, ефективності економічної системи. В цьому й полягає шанс для країн, що розвиваються, зробити якісний прорив до гідної частки світового валового доходу.

Поряд з комплементарністю, важливим чинником, що впливає на перебіг трансформацій за останні три десятиліття виступають так звані мікротренди. Адже глобальні тренди завжди виникають із сукупності множини мікротрендів. А ті, в свою чергу базуються на проривних ідеях. На думку американських соціологів М. Пенна та М. Файнман сучасний світ вступив в нову фазу змін, що вимагають «розібратися з цілою низкою нових факторів, спільна дія яких радикальним чином впливає на наше суспільство, хоча на перший погляд, цей вплив здається незбагненим. Уважно придивившись можна розрізнити в хаотичній картині того, що відбувається, ясні обриси трендів та змін, при тому що багато з них діють одночасно, але різнонаправлено» [2, с. 10]. Як у випадку з впливом комплементарності на рівень стабільності економічної системи, здатність наперед виявити, спрогнозувати мікротренди, які найближчим часом можуть трансформуватися в глобальні чинники, і вибудувати комплементарні інституційні структури для їх підсилення, знову ж таки, суттєво підвищать конкурентні переваги висхідних країн.

Трансформація економіки і суспільства в Україні іде складним, суперечливим шляхом формування, розвитку, модернізації ринкового господарства, його адаптації до глобальних викликів сучасності. Вона потребує динамічного процесу комплементарно-інституційного облаштування, насамперед, у напрямку запровадження компенсаційних інституцій, що забезпечують можливість більш-менш упорядкованого переходу до нової (і навіть протилежної) інституційної матриці суспільства. Якщо цей процес відбуватиметься історично-природним чином, то для появи, відбору й адаптації необхідних ринкових інституцій буде потрібно не менше 300 років (саме стільки часу формувалося сучасне ринкове господарство капіталістичного типу). Але на сьогодні, коли в більшості розвинутих країн вже апробовані й відібрані необхідні ринкові інституції, а Україні необхідно інтегруватися у світовий господарський простір, держава може і повинна зіграти роль ініціатора і генератора створення умов для їх виникнення. При цьому необхідно враховувати як об'єктивні умови (рівень розвитку виробничо-технологічного стану), так і ментальні потреби населення.

Місія держави при здійсненні інституційних перетворень (реформ) економіки полягає у формуванні нового інституційного середовища, що

передбачає: а) ревізію вже існуючих інституцій, збереження й підтримку тих з них, які відповідають цивілізованим перспективам розвитку (наприклад, інституції безплатного соціального захисту населення) та їх адаптацію до сучасних умов; б) відбір інституцій, не адекватних самому ринку і таких, що гальмують його становлення (наприклад, інституції неплатежів, бартеру); в) створення умов для появи всіх необхідних формальних і неформальних інституцій самого ринку; г) оцінку змісту інституцій, рівня їх комплементарності і зняття суперечностей між ними.

Для підтримки ринкового середовища у необхідній формі держава створює інституційно-комплементарний корсет, що складається із спеціальних видів діяльності держави – законодавчої, адміністративної, контрольної, наглядової, захисної, яким відповідають інституційні інструменти та установчі структури, що встановлюють для господарюючих суб'єктів (агентів) універсальний порядок дій. Характер інституційного корсету багато в чому зумовлений природою самих об'єктів (товарів і послуг), особливостями їх господарсько-правового обороту та їх впливом на членів суспільства. Чим більш незахищеними являються об'єкти (наприклад, нерухомі активи, земля), чим більше в них сконцентровано економічного багатства (наприклад, грошей), чим більше вони впливають на стан людей (наприклад, охорона здоров'я), тим жорсткішим має бути інституційний корсет держави, тим сильніший його вплив на відтворення і функціонування цих сфер економіки. Важливими інституційними інструментами впливу держави на ринковий оборот таких благ стають ліцензування (окремих видів діяльності), сертифікація (певних процедур) і стандартизація (конкретних видів продукції) [3, с. 328].

Необхідність комплементарного інституційного забезпечення процесу стратегічних економічних реформ обумовила пріоритетну увагу до формування відповідної структури державного управління, переходу до стимулювання економічних процесів на основі програмування розвитку, визначення завдань запровадження у державному управлінні стратегічного менеджменту, створення сприятливих умов для оперативного вироблення, ухвалення і виконання рішень у сфері державної політики відповідно до нових умов посткризової економіки України та посткризового світу. Індикатором успіху у проведенні зазначених інституційних перетворень має бути запровадження прогресивної моделі розвитку, що поєднує тактику реформаційних змін зі стратегічними орієнтирами та пріоритетами соціально-економічного розвитку з метою забезпечення ефекту безперервної модернізації.

Список використаних джерел

1. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / пер. з англ. І. Дзюби. Київ : Основи, 2000. 198 с.
2. Пенн М., Файнман М. Микротренди, меняющие мир прямо сейчас / пер. с англ. Москва : Альпина Паблишер, 2019. 430 с.
3. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований / под ред. д-ра экон. наук А. А. Гриценко. Харьков : Форт, 2008. 928 с.

Гайдай Тетяна,
д-р екон. наук, професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

**МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДНОЇ ПРОГРАМИ
ТРАДИЦІЙНОГО ІНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ:
ФОРМУВАННЯ «ЖОРСТКОГО ЯДРА»**

Ключові слова: науково-дослідна програма, традиційний інституціоналізм, «жорстке ядро» дослідної програми.

Tetiana Gaidai,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

**METHODOLOGICAL ANALYSIS OF ORIGINAL INSTITUTIONAL
ECONOMICS AS RESEARCH PROGRAM:
FORMATION OF "HARD CORE"**

Key words: scientific research programme, Original Institutional Economics, «hard core» of research programme.

Структура сучасної інституційної економічної теорії належить до найскладніших об'єктів методологічного аналізу. Це пояснюється низкою чинників, найбільш вагомими з яких є структурна неоднорідність економічного інституціоналізму – наявність у його складі розбіжних науково-дослідних програм; загальна теоретико-методологічна плюралістичність; відсутність внутрішньої монолітності навіть у кожній окремій науково-дослідній програмі; надзвичайно широке предметне розгалуження основних дослідних напрямів та наукових течій; множинність та варіативність наявних міждисциплінарних підходів тощо [2; 9].

Як відомо, з останньої третини ХХ ст. в межах сучасного інституціоналізму розрізняють дві основні структурні складові чи науково-дослідні програми: по-перше, традиційний (ранній чи старий) інституціоналізм, який є продовженням і розвитком Вебленівської наукової традиції; по-друге, новий інституціоналізм, який наслідує і розвиває Коузівську наукову традицію. Обидві дослідні програми несуть у собі такі загальні парадигмальні ознаки приналежності до інституціоналізму, як домінування інституційного підходу та визнання інституцій основним предметом дослідження; ґрунтування інституційного аналізу на міждисциплінарній методології; інституційний еволюціонізм. Водночас фундаментальним підґрунтям їх концептуально-методологічної розмежування до рівня альтернативності стало врешті решт відмінне позиціонування кожної з них до науково-дослідної програми неокласики – основної структуроутворюючої складової сучасного економічного

мейнстріму.

Передусім йдеться про відмінності позиціонування представників традиційного та нового інституціоналізму по відношенню до «жорсткого ядра» неокласичної дослідної програми, яке ґрунтувалось на таких двох вихідних основоположних апріорних постулатах: уявленні про раціональність поведінки економічних суб'єктів та визнанні іманентної рівноважності ринкової економічної системи. Якщо традиційний інституціоналізм сформувався і розвинувся як принципово-критичне заперечення цих елементів «жорсткого ядра» неокласики, то новий, навпаки, цілком їх сприйняв і навіть структурно увібрав у розбудові власної дослідної програми.

Як відомо, у світовому науковому економічному співтоваристві та дискурсивному просторі панівні методологічні стандарти науковості встановлює неокласичний у своїй основі мейнстрім. З міркувань концептуально-методологічної несхожості, його представники взагалі відмовляють дослідній програмі традиційного інституціоналізму в приналежності до економічної науки як такої, відсилаючи її до сфери соціології, соціальної психології або інших суспільних наук. Наприклад, Б. Уорд називав будь-які праці традиційних інституціоналістів «розповіданням історій», а М. Алле зневажливо іменував традиційний інституціоналізм «оповіданням казок» [1, с. 67].

Саме тому тривалий час основним об'єктом гострої методологічної критики опонентами вважалась нездатність інституціоналістів Вебленівської течії створити на противагу неокласиці «жорстке ядро» власної дослідної програми [4; 7]. Попри зрозумілу ангажованість, цей докір має під собою певний ґрунт. Йдеться про реальні дефекти структурної побудови даної дослідної програми: загальну концептуальну аморфність, понятійно-категоріальну розмитість, відсутність чітко визначеного, стрункого аналітичного каркасу, непридатність теорії до математичної формалізації та інші. За наявності реальних методологічних переваг, ці риси негативно позначились на порівняльній конкурентоспроможності цієї дослідної програми.

Проте зрозуміло, що на сучасному етапі традиційний інституціоналізм не обмежується науковим внеском і досягненнями раннього чи старого інституціоналізму кінця XIX – середини XX ст. Сучасний традиційний інституціоналізм, що отримав у другій половині XX – на початку XXI ст. свій подальший розвиток, постає удосконаленим та/або модернізованим продовженням Вебленівської наукової традиції. Зокрема значний внесок у відродження, збереження і розвиток властивих їй інституційних новацій здійснив інтелектуальний лідер даної течії Дж. Ходжсон, а також такі її відомі представниками, як Е. Скрепанті, У. Семюелс, Дж. Стенфілд, У. Даггер, Ф. Міровські, А. Мейо, М. Ретфорд та інші.

Методологічний аналіз теоретичного внеску очільників та представників сучасного традиційного інституціоналізму дає можливість дійти висновку, що в останні десятиліття (1990-2020-ті рр.) відбувається процес цілеспрямованого вибудовування сучасним традиційним інституціоналізмом своєї дослідної програми. Перш за все мова йде про поступальне *аналітичне відтворення* в його структурі *власного «жорсткого ядра»* на противагу переважаючій на

попередніх історичних етапах методологічній деструкції «жорсткого ядра» неокласики.

На наш погляд, це дає підстави констатувати наявність триваючого процесу формування таких відмінних *конституруючих елементів власного "жорсткого ядра" дослідної програми традиційного інституціоналізму*, як:

- визнання інституційно-детермінованого характеру економічних уподобань та переваг індивідів, соціальних груп та суспільства;
- обстоювання на цій основі ендогенності інституційних чинників у предметному полі економічної теорії;
- визнання неповної раціональності поведінки економічних суб'єктів, врахування соціально-когнітивних обмежень у реалізації їх економічних виборів;
- побудова теоретичної моделі соціально- та інституційно-орієнтованої людини;
- визнання та врахування іманентних динамічно-нерівноважних станів ринкової економіки;
- домінування генетично-еволюційного підходу, сформованого на ґрунті соціал-дарвінізму, у дослідженні інституційної економічної реальності та інституційно-економічного розвитку.

Як бачимо, ці елементи сформовані на протигагу елементам «жорсткого ядра» неокласичної теорії.

Слід зазначити, що формування методологічних елементів «жорсткого ядра» власної дослідної програми здійснюється активними зусиллями інтелектуальних лідерів сучасного традиційного інституціоналізму, які творчо наслідують та модернізують Вебленівську традицію в інституційній економічній теорії (Дж. Ходжсон, У. Семюелс та інші). Зокрема Дж. Ходжсон активно виступає за подолання численних вульгаризуючих та спрощуючих нашарувань в інтерпретації Вебленовського інституційного підходу, осучаснення методології соціал-дарвінізму, розвиток еволюційного методу тощо [6, с. 3; 3, с. 300-301].

В цілому представники дослідної програми традиційного інституціоналізму концентрують свої наукові зусилля на наданні їй більшої конкурентоспроможності. Спонукальним до цього чинником виступає стрімке та потужне завоювання інтелектуального інституційного простору представниками і здобутками нової інституційної економічної теорії. Основними напрямками подальшого вдосконалення дослідної програми традиційного інституціоналізму є подолання властивих їй в минулому методологічних недоліків, доповнення емпіризму аналітичністю, посилення аналітичної стрункості і доказової строгості інституційної теорії, подальша розробка та осучаснення концептуально-методологічних основ інституційного аналізу з метою кращої реалізації дескриптивної і прогностичної функцій економічної теорії.

З часом інституційна наукова спільнота починає наближатись до усвідомлення продуктивності методологічного діалогу між представниками науково-дослідних програм традиційного та нового інституціоналізму, який слід розглядати не тільки як гіпотетично уявний, але й як реально можливий

[5; 8; 9]. Хотілося б сподіватись, що значна частина фахівців чимдалі поділятиме конструктивну точку зору на те, що майбутнє інституціоналізму як наукової галузі та навчальної дисципліни полягає у плідному діалозі та взаємозбагаченні цих двох не тільки розбіжних, але й взаємодоповнюючих дослідних програм.

Список використаних джерел

1. Блауг М. Несложный урок экономической методологии. *THESIS*. Москва : Начала-пресс. 1994. Вып. 4. Научный метод. С. 53–68.
2. Тамбовцев В. Л. Институционализмы в экономической науке : что стоит за их разнообразием? *Journal of Institutional Studies*. 2021. Т. 13. № 1. С. 20–36.
3. Blyth M., Hodgson G. M., Lewis O., Steinmo S. Introduction to the Special Issue on the Evolution of Institutions. *Journal of Institutional Economics*. 2011. Vol. 7. Issue 3. P. 299–315.
4. Coase R. The New Institutional Economics. *The American Economic Review*. 1988. Vol. 88. № 2. P. 72–74.
5. Groemawegen J. Integrating New and Old Institutionalism: Douglass North Building Bridges. *Journal of Economic Issues*. 1995. Vol. XXIX № 2. P. 467–474.
6. Hodgson G. M. Institutional Economics, the Individual Actor and Institutional Change. The Business School, University of Hertfordshire. 2006. December 5. URL: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.525.4847&rep=rep1&type=pdf> [Accessed 10.06.2021].
7. Hodgson G. M. Toward an Evolutionary and Moral Science: Remarks upon Receipt of the Veblen-Commons Award. *Journal of Economic Issues*. 2012. Vol. XLVI, № 2. P. 265–275.
8. Parada J. Original Institutional Economics and New Institutional Economics: Revisiting the Bridges (Or the Divide). *Oeconomicus*. 2002. Vol. VI. P. 43–61.
9. Spithoven A. Similarities and Dissimilarities between Original Institutional Economics and New Institutional Economics. *Journal of Economic Issues*. 2019. Vol. 53. Issue 2. P. 440–447.

Галушка Зоя,
д-р екон. наук, професор,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

ІНКЛЮЗИВНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ – ТЕОРЕТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ ЧИ СУЧАСНІ БІЗНЕС-РЕАЛІЇ?

Ключові слова: інклюзивність економічного розвитку, культура різноманітності, корпоративна культура, базові цінності, гендерна рівність, залученість уразливих груп.

Zoia Galushka,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

INCLUSIVENESS OF ECONOMIC DEVELOPMENT – THEORETICAL CONCEPT OR MODERN BUSINESS-REALITIES?

Key words: inclusiveness of economic development, culture of diversity, corporate culture, basic values, gender equality, involvement of vulnerable groups.

Вважається, що концепція інклюзивності економічного розвитку з'явилася як продовження та конкретизація концепції сталого розвитку, прийнятої у Ріо-де-Жанейро у 1992 році. Інклюзивне зростання – це «інтегроване широкомасштабне зростання, яке поширюється на широкий діапазон людей та місць для того, щоб сприяти та отримувати переваги від економічного успіху. Мета такого виду розвитку – досягнути вищого рівня процвітання поряд зі зростанням рівності і справедливості в можливостях і доходах» [1]. Інклюзивний економічний розвиток ґрунтується на принципах солідарності, рівності шансів, однакового доступу до ресурсів та ін. Причому, створення відповідних інститутів є необхідним, але недостатнім критерієм інклюзії, оскільки їм має відповідати поведінка кожної особи у суспільстві. Це підкреслює складність реалізації такого завдання. У таблиці 1 зазначено складові інклюзивної економіки за визначенням ВЕФ.

Поняття інклюзивності, навіть в економічній сфері, дуже широке, пов'язане з культурними, правовими, психологічними, гендерними та іншими характеристиками. Воно має свою специфіку на різних рівнях функціонування економіки; передбачає можливості доступу усіх громадян до ресурсів, сфери зайнятості, освіти, медицини, культури; означає рівність шансів на підвищення соціального статусу, добробуту, включеність громадян у суспільні процеси незалежно від походження, стану здоров'я, статі, місця проживання тощо. Це поняття означає також доступ до розподілу вигід від економічного розвитку, навіть, у ролі «пасивного учасника» інклюзії.

Таблиця 1

Складові інклюзивної економіки за визначенням ВЕФ

Складові інклюзивної економіки	Конкретизація складових
Освіта і навички	Доступ. Якість. Справедливість
Базовий сервіс та інфраструктура	Базова цифрова інфраструктура. Інфраструктура медичної сфери.
Рівень корупції та оренда	Бізнес та політична етика. Концентрація орендних операцій.
Фінансове посередництво та реальні інвестиції	Залученість фінансової системи. Посередництво в бізнес-інвестуванні.
Капітал та підприємництво	Розвиток малого бізнесу. Домашні і фінансові активи підприємців.
Працевлаштування та трудові соціальні виплати	Продуктивне працевлаштування. Зарплатні та соціальні виплати.
Фіскальні трансферти	Податкові тарифи. Соціальний захист

Джерело: складено автором за [2].

Концепція інклюзивності виникла у зв'язку з проблемами безробіття, бідності, нерівномірності у розподілі ресурсів і доходів, уповільненням економічного зростання, загостренням соціальних протиріч.

У сфері бізнесу реалізація даної концепції – не просто тренд. Це сучасні реалії успішного функціонування бізнесу. На рівні окремих підприємств інклюзія досягається дякуючи ефективному менеджменту – тим принципам управління, що дозволяють орієнтувати організацію на високі результати використовуючи включеність і різноманіття як невід'ємну частину культури організації. За таких умов головний акцент в управлінні робиться на компетентних вмотивованих людей, які розділяють базові норми і цінності організації, довіряють їй керівництву, підтримують рівень корпоративної культури, включаються в соціальні зв'язки і тим самим формують соціальний капітал організації. Досвід 1700 компаній восьми країн (США, Франція, Німеччина, Китай, Бразилія, Індія, Швейцарія та Австрія) щодо використання у менеджменті культури різноманітності (включеності в економічні взаємовідносини осіб різної статі, національності, фізичного здоров'я, культурного та освітнього рівнів) показав, що компанії з вищим за середній загальним показником різноманітності мають приблизно на 19% вищий показник доходу від інновацій і на 9% вищий показник ЕВІТ. Виявилось, що «доходи від інновацій залежать від конкретних форм різноманітності, яким надають перевагу ті чи інші компанії...Такі доходи можуть зрости на 1% у випадку збільшення рівня різноманітності управлінської команди та на 1,5% у випадку різноманітності національного походження, на 2,5% - статі та на 3% - менеджерів з різними кар'єрними шляхами. При цьому для компаній, які зробили пріоритетом цифрові інновації, вплив різноманітності найвищий» [3].

Наразі, існує в українських компаніях декілька найбільш очевидних можливостей реально підвищити інклюзивність та різноманіття як шанс до подальшого успіху бізнесу.

1. Досягнення гендерного балансу. За даними останнього аналітичного дослідження, співвідношення чоловіків і жінок на робочих місцях залежить від

сфери зайнятості: «найменш популярною серед жінок є будівельна галузь, робоча сила якої на 80 % складається із чоловіків і лише на 20 % – із жінок. ... Натомість типово жіночими є поштова і кур'єрська діяльність (85,2 % зайнятих у галузі – жінки), сфера охорони здоров'я (82,9 %), робота в бібліотеках, музеях, архівах (78,5 %), сфера освіти (77,8 %), фінансова та страхова діяльність (72,1 %)» [4, с. 38]. Усередині компаній має значення політика керівництва, дружня до жінок: можливість дистанційного відпрацювання для жінок з малолітніми дітьми; недискримінаційна реклама; врахування при розподілі зарплати розподілу обов'язків, надання однакових можливостей для професійного зростання.

2. Толерантне ставлення до працівників з порушенням слуху, зору, порушенням фізичних можливостей, адже на даний час вони можуть бути конкурентоспроможними фахівцями на ринку праці. Для них мають створюватися зручні умови для здійснення професійних функцій, отримання необхідної інформації. Їх робота в компанії має стати взаємовигідним і відповідальним процесом для роботодавця і для працівника. Психологи вже довели, що різноманіття в структурі зайнятих створює додаткові стимули і заохочення до більш ефективної праці.

3. Різноманіття стосується також дружності до ЛГБТ+ осіб, яких треба цінувати за професійні здібності, творчість і яким варто надавати повагу та можливості до професійного розвитку. Таке відношення може, до речі, стати конкурентною перевагою бізнесу компанії.

4. Інклюзивність та різноманіття мають бути закладеними у корпоративну культуру організації, стиль керівництва, проголошення цінностей, стратегію, норми поведінки та ін.

У квітні 2021 р. в Україні схвалено «Національну стратегію із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року», де передбачено низку напрямів її реалізації через досягнення фізичної, інформаційної, цифрової, економічної, суспільної та громадянської безбар'єрності [5]. Вона має стати важливим кроком на шляху подальшого ефективного економічного розвитку як умови зростання добробуту й гармонійного розвитку суспільства.

Список використаних джерел

1. Уніят А. В., Юзвін З. І. Концепція інклюзивної економіки в контексті сучасного сталого розвитку країн. *Ефективна економіка*. 2019. Вип. 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2019/57.pdf
2. The Inclusive Growth and Development Report 2017. World Economic Forum. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2017.pdf
3. #Diversity Різні, щоб зростати / О. Волошина, А. Чуботіна, М. Царьов Е. Гундер. *KPMG Review Magazine*. URL: https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/ua/pdf/2020/03/kpmg_review_magazine_7.pdf
4. Інклюзивний розвиток бізнесу : жіноче підприємництво. Аналітичне дослідження. Київ, 2018. 136 с.
5. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p#Text>

Горбачук Василь,
д-р фіз.-мат. наук, ст. наук. співробітник,
Інститут кібернетики імені В.М. Глушкова НАН України
Дунаєвський Максим,
аспірант,
Інститут кібернетики імені В.М. Глушкова НАН України
Батіг Людмила,
аспірант,
Інститут кібернетики імені В.М. Глушкова НАН України

НОВА ЕНЕРГЕТИКА Й ЕКОНОМІЧНІ ЗМІНИ

Ключові слова: мінливі джерела енергії, інтегровані індикатори, стійкість мережі, регіональне різноманіття, зменшення забруднення.

Vasyl Gorbachuk,
Doctor of Science (Physics and Mathematics), Senior Researcher,
V.M. Glushkov Institute of Cybernetics of the NAS of Ukraine
Maksym Dunaievskiy,
PhD Student,
V.M. Glushkov Institute of Cybernetics of the NAS of Ukraine
Lyudmyla Batih,
PhD Student,
V.M. Glushkov Institute of Cybernetics of the NAS of Ukraine

NEW ENERGY AND ECONOMIC CHANGES

Key words: intermittent energy sources, integrated indicators, grid resilience, regional diversity, pollution abatement.

На розробку і впровадження енергетичних технологій суттєво впливають фінансово-економічні умови, показники та стимули, що формуються на національному та міжнародному рівнях. Якщо традиційним енергетичним технологіям відповідають традиційні фінансово-економічні критерії, то новітнім енергетичним технологіям, насамперед, відновлюваним джерелам енергії змінної чи стохастичної потужності мають відповідати сучасні інтегровані індикатори, які торкаються виробників, споживачів, суспільства та навколишнього середовища в цілому. У свою чергу, використання джерел енергії змінної потужності потребує розробки нових підходів до підтримання спроможності, стійкості та робастності результуючих енергомереж, часто основаних на сучасних інформаційно-комунікаційних технологіях. Оскільки різні регіони мають свої характеристики джерел енергії та рівнів цифровізації, то при загальній зміні глобальної еколого-економічної структури до зменшення забруднення довкілля такі зміни будуть різними в різних регіонах. Важливими будуть своєчасні комплексні заходи в регіонах з більшим забрудненням

довкілля, виходячи з короткострокових і довгострокових прогнозів. Тоді зростатиме роль ефективного міжнародного співробітництва, яке формуватиме нову парадигму, включаючи новітні фінансово-економічні умови та стимули.

При появі й застосуванні нових технологій генерації електрики зростає різноманіття електромереж, які стає важче порівнювати за співвідношенням цінності та вартості. Відповідні зміни структури виробництва електроенергії та потреби підтримки спроможної (competent) мережі ведуть до того, що раніше прийняті метрики порівняння вартості починають використовуватися за межами сферами своєї застосовності. Наприклад, використання нормованої вартості енергії (Levelised Cost of Energy, LCOE) для оцінювання майбутньої низьковуглецевої мережі може призводити до помилкових та оманливих висновків. Об'єкти генерації електрики не лише надають енергію, але й забезпечують цілий ряд додаткових мережевих послуг, які є базовими для підтримання неперервного і надійного електропостачання по всій системі, включаючи резервування потужності, регулювання напруги і частоти. Дійсно, деякі технологічні рішення забезпечують ці послуги без вироблення енергії. Ці послуги, відповідні витрати та операційні наслідки мають долучатися до оцінювання технологій, щоб гарантувати трансформаційність, стійкість і справжню самопідтримуваність мереж, які постають. Загальна вартість системи та її похідні метрики – це найбільш підходящі економічні показники для аналізу і прийняття рішень у майбутньому для низьковуглецевої мережі, прийнятної для збереження життєвого середовища людини.

Сучасні електромережі швидко трансформуються, щоб забезпечувати надійну доставку низьковуглецевої електроенергії. Ця трансформація, в основному, зумовлена більшим проникненням змінної відновлюваної енергії (variable renewable energy, VRE), а також збільшенням споживчої самогенерації і піднесенням акумуляторного енергонакопичення [1]. Міжнародне агентство відновлюваної енергетики (International Renewable Energy Agency, IRENA) було засновано у 2009 р., а його статут набрав чинності у 2010 р. IRENA – міжурядова організація, уповноважена сприяти співробітництву та вдосконаленню знань у галузі VRE, а також просуванню впровадження та сталому використанню відновлюваної енергії. IRENA стала першою міжнародною організацією, яка зосередилася виключно на відновлюваній енергії, звертаючись до потреб як промислово розвинутих країн, так і країн, що розвиваються, – до потреб усього людства.

Крім того, електромережі змінюються від здебільшого централізованих систем генерації електрики до децентралізованих, а також від однонаправлених потоків електрики до двонаправлених потоків. Всі ці зміни ускладнюють моделювання майбутньої енергосистеми. У відповідних енергомережах керівники і плановики потребують показників, здатних інформувати про їхні рішення щодо вибору нових енергогенеруючих активів і заміни старих: традиційні способи оцінювання простої віддачі для інвестора можуть виявитися непідходящими для плановика, який аналізує вплив подібних рішень на еколого-економічну систему в цілому.

Історично LCOE були найчастіше застосовуваною метрикою для оцінювання різних технологій енергогенерації: LCOE вважаються корисним

інструментом, який використовують керівники для довгострокового планування, і способом цілісного вимірювання витрат на виробництво кіловат-години [2]. Однак, по мірі диверсифікації змішаної генерації багатьох електромереж, LCOE ставали менш корисними: LCOE є непоганою метрикою у своєму початковому контексті точки зору інвестора у теплову електростанцію, але, мабуть, не у сучасному контексті інвестора у VRE чи політика, виборці якого звертають увагу на питання охорони навколишнього природного середовища. Хоча показник LCOE не може брати до уваги вартість і цінність поза межами даної електростанції, цей показник часто використовується для підтримки прийняття рішень системного плановика чи розробника стратегії, які можуть істотно відрізнитися від рішення інвестора з єдиним критерієм фінансової віддачі.

На думку експертів Міжнародного енергетичного агентства з парникових газів (International Energy Agency (IEA) Green House Gas, IEAGHG), показник LCOE, вважаючись непридатним для гетерогенних електромереж нового тисячоліття, не має задокументованої сфери своєї застосовності. IEAGHG (ieaghg.org) було сформовано у 1991 р. як програма IEA досліджень і розробок з парникових газів. На 2021 р. IEAGHG фінансово підтримують 37 членів – 18 договірних сторін і 19 багатонаціональних спонсорів. IEAGHG є однією з програм IEA технологічної співпраці (Technology Collaboration Programmes, TCPs). Мета TCP IEA – сприяти пришвидшенню інновацій енергетичних технологій шляхом забезпечення того, щоб зацікавлені сторони як з публічного, так і приватного сектору обмінювалися знаннями, працювали спільно та, за потреби, об'єднували ресурси для надання інтегрованих та економічно ефективних рішень (iea.org/tcp/)

Агентство енергетичної інформації США заявило, що пряме порівняння LCOE між технологіями часто є проблематичним і може бути оманливим як метод оцінки економічної конкурентоспроможності різних альтернатив генерації, оскільки прогнозовані рівні використання енергії, існуючі поєднання ресурсів і значення потужності можуть різко змінюватися поміж регіонів, де можуть потребуватися нові потужності генерації.

Традиційній концепції LCOE бракує системної перспективи при порівнянні витрат генерації електрики для періодичних відновлюваних енергоресурсів і технологій постійної генерації, оскільки ця концепція не враховує витрат, покладених на генераторів постійної потужності (наприклад, витрат циклічності та пуску) з боку генераторів періодичної потужності. Хоча на практиці надійність електромережі часто здається очевидною й зрозумілою, ця надійність є суттєвим елементом сучасної економіки, який стає дедалі важливішим для змінюваної мережі.

Список використаних джерел

1. Горбачук В. М., Дунаєвський М. С., Сирку А. А. Сучасні питання генерування та накопичення енергії в енергосистемі України. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2020. Випуск 1 (24). С. 260–268.
2. Горбачук В. М., Дунаєвський М. С., Сулейманов С.-Б. Аналіз невітлених активів на недосконалих ринках. *Приазовський економічний вісник*. 2020. № 4 (21). С. 110–117.

Горняк Ольга,
д-р екон. наук, професор,
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова

ЕВОЛЮЦІЯ ФІРМИ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ НОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Ключові слова: фірма, нова економіка, нова фірма, інститут, нова інституціональна економічна теорія, еволюція, економічні відносини.

Olga Gorniak,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Odessa I.I. Mechnikov National University

EVOLUTION OF FIRM IN THE PROCESS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF NEW ECONOMY

Key words: firm, new economy, new firm, institute, new institutional economics, evolution, economic relations.

Початок формування нової економіки пов'язують з технологічними і технічними зрушеннями, що мали кардинальний характер і відбулися наприкінці 80-х та у 90-і роки ХХ століття. Ці зрушення визначили відповідні революційні зміни в економічних відносинах і сформували нову систему економічних координат і нову економіку. Теоретичне осмислення і обґрунтування нових економічних реалій продовжується до сьогодні, характеризується різноманіттям теоретичних підходів, так і методологічних засад, але поступово викристалізуються засадничі принципи, за допомогою яких дослідження цих новітніх процесів на різних рівнях економіки можна проводити в єдиному руслі [1; 2; 3].

Дослідження нової економіки та її складових доцільно здійснювати в рамках нової інституціональної економічної теорії, яка має в своєму арсеналі методологічний інструментарій дослідження складних явищ, що відображають взаємозв'язок економіки, політики, історії, психології, соціології. Нова економіка – це такий етап розвитку економіки, економічних процесів та явищ, який неможливо зрозуміти, осмислити і теоретично обґрунтувати без таких взаємозв'язків з іншими сферами життєдіяльності суспільства і людини. Чиста економіка без таких взаємозв'язків навіть у теоретичному плані вичерпала себе, а реальна економіка завжди була тісно пов'язана з усіма названими сферами. У зв'язку з цим А. Гальчинський зазначає: «... поле економічної діяльності, яке характеризується системною цілісністю грошової, фінансової, цінової, інвестиційної та інших економічних сфер, не є автономним. Воно може розглядатися як невід'ємна ланка цілісної системи суспільних відносин, що

органічно поєднує економічні, соціальні, політичні, духовні, психологічні, релігійні, етнічні, сімейно-побутові та інші зв'язки» [1, с. 163]

Фірма як важливий інститут нової економіки також переживає кардинальні зрушення. Вони пов'язані як з природою фірми, так і з її формою. Зміни у природі фірми пов'язані зі змінами у структурі економічних відносин взагалі та на рівні фірми зокрема. Розпорошення відносин власності в ході акціонування підприємств і формування їх капіталу за допомогою випуску акцій, що розпочалося в розвинених країнах століття тому, призвело в кінцевому підсумку до деякого нівелювання ролі власників у визначенні цілей та політики фірм. Менеджери, не будучи здебільшого власниками, визначають напрями розвитку та перспективи фірм. Технологічні та технічні зміни зі свого боку руйнують ієрархічну структуру, формуючи горизонтальні структури, де всі працівники фірми знаходяться на одному рівні управління. Звичайно, ієрархія поки що зберігається, але сучасна система продуктивних сил вимагає від працівника творчого підходу до вирішення завдань, а, значить, його самостійності, адаптаційності до змін, що відбуваються дуже динамічно. Зовнішнє середовище діяльності фірми постійно змінюється, що викликає відповідні зміни у поведінці працівників. Фірма повинні створювати нові умови для їх діяльності і стимулювати не лише матеріально, а надаючи їм досить високий рівень свободи у їх діяльності. Це – значний виклик для багатьох фірм, орієнтованих на досягнення суто економічних результатів у короткостроковий період. Зважаючи на те, що розвиток фірми пов'язаний з такими факторами як нагромадження людського капіталу, науково-дослідними та дослідно-конструкторськими розробками (НДДКР), інвестиціями в основний капітал, слід мати на увазі, що їх ефективне використання передбачає відповідні інституції. Розвиток людського капіталу відбувається за умови наявності ефективної системи освіти, у формуванні якої фірма повинні брати активну участь у різних формах. Науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки передбачають розвиток венчурного капіталу та інститутів венчурного ринку. Інвестиції в основний капітал є ефективними за умови наявності сучасної системи корпоративного управління [4, с. 147]. Серед названих аспектів та відповідних інститутів фірма безпосередньо може впливати перш за все на останній, але її вплив на інші фактори, які раніше здебільшого забезпечувалися іншими економічними структурами, постійно зростає. При цьому слід відзначити, що інституціоналізація та інституційні структури формують умови для реалізації наявних факторів розвитку фірми.

Суттєво змінилися цілі корпоративної стратегії фірми, в яких відображається її природа. Ці зміни викликані можливостями використання стратегії ланцюжків доданої вартості, яка вимагає перегляду базових засад корпоративної стратегії фірм і передбачає, що реалізація товару не завершує ланцюжок створення вартості, а є ланкою, з якої розпочинається новий ланцюжок, пов'язаний із наданням послуг щодо експлуатації даного товару споживачем. Тому фірма повинна розглядати ланцюжок доданої вартості з точки зору споживача, аналізувати структуру його витрат, пов'язаних із використанням товару протягом усього його життєвого циклу, включаючи його утилізацію.

Поява нових товарів, великі масштаби їх виробництва та великі обсяги інвестицій традиційно забезпечували конкурентні переваги фірмам. У новій економіці інновації, в тому числі і продуктові, швидко стають надбанням усіх фірм, а розвиток венчурного капіталу надає можливість залучати великі обсяги капіталовкладень новим компаніям. Крім того, віртуалізація підприємницької діяльності та аутсорсинг забезпечують широкі можливості для придбання капіталоемних активів завдяки таким формам міжфірмових взаємодій як альянси. При цьому слід мати на увазі, що в сучасних умовах ці капіталоемні активи не завжди є умовою для формування конкурентних переваг фірми.

У новій економіці їх найважливішою передумовою є відданість споживача, і головною метою корпоративної стратегії фірми, відповідно, стає налагодження довгострокових та стійких відносин зі споживачами, які мають достатньо високі доходи і є постійними клієнтами фірми. Ця стратегія чітко вписується у загальний контекст розвитку сучасної економіки, яка за своєю суттю є постринковою, регульованою ринковою економікою, квазіринковою. Визначень у економічній літературі є достатньо багато, але сутність їх зводиться до того, що вільні ринкові відносини вичерпали себе, і ринкова економіка в традиційному розуміння також. Тому нова економіка має інший зміст та форми організації суспільного виробництва на усіх рівнях і, звичайно, на рівні фірми.

В процесі цих перетворень і зрушень формується нова фірма як інститут нової економіки [4, с. 53; 5, с. 63-65], який характеризується тим, що головним активом фірми є людський капітал, в т. ч. управлінський; в ній переважають нематеріальні активи, укладаються гнучкі контракти як з працівниками, так і з контрагентами; межі фірми розмиваються і структурні підрозділи атомізуються; структура фірми сплющується і складається з одного-двох рівнів управління; працівники стають мобільнішими і мають можливості більш повно реалізувати свій потенціал як у межах фірми, так і поза ними.

Процес формування нової фірми досить складний, суперечливий і відбувається поступово у різних галузях та сферах. Звичайно, трансформація традиційної фірми у нову фірму передбачає суттєві зрушення як у технології, техніці, так і в організації та управлінні. При цьому повинен сформуватися новий світогляд у адміністрації, менеджменту та працівників фірми. І якщо інновації технологічні та організаційні значно швидше впроваджуються у діяльність фірм, то світоглядні інновації впроваджувати набагато важче, оскільки консерватизм людської свідомості є достатньо стійким. Тому нова економіка і нова фірма передбачає формування нової свідомості керівника, менеджера, працівника. Ця нова свідомість також є важливою умовою забезпечення як конкурентних переваг фірм, так і перспектив її розвитку у нових реаліях XXI століття.

Список використаних джерел

1. Гальчинський А. Політична нооекономіка. Начала оновленої парадигми економічних знань. Київ : Либідь. 2013. 472 с.

2. Сіденко В. В. Виклики і ризики цифрової трансформації : світовий та управлінський контексти. *Економіка України*. 2021. № 5 (714). С. 40-58.
3. Тарасевич В. М. Теоретичний вимір інформаційно-цифрової економіки : основи та система первинних інформаційних феноменів. *Економіка України*. 2021. № 5 (710). С. 3-23.
4. Социально-экономическая эффективность : опыт США. Ориентир на глобализацию. Москва : Наука. 2002. 360 с.
5. Клодт Х. Нова економіка : форми вияву, причини та наслідки. Київ : Таксон. 2006. 306 с.

Ємельяненко Лариса,

д-р екон. наук, доцент,

ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

Гончар Катерина,

студентка,

ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ІНСТИТУЦІЙНИЙ ПІДХІД В МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ КОРУПЦІЇ ТА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Ключові слова: економічне зростання, корупція, інститути, інституційна пастка, антикорупційна політика.

Larysa Yemelianenko,

Doctor of Science (Economics), Associate Professor,
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman»

Kateryna Honchar,

Student,

Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman»

INSTITUTIONAL APPROACH IN THE METHODOLOGY OF INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN CORRUPTION AND ECONOMIC GROWTH

Key words: economic growth, corruption, institutes, institutional trap, anti-corruption policy.

Сьогодні корупція є одним із чинників, що визначають стійкість національної економіки до реформ інституційного середовища, спотворюючи фіскальну та податкову політику держави, дестабілізуючи ринкові механізми та гальмуючи суспільний розвиток країни у цілому. Незважаючи на те, що у розвинених країнах вплив корупції на економічне зростання є незначним, для більшості країн світу корупція є суттєвою перешкодою у належному впровадженні програм та політик, спрямованих на збільшення економічного зростання, що проявляється як в економічних, так і соціальних втратах. породжена корупцією соціальна нерівність, зниження як ефективності, так і справедливості перерозподілу ресурсів у суспільстві разом зі значним обсягом тіньової економіки є наслідками існування недосконалого антикорупційного законодавства, у межах якого виникають інституційні пастки.

Генезою теорії економічного зростання вважається перша половина ХХ століття. Англійський економіст Дж.М. Кейнс, досліджуючи наслідки

Великої депресії 1929-1933 років, вперше наголосив на активному втручанні держави у ринкову економіку з метою антикризового регулювання національної економіки та забезпечення безперервного процесу суспільного виробництва. Відповідно до даної теорії підвищення ефективного попиту як основного принципу кейсіанства забезпечуватиме економічне зростання країни. Подальші дослідження поняття “економічного зростання” здійснювалося багатьма представниками економічних теорій, зокрема, неокенсіанцями, неокласиками, представниками еволюційної теорії та інституціоналізму.

Відповідно до засад теорії інституціоналізму, найважливішою функцією держави є не тільки встановлення “правил гри” для всіх економічних суб’єктів, але й встановлення обов’язковості їхнього виконання [1]. Зволікання з впровадженням реформ ринкового механізму після здобуття незалежності України за високої економічної відкритості породило появу інституційної кризи та інституційних пасток в українському законодавстві.

Феноменом інституційних пасток варто вважати їхню здатність до існування, навіть після усунення причин їх появи через неоднорідність, асинхронність та складність інституційних змін [2]. Інституційні пастки є результатом недалекоглядних та недостатньо продуманих управлінських рішень, які стосуються нових норм, що опираються на трансакційні та трансформаційні витрати, а також на рівень проникнення у господарську діяльність неефективних інституцій [3]. Найпоширенішою інституційною пасткою прийнято вважати корупцію, яка сьогодні є проблемою міжнародного масштабу, що еволюціонувала від окремих випадків хабарництва до складного та багатогранного явища.

Корупція як системне та буденне явище перешкоджає розвитку ефективних державних інститутів, негативно віддзеркалюючись на економічному зростанні країни. Деструктивний вплив корупції на економічне зростання країни відбувається через зменшення якості управління на всіх рівнях державної влади, спотворення фіскальної політики, збільшення державних витрат та обсягу тіньової економіки. Корупція дестабілізує ринкові механізми, зменшує надходження податків, загострює майнове розшарування та зменшує суспільний добробут, породжує бідність, спотворює права захисту людини. Впливаючи на усі сфери життєдіяльності, державну політику, інвестиційно-інноваційний клімат, корупція знижує рівень економічного зростання безповоротно віддаляючи країну від наближення до потенційного рівня ВВП.

Масштабність, масовість та повсякденність корупції як інституційної пастки негативно впливає на економічного зростання України (рис. 1). Корупція спричинює збільшення обсягів тіньової економіки, гальмує суспільний розвиток, шкодить іміджу країни у міжнародному контексті. Крім того, негативний взаємозв’язок корупції та економічного зростання виявляється у зміцненні політичних важелів впливу певних бізнес-кланів, які не ставлять собі за мету загальнонаціональний розвиток та економічне зростання [4].

Рис. 1. Рівень ВВП на душу населення та Індeksu сприйняття корупції в Україні, 2000-2020 роки

Джерело: [5; 6].

Світовий досвід доводить, що протидія гальмуванню економічного зростання відбувається насамперед через провадження низки дієвих антикорупційних інститутів, що створюють усі необхідні умови для протидії та запобігання корупційних схем та хабарництва.

З історичної точки зору антикорупційне законодавство України 1990-х років мало скоріше декларативний характер, аніж містило розробку дієвих антикорупційних інститутів в Україні. Проте, з появою та затвердженням у 2014 році Верховною Радою України Антикорупційної стратегії як стратегічного документу антикорупційної політики та ряду Законів України, що покликані запобігати проявам корупції, було започатковано новий етап в антикорупційному законодавстві України. Як результат впровадження нових антикорупційних інститутів та механізмів, у рейтингу сприйняття корупції Transparency International у 2020 році Україна посіла 117 місце зі 180 можливих, набравши 33 зі 100 балів. Проте, незважаючи на те, що у 2020 році відбувся запуск Вищого антикорупційного суду та перезапуск НАЗК, відбулося посилення захисту осіб-викривачів, в українській антикорупційній практиці є все ще не поодинокими випадки втручання влади у розслідування або судовий розгляд справ, обхід законодавства [7]. Крім того, відповідно до аналітичного звіту Risk&Compliance, що був опублікований у 2020 році, в Україні існує високий ризик виникнення корупції у 9 досліджуваних сферах, а саме: у судовій системі, поліції, наданні публічних послуг, земельній, податковій та митній адміністраціях, державних закупівлях, у громадянському суспільстві та законодавстві у цілому [8].

Корупція як прояв інституційної дисфункції та аномалії є чинником, який негативно впливає на забезпечення економічного зростання країни. Стратегія економічного зростання країни напряму залежить від інституційного середовища та його особливостей, тому за неефективних та не результативних інститутів та інструментів антикорупційної політики відбувається руйнація органів державної влади, інституту держави та суспільства у цілому. Як результат корупція стає визначальним чинником гальмування економічного зростання країни, впливаючи підриваючи демократичні інститути, бюджетну та фінансову політику держави, добробут громадян.

Для подолання корупції як інституційної пастки, яка визначає резистентність національної економіки до впроваджених антикорупційних реформ, має впроваджуватися на основі загальнонаціональної стратегії подолання інституційної кризи в антикорупційному законодавстві та

імплементатії засад інклюзивного розвитку. За допомогою наявності спеціалізованих інститутів та інституцій, ратифікації міжнародно-правових актів та розвитку інституту громадянського суспільства нівелювання негативного впливу корупції на економічне зростання стає можливим. Розробка та продумане впровадження системного інституційного підходу до антикорупційної політики, антикорупційних інститутів та діяльності державних інституцій створить необхідні умови для припинення гальмування економічного зростання в країні, зменшивши рівень корупції і як наслідок рівень тіньової економіки. На нашу думку, з метою запобігання корупції та нівелювання її деструктивного впливу на економічне зростання в Україні необхідно: створити незалежну та професійну судову гілку влади, зменшити рівень тіньової економіки, зміцнювати інститут громадянського суспільства, проводити моніторинги антикорупційної політики, імплементувати міжнародний досвід протидії корупції та запровадити ефективне виконання міжнародних антикорупційних стандартів та оцінювання корупційних ризиків, які є важливою передумовою створення правильної та виваженої антикорупційної політики.

Список використаних джерел

1. Мошенець О. В. Інституційні пастки як умова виникнення рентоорієнтованої економічної поведінки в Україні. *Ефективна економіка*. 2009. № 3 URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=33> (дата звернення 28.06.2021).
2. Гражевська Н. І., Заваженко А. О. Інституційні пастки ринкового реформування економіки України. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2019. Вип. 820. С. 3-10.
3. Бережний Я. В. Інституційні пастки і розгортання інституційної кризи в Україні. *Економіка та держава*. 2015. № 9. С.46-50.
4. Поняття, причини, наслідки та правові засади запобігання корупції. Національна академія внутрішніх справ. 2016. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/atikorruption/lectures/lecture_1.html. (дата звернення 27.06.2021)
5. GDP per capita (current US\$) – Ukraine. The World Bank Data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=UA> (дата звернення 27.06.2021)
6. Corruption Perceptions Index. Transparency International Ukraine. URL: https://ti-ukraine.org/ti_format/doslidzhennya/cpi/ (дата звернення 27.06.2021)
7. Індекс сприйняття корупції – 2020. *Transparency International Ukraine*. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2020/> (дата звернення 27.06.2021).
8. Ukraine Corruption Report. Risk&Compliance Portal. 2020. URL: <https://www.ganintegrity.com/portal/country-profiles/ukraine/> (дата звернення 27.06.2021)

Зайцев Юрій,
д-р екон. наук, професор,
Міжнародний європейський університет

НЕОЛІБЕРАЛІЗМ, ПОСТНЕОЛІБЕРАЛІЗМ І МОЖЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНИХ МОДЕЛЕЙ ЗРОСТАННЯ ДОБРОБУТУ СУЧАСНИХ НАЦІЙ

Ключові слова: лібералізм, неолибералізм, постнеолибералізм, людиноцентрична, трансгуманістична парадигма, революція 4.0, суперечності, моделі економічного та соціального розвитку.

Yurii Zaitsev,
Doctor of Science (Economics), Professor,
International European University

NEOLIBERALISM, POSTNEOLIBERALISM AND THE POSSIBILITY OF FORMING EFFECTIVE MODELS FOR INCREASING THE WELFARE OF MODERN NATIONS

Key words: liberalism, neoliberalism, postneoliberalism, human-centered, transhumanist paradigm, revolution 4.0, contradictions, models of economic and social development.

На початку XXI ст. інерція парадигмального мислення, затягування у науковому середовищі процесу переоцінки реальної парадигмальної ефективності теорії, на засадах якої визначаються закономірності, тенденції та напрями економічного і соціального розвитку суспільства в умовах глобалізації та четвертої промислової революції, а саме неолибералізму, так само небезпечні, як й інерція кейнсіанства, некейнсіанства у боротьбі наукових шкіл у попередній період. Така інерція фактично закриває шлях для формування ефективної економічної політики розвитку в епоху глобалізму на єдиних гуманістичних засадах і принципах. Адже принципи сучасного неолибералізму, мейнстріму, на наш погляд, мають ключову сутнісну ваду: його прихильники формулюють ці принципи, аналізуючи лише плинний інституціональний стан економіки та суспільства, хай навіть і домінуючий у теперішній час. Водночас системно-філософський, міждисциплінарний підходи тощо передбачають необхідність при дослідженні будь-яких явищ і процесів прогнозувати майбутні стани, відносини, зміни.

Таке розуміння принципів дослідження вимагає бачити економіку, соціальну систему не в застиглому, статичному стані ціннісних орієнтирів, сформованих неолибералами, але й у всій різнобарвності можливих викликів, суперечностей, які ведуть до банкрутства, безперспективності подальшого використання мейнстрімівської моделі функціонування ринкової економічної системи. Адже субстанціональні засади економічної політики на принципах

неолібералізму неодмінно викличуть (і викликають в усе зростаючих масштабах) поглиблення нерівності, а отже й поляризації суспільства, зростання безробіття, перетворення частини активного населення в “прекаріат” – “новий небезпечний клас” (Гай Стендінг) і, зрештою, приведуть до ще більш жорсткого втручання держави в процеси регулювання економічного розвитку з метою запобігання системній ентропії. Така парадигмальна спрямованість неолібералізму почала визначати, та й сьогодні визначає, парадигмальні засади економічної політики провідних держав світу, які, в умовах стрімкої глобалізації, розповсюджуються (насаджуються) та сприймаються політиками більшості країн, у тому числі постсоціалістичних та країн третього світу. Фактично склалася ситуація, коли провідна у наш час наукова школа сучасної економічної теорії – неолібералізм – від виконання суто пізнавальних і концептуальних функцій перейшла до виконання функцій безпосередньо політичних, освячуючи парадигму економічної політики виключно в інтересах окремих соціальних груп, окремих груп країн “науковою аргументацією”, забуваючи водночас мудре пророцтво Джона Кенеді: *“Якщо вільне суспільство не зможе допомогти багатьом бідним, воно не зможе спасти небагатьох багатих”*. Відбувається це, на думку провідного сучасного теоретика Вольфганга Штрика, внаслідок існування “фундаментальної асиметрії капіталістичної політичної економії”, яка “полягає в тому, що претензії капіталу на адекватний рівень винагороди розглядаються як емпірично необхідні умови для функціонування всієї системи, а аналогічні претензії праці – як джерело перешкод” [1, с. 98].

На протигагу таким парадигмальним підходам неолібералізму у деяких країнах швидко формується постнеоліберальна парадигма економічної політики, яка націлює на зміни у ставленні влади до бідних, до “побудови соціального консенсусу” між бізнесом і суспільством. Фундаментальну її відмінність від неоліберальної парадигми сформулювали автори статті “Постнеолібералізм і боротьба за нього” Джемі Пек, Нік Теодор, Ніл Бреннер (2010). На думку вчених, “постнеоліберальна ера” – це етап у розвитку світової економіки, на якому “тиранія ринкових правил буде подолана початком багатостороннього співробітництва та наднаціональним регулюванням” [2, с. 123]. Специфічними особливостями такої “постнеоліберальної ери” мають стати, як вважають зазначені науковці, “мобілізація, визнання та висока оцінка значної кількості локальних форм розвитку, укорінених в локальні культури, цінності та рухи”. “Усе це може бути названо прогресивно плюралістичною економікою і цілком може знаменувати собою радикальний розрив із неоліберальним універсалізмом” [2, с. 125].

Отже, основна особливість концепції постнеолібералізму полягає, на наше переконання, в тому, що вона позитивно сприймає ключові засади, принципи та умови людиноцентричної парадигми економічної політики, яка визначає та окреслює “прийоми гармонійного самоузгодження активності вільно діючих гуманітарних істот”. Серед них можна назвати, насамперед, такі: 1) визнання необхідності системного використання функцій і сили держави з метою значного обмеження “провалів ринку”, пов’язаних, насамперед, з ігноруванням суб’єктами економічної діяльності соціальних, духовних, загальноцивілізаційних потреб та інтересів більшості населення планети; 2)

значне скорочення числа нужденних людей, оскільки люди, що знаходяться у такому стані, “не можуть бути вільними”; 3) “свідомий політичний вибір”, “політична воля уряду”, основу яких має складати, на наше переконання, повернення дослідників, політиків, бізнесу до системного політико-економічного мислення.

Як зазначають автори статті “Після неолібералізму: аналіз сучасності” (2013) Стюарт Холл, Дорін Мейсі та Майкл Рустін, “Протягом трьох десятиліть неоліберальна система приносила величезні прибутки для багатонаціональних інвестиційних установ та венчурних капіталістів і величезні накопичення багатства для нових світових багатіїв, водночас значно збільшуючи розрив між багатими та бідними та поглиблюючи нерівність доходів у масштабах, які не спостерігалися до другої світової війни”, внаслідок чого “відбувся і масовий перехід влади та ресурсів з громадських на приватні, з державних на ринкові. Ринок став моделлю соціальних відносин, обмінна цінність є єдиною цінністю”. Ті, серед яких неолібералізм став домінуючою тенденцією, зараз становлять його “глобальний клас”, із його “величезними привілеями та імунітетами”. “Вони винагороджують себе екстравагантно, вони будують власну ієрархію “іншості” та приналежності за допомогою дискримінації” [3]. “Одним із ключових напрямків ідеологічної зброї неолібералізму”, на думку цитованих авторів, “є сама неоліберальна економічна теорія. Етос “вільного ринку” прийнятий для того, щоб збільшувати ігнорування моральних норм і навіть самого закону. Комерціалізація виробила етос корупції та ухилення. Ідеологія конкурентного індивідуалізму також нав’язується – стигматизацією так званих “негідних” бідних”. “Таким чином”, – приходять до висновку дослідники проблеми, – “проект неолібералізму — це підтвердження історичного імперативу капіталу для отримання прибутку — за рахунок фінансування, глобалізації та подальшої комодифікації” [3].

Яскравим прикладом становлення та прояву постнеоліберальної платформи щодо визначення парадигми усталеного розвитку глобалізованої економіки у віддаленій стратегічній перспективі можуть слугувати особливості функціонування ринкової економіки в таких полярних за рівнем розвитку політичної та економічної свободи країнах, як Китай, країни Північної Європи, США тощо. І Китаю, і скандинавським країнам вдається поєднувати економічний лібералізм із “прийомами гармонійного самоузгодження активності вільно діючих гуманітарних істот”, що означає реальну можливість значного скорочення нерівності та несправедливості в розподілі доходів у рамках існуючого способу виробництва.

Отже, визначаючи природу, старатегічні цілі, функції та переваги постнеолібералізму, можна зробити висновки, згідно з якими:

1. “Постнеолібералізм не є антикапіталістичним проектом. Його мета — “не просто дослідження межі неолібералізму, а вивчення умовностей, що перевищують капіталізм”.

2. “Постнеоліберальна ера характеризується головним чином пошуком прогресивних політичних альтернатив, що впливають із безлічі суперечностей неолібералізму.

3. “Фактично існуюча держава розглядається як центральне поле змін”.

4. Бажані принципи та форми соціальної дії, які слід зміцнити, використовуючи як державу, так і нову теоретико-методологічну парадигму економічної політики — це солідарність; соціальна відповідальність; справедливість і демократія (включаючи економічну демократію) [4].

Список використаних джерел

1. Штрик В. Купленное время. Отсроченный кризис демократического капитализма. Цикл лекций в рамках Франкфуртских чтений памяти Адорно / под науч. ред. М. Добряковой. Москва : Изд. дом Высшей школы экономики, 2019. 280 с.
2. Пек Дж., Теодор Н., Бреннер Н. Постнеолиберализм и борьба за него. Прогнозис. 2010. № 1. С. 108–130.
3. Hall S., Massey D., Rustin M. After neoliberalism: analyzing the present. Soundings. 2013. URL: <https://www.lwbooks.co.uk/soundings/53/afters-neoliberalism-analysing-present>
4. Macdonald I., Ruckert A. Post-Neoliberalism in the Americas. Eds. London: Routledge, 2010.

Комеліна Ольга,
д-р екон. наук, професор,
Національний університет «Полтавська
політехніка імені Юрія Кондратюка»
Корсунська Марина,
аспірант,
Національний університет «Полтавська
політехніка імені Юрія Кондратюка»

КРЕАТИВНА АКТИВНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ЧИННИК СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Ключові слова: креативний потенціал, креативна активність, конкурентоспроможність, чинники, підприємство, сталий розвиток.

Olga Komelina,
Doctor of Science (Economics), Professor,
National University «Yuri Kondratyuk
Poltava Polytechnic»
Maryna Korsunskaya,
PhD Student,
National University «Yuri Kondratyuk
Poltava Polytechnic»

ENTERPRISES' CREATIVE ACTIVITY AS A FACTOR OF UKRAINE'S SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Key words: creative potential, creative activity, competitiveness, factors, enterprise, sustainable development.

Перехід України до моделі сталого розвитку та розв'язання завдань щодо досягнення її економічних, соціальних, екологічних, суспільних цілей потребують активізації інноваційних зрушень у розвитку країни у цілому шляхом прийняття нестандартних рішень щодо нагромаджених за останні десятиліття проблем, постійного розвитку знань та компетенцій усіх стейкхолдерів, запровадження інноваційних управлінських практик [1]. Відповідно формування економіки сталого розвитку, що побудована на знаннях, передбачає переформатування інституційного підґрунтя і механізмів забезпечення розвитку національного інтелектуального потенціалу, а також формування креативного потенціалу підприємств.

У сучасних вітчизняних та зарубіжних публікаціях останнім часом з'явилася низка нових понять: креативність, креативний потенціал, креативний розвиток, креативна економіка, креативний менеджмент. Проте усі вони пов'язані насамперед з розвитком творчої людини, задіяної у соціально-економічних процесах щодо створення суспільних благ, її креативними здібностями (адаптивність, гнучкість мислення, здатність генерувати нові ідеї і

вирішувати нестандартні завдання в умовах змін тощо), можливостями реалізовувати новітні ідеї [2; 3; 4; 5; 6].

У формуванні креативного потенціалу підприємства важливу роль відіграє сукупність зовнішніх та внутрішніх чинників. Серед зовнішніх чинників слід виокремити: зрілість та стійкість суспільно-політичної системи та її інститутів; розвиток економічної системи та її креативних складових; конкурентоспроможність та фактори і джерела її забезпечення; суспільні, індивідуальні цінності; національна культура, інтелектуальний та освітній потенціал, їх якісні й кількісні характеристики, вплив на розвиток талантів; динамічність змін зовнішнього середовища під впливом виробничих, організаційних та маркетингових інновацій; зміна організаційно-правових засад ведення бізнесу та його інноваційного і креативного розвитку. Внутрішніми чинниками розвитку креативного потенціалу підприємства є: організаційна культура підприємства, його традиції, корпоративні історії, культура та цінності; загальна інноваційна спрямованість поточних та стратегічних завдань підприємства; особливості формування та використання технологічного потенціалу; технології та інструменти розвитку персоналу тощо. Такий широкий перелік чинників формування креативного потенціалу вказує на те, що креативний потенціал підприємств важко як створювати, так і підтримувати [4; 5; 6; 7; 8].

Дослідження поняття «креативна активність підприємства», його змісту, сутності, взаємозв'язку із іншими поняттями, зокрема з креативним потенціалом підприємства дає змогу розширити понятійний апарат креативної економіки. Креативна активність підприємства визначає особливості наявного креативного потенціалу, його спроможність забезпечувати нові конкурентні переваги у реалізації стратегічних цілей розвитку підприємства, залучати нові джерела та ресурси для креативного розвитку, впливати на сфери реалізації створеного креативного продукту або послуги. Отже, конкурентоздатність підприємства забезпечується насамперед наявністю унікальних креативних знань, навиків, компетенцій персоналу, які у поєднанні з ресурсним потенціалом підприємств створюють синергетичний ефект у формуванні його конкурентних переваг та сталого розвитку [9; 10].

Креативна активність підприємства визначається сукупністю внутрішніх чинників її забезпечення: організаційно-економічних (розвиток виробничих, організаційних та маркетингових інновацій); соціально-психологічних (атмосфера, психологічний клімат організації, неформальна система відносин в організації, якість управління людьми та ефективні комунікації, соціальна підтримка творчої поведінки, готовність експериментувати з нестандартними ідеями, заохочення креативного та критичного мислення персоналу); організаційно-культурних (сукупність норм, цінностей, традицій, правил вирішення проблем, що поділяються більшістю членів організації і сприяють досягненню поставлених перед нею цілей). Вони разом визначають унікальну сутність механізмів забезпечення творчої активності персоналу, що можуть бути реалізовані за допомогою впровадження організаційних інновацій, залучення працівників до постійної роботи над розв'язанням нестандартних проблем та/або створенням інновацій.

Рівень креативної активності підприємства визначається впливом багатьох чинників, серед яких ключовими є: створення умов розвитку процесів придбання знань, досвіду, вмінь співробітників; використання наявного інтелектуального потенціалу; результативність сучасної, раціональної, гнучкої системи стимулювання найманих працівників; здатність організації до інновацій у сфері загального і HR-менеджменту; управління організацією у режимі розвитку.

Отже, креативність, талант, когнітивна гнучкість як особистісні якості людини перетворюються у визначальні чинники підвищення ефективності (результативності) діяльності організації, її інноваційної та креативної активності, здатності забезпечити піднесення конкурентоспроможності країни у цілому за умов ефективного (результативного) управління процесами розвитку підприємства (управління передовими технологіями, запровадження відповідних механізмів мотивування та стимулювання персоналу, управління ресурсами, адаптація до постійних змін у середовищі, формування цілісної стратегії розвитку креативного розвитку підприємства тощо).

Список використаних джерел

1. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019>
2. Howkins, J. *The Creative Economy : How People Make Money from Ideas*. London : Penguin UK, 2013. 283 p.
3. Флорида Р. *Номо creativus. Як новий клас завойовує світ*. Київ : Наш формат, 2018. 380 с.
4. Pisano G. *Creative Construction: The DNA of Sustained Innovation*. *Springer Singapore*. 2020. 288 p.
5. Cropley D. *Creativity in Engineering*. In book: *Multidisciplinary Contributions to the Science of Creative Thinking*. Oxford: Academic Press, 2016. P.155-173. DOI:https://doi.org/10.1007/978-981-287-618-8_10
6. J.-R. Cyrdoba-Pachyn. *Managing Creativity. A Systems Thinking Journey*. London: Routledge, 2018. 150 p. DOI:<https://doi.org/10.4324/9781351012751>
7. Гринчук Ю. С., Коваль Н. В. Креативний потенціал України : аналіз, напрями розвитку. *Економіка та держава*. 2020. № 7. С. 6-15. DOI:<https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.7.6>
8. Gillier T., Hooge S., Piat G. Framing value management for creative projects : An expansive perspective. *International Journal of Project Management*. 2015. №33(4). P. 947-960.
9. Karwowski M., Kaufman J. The creative self: Effect of beliefs, self-efficacy, mindset, and identity. 2017. P.117-135. DOI:<https://doi.org/10.1016/B978-0-12-809790-8.00007-8>
10. Pisano P., Pironti M., Rieple A. Identify Innovative Business Models: Can Innovative Business Models Enable Players to React to Ongoing or Unpredictable Trends? *Entrepreneurship Research Journal*. 2015. Volume 5, Issue 3. DOI:<https://doi.org/10.1515/erj-2014-003>

Кричевська Тетяна,
д-р екон. наук, ст. наук. співробітник,
ДУ «Інститут економіки та
прогнозування НАН України»

ФАКТОРИ ТА НАПРЯМИ МОДИФІКАЦІЇ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ¹

Ключові слова: «нова монетарна нормальність», коронакриза, інклюзивність, монетарна політика, фіскальна політика, інституційні реформи.

Tetiana Krychevska,
Doctor of Science (Economics), Leading Researcher,
Institute for Economics and Forecasting of the
National Academy of Sciences of Ukraine

FACTORS AND DIRECTIONS OF MACROECONOMIC POLICY MODIFICATION AT THE CURRENT STAGE

Key words: "new monetary normality", corona crisis, inclusiveness, monetary policy, fiscal policy, institutional reforms.

Серед глобальних факторів, які вимагають модифікації підходів до макроекономічного стимулювання в розвинутих економіках на сучасному етапі: формування середовища «нової монетарної нормальності» – поєднання низької інфляції і низьких рівноважних реальних відсоткових ставок [1]; технологічні зміни; зміни клімату; зростання нерівності і, звичайно, пандемія Covid-19. Локальним чинником перегляду підходів до монетарних і фінансових механізмів стабілізації економічного розвитку у США стало загострення політичної боротьби і намагання нового Президента США Дж. Байдена забезпечити суспільне примирення шляхом більш інклюзивної макроекономічної політики, а в євросоні – економічна стагнація після ужорсточення фіскальних правил у відповідь на кризу суверенного боргу деяких країн-членів у 2012 р.

В умовах коронакризи проявилися такі вектори довгострокової корекції механізмів макроекономічної стабілізації у розвинутих економіках [2]:

1. *Посилення інклюзивності макроекономічної політики.* Політика «просочування» макроекономічних стимулів згори вниз: від багатих до бідних в оподаткуванні, від підтримки впевненості фінансових ринків і бізнесу до добробуту найманих працівників і груп з найнижчими доходами в монетарній політиці виявляється неефективною у випадку інституційної недобудованості, що не дає стимулам проникати у «віддалені куточки» економіки і суспільства.

¹ Тези представляють результати дослідження, виконаного в межах наукового проекту «Загальний механізм та чинники стабілізації соціально-економічного розвитку України» (№ державної реєстрації 0121U111691).

У новій Стратегії монетарної політики Федеральної резервної системи (ФРС), ухваленій у серпні 2020 р., максимальна зайнятість розуміється як широка й інклюзивна ціль [3]. Внесення аспекту інклюзивності до цілі максимальної зайнятості перетворює її з виключно індикатора використання виробничих потужностей, подібно до рівня інфляції, на незалежну мету. Акцент на інклюзивності бачимо в Плані створення робочих місць і Плані підтримки сімей Адміністрації Байдена; її проявом є і врахування потреб малого та середнього бізнесу під час розробки інструментів монетарної політики (наприклад, у Великій Британії).

2. *Інституційне закріплення посилення гнучкості монетарної політики, що вже відбулася у провідних економіках в умовах «нової монетарної нормальності».* Йдеться про інституціоналізацію політики, що може націлюватися на підвищення інфляційних очікувань для уникнення дефляційної пастки, а також про створення інституційних можливостей для більш експансійної монетарної політики для протидії сповільненню зростання економіки, падінню продуктивності праці, зростанню нерівності. Ця інституціоналізація втілилася в оновлених стратегіях монетарної політики ФРС і ЄЦБ. ФРС перейшла до таргетування споживчої інфляції в розмірі 2 % на рік середньому за певний невизначений проміжок часу, що передбачає можливість перевищення цього показника після періодів, коли інфляція опускалася нижче 2 %. Голова ФРС класифікує такий монетарний режим як гнучку форму таргетування інфляції в середньому за період [3]. Європейський центральний банк (ЄЦБ) перейшов від формулювання інфляційної цілі у розмірі 2 % радше як верхньої межі до трактування відхилення від цілі в обидва боки як однаково небажаних. З іншого боку, європейський монетарний регулятор для виходу з пастки закріплення інфляційних очікувань нижче цільового орієнтиру готовий застосовувати «особливо рішучі» заходи, наслідком яких може стати «перехідний період, упродовж якого інфляція помірно перевищуватиме цільовий показник» [4].

3. *Зростання ролі фіскальної політики як інструменту макроекономічної стабілізації.* Специфіка глобальної фінансової кризи, винуватцями якої стали фінансові посередники, та переконання у більшій ефективності ринків, аніж держави, зумовили домінування монетарних інструментів у боротьбі з цією кризою. Втім, виключно монетарне стимулювання не вирішує структурні проблеми і, діючи з дуже низьким ступенем адресності, але у величезних масштабах, призводить до накопичення боргів і фінансових криз. Серед *ситуативних* підстав для доповнення монетарних стимулів фіскальними: «середовище нової монетарної нормальності» (в якому боргове навантаження на економіку не лише не зростає, але і може знижуватися зі зростанням запозичень); необхідність адресності макроекономічних стимулів в умовах пандемії та зростання нерівності. Серед *загальних* підстав для підвищення ролі експансійної фіскальної політики називають такі [5]: 1) зростання спекулятивного і застережного попиту на гроші в умовах рецесії обмежує ефективність і передбачуваність монетарного стимулювання. Для того щоб досягти передбачуваних ефектів від макроекономічного стимулювання, гроші мають витратитися у передбачуваний спосіб, і це відбувається, коли суб'єктом

витрат стає уряд [6]; 2) держава і ринок не змагаються в ефективності, кожен із цих інститутів виконує свої унікальні функції [7, С. 138–149], і лише їхнє поєднання дає змогу максимізувати суспільний добробут; 3) інструменти монетарної політики чинять потужні розподільчі ефекти, які виникають як побічні і які важко передбачити, тоді як фіскальна політика призначена саме для отримання таких ефектів і дає можливість їх спланувати.

В економіках з ринками, що формуються, потенціал макроекономічного стимулювання обмежується через його більш потужний вплив на обмінні курси – з огляду на значну залежність цих країн від споживчого імпорту, слабкіше заякорені інфляційні очікування, офшоризацію, залежність їхніх фінансових ринків від міжнародних фінансових організацій і зовнішніх портфельних інвесторів з низькою довірою до інституційної спроможності цих держав освоїти стимулюючий імпульс всередині країни [2]. В таких умовах значний ефект можуть дати, з одного боку, інституційні реформи, які збільшують стійкість економіки і розблоковують перешкоди на шляху стимулюючих імпульсів, а з іншого боку, розбудова інституцій, таких як банки розвитку, які збільшують ефективність взаємодії цих економік з глобальним ринком капіталу.

Список використаних джерел

1. Panetta F. Monetary policy in the new normal – strategy, instruments and transmission. *Monetary Policy in the New Normal: Strategy, Instruments and Transmission: Workshop*. Rome, 11 October 2019. URL: <https://www.bis.org/review/r191014b.htm>
2. Кричевська Т. О. Глобальні і національні фактори ефективності грошово-кредитних та фінансових механізмів стабілізації економічного розвитку. *Ефективна економіка*. 2021. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9133>.
3. Powell J. H. New Economic Challenges and the Fed's Monetary Policy Review. *Navigating the Decade Ahead: Implications for Monetary Policy*. An economic policy symposium, Jackson Hole, Wyoming. August 27, 2020. URL: <https://www.federalreserve.gov/newsevents/speech/powell20200827a.htm>
4. An Overview of the ECB's Monetary Policy Strategy. *European Central Bank*. URL: https://www.ecb.europa.eu/pub/economic-bulletin/articles/2021/html/ecb.ebart202105_01~d813529721.en.html
5. Кричевська Т. О. Корекція монетарної політики під впливом коронакризи та довгострокових чинників. *Економічна теорія*. 2021. № 2. С. 65–92.
6. Skidelsky R. The Central Banker's New Clothes. *Project Syndicate*. May 18, 2021. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/uk-fiscal-policy-is-now-driving-monetary-policy-by-robert-skidelsky-2021-05?barrier=accesspaylog>
7. Гриценко А. А. Архітектоніка економічної безпеки : монографія. Київ : ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», 2017. 224 с.

Липов Володимир,
д-р екон. наук, професор,
ДУ «Інститут економіки та
прогнозування НАН України»

ПЛАТФОРМІЗАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ МІНІМІЗАЦІЇ «НЕНАВМИСНИХ НАСЛІДКІВ» ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ ТА СТАБІЛІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ

Ключові слова: інститути, інформаційна економіка, ненавмисні наслідки, стабілізація економічного розвитку, цифрові платформи.

Volodymyr Lypov,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Institute of Economics and Forecasting of the
National Academy of Sciences of Ukraine

PLATFORMIZATION AS A TOOL OF MINIMIZATION OF UNINTENDED CONSEQUENCES ECONOMIC REFORMS AND STABILIZATION OF DEVELOPMENT

Key words: institutions, information economy, unintended consequences, stabilization of economic development, digital platforms.

Результати трьох десятиліть економічних перетворень в Україні виглядають вкрай неоднозначно. З позиції країни, що входила якщо не у першу десятку, то двадцятку провідних економік світу Україна скотилася на позиції однієї з найбідніших країн Європи, створивши тим самим «українське диво з від'ємним знаком» [1]. Проблема навіть не у тому, що за минулі десятиліття Україною втрачено розвинений потенціал третього та четвертого технологічних укладів. У умовах відкритості національної економіки та прискореного розвитку науково-технічного прогресу успішний економічний розвиток і гідні конкурентні позиції у глобальній економіці забезпечуються активним впровадженням досягнень п'ятого, а у поточному десятилітті вже й шостого технологічних укладів. Четверта технологічна революція докорінним чином трансформує інформаційний ландшафт економічної діяльності людини. Світ швидко змінюється. Україна ж, ступивши на шлях перетворень, поспіхом позбувшись застарілої так і не змогла сформувати нову дієву модель забезпечення соціально-економічного відтворення суспільства.

Оптимістичні сподівання на швидке входження до когорти провідних країн світу, що ґрунтувалися на значному виробничому, науково-технічному, природно-ресурсному потенціалі України, так себе і не виправдали. Гучні заяви про прийняття найкращої у світі конституції, швидку приватизацію, що відкриває шлях до активного просування ринкових відносин, більш ефективного використання ресурсів, подолання тотального дефіциту, були покликані засвідчити твердий намір керівництва країни забезпечити міцне

підґрунтя стабільного розвитку української економіки. У розпорядженні очільників реформ були теоретичні напрацювання кращих економістів країн з розвинутою ринковою економікою, можливість на місці вивчати їх досвід, використовувати поради консультантів-практиків, які мали власний успішний досвід проведення економічних реформ.

Однак, вже на початковому етапі перетворень «ненавмисні наслідки» дій реформаторів набули значення визначального чинника їх незадовільної результативності. Та чи можна було б передбачити й хоча б частково їх запобігти? Дослідження їх витоків, механізмів дії та запобігання здатне відповісти на це питання. На відміну від «невидимої руки ринку», міф про яку цілком влаштовував представників неокласичної течії економічної науки, споріднені поняття «ненавмисні...», «непередбачувані...», «побічні...», «опосередковані...», «неймовірні наслідки», хоч і привертав увагу широкого кола дослідників, але не отримав визнання та поширення у сучасних економістів. Варто лише нагадати, що серед мислителів, які звертаються до розгляду окремих складових вказаного ряду понять були Н. Макіавеллі, Дж. Б. Віко, Б. Мандевіль, Дж. Локк, Д. Юм, А. Фергюсон, У. Петі, А. Сміт, Ж.Б. Сей, К. Маркс, Ф. Енгельс, К. Менгер, В. Вундт, В. Парето, М. Вебер, П. Сорокін, Ф. Хайек. Показовим виглядає велетенський інтерес до явища, різні аспекти якого розглядає цей терміновий ряд, з боку широкої публіки. Яскравим його підтвердженням стали багатомільйонні перевидання на десятках мов світу зорієнтованої на широке коло читачів книги Н. Талеба «Чорний лебідь. Про (не)ймовірне у нашому житті» [2] і особливий акцент дослідника на критиці економічних моделей ортодоксальних економістів [3]. Роберт Кінг Мертон, видатний соціолог, батько лауреата Нобелівської премії з економіки (1997 р.) Роберта Кархарта Мертона, на протязі усього свого життя продовжував дослідження явища «ненавмисних наслідків» дій людини, заклав у ХХ столітті основні підходи до його вивчення. Вчений пояснює недостатню увагу до нього зі сторони економістів акцентом на трансцендентні та етичні джерела його виникнення [4]. Цілком очікувано повернення інтересу з боку економістів (Д. Лал) до вивчення явища «ненавмисних наслідків» відбувається на основі мультидисциплінарного підходу. Це дозволяє врахувати вплив взаємодії чинників матеріально-технологічного середовища, культури та політики у становленні на Заході моделі економічного зростання інтенсивного типу [5].

Р. Мертон виділяє джерела, типи та механізми формування «ненавмисних наслідків». До їх джерел вчений відносить: недостатню компетентність виконавців, результатом чого стає нездатність до повного і якісного розуміння ситуації; помилки, що виникають у процесі аналізу проблеми внаслідок слідування звичним його процедурам; ситуації, коли спрямованість на досягнення негайного результату заважає відстежуванню довгострокових наслідків впроваджуваних заходів; вплив базових цінностей; негативний вплив оприлюднення передбачень на логіку розгортання подій. Дослідник виділяє три типи «ненавмисних наслідків»: функціональні для системи, що спираються на латентні, неусвідомлювані та неплановані чинники; дисфункціональні, що включають латентні дисфункції; несуттєві для системи ні функціонально ні

дисфункціонально, що не впливають на її стан. У свою чергу до різновидів механізмів формування «ненавмисних наслідків» Р. Мертон відносить: самореалізацію соціальних переконань, проявлення результатів латентних функцій, здійснення саморуйнівного переконання.

Лозунг ініціаторів економічних реформ у Китаї «Обережно переходити вброд через річку, ретельно досліджуючи каміння на дні» містить відповідь на питання про шляхи мінімізації «ненавмисних наслідків», які завадили успішній реалізації задумів українських реформаторів. Конфуціанська логіка мудреця, який пристосовується до ситуації, зосереджений на максимальному використанні потенціалу розвитку, виявила переваги перед властивою західній культурі логіки героя, спрямованої на перетворення, зміну світу, який його оточує [6]. Вона втілилася у активному економічному експериментуванні, спрямованому на попереднє визначення ефективності пропонованих інновацій. Ключового значення набуває перше слово у назві «Особлива економічна зона». Саме на їх базі апробувалися різні варіанти економічних реформ.

Модель інноваційного розвитку, коли ініціатор нововведення, будь то законодавчий акт або організаційна інновація, отримує можливість його попередньої апробації продемонструвала свою ефективність. Суспільні інститути, правові норми, схеми соціального страхування, інвестиційні моделі, освітні програми, культурні проекти до широкого впровадження проходять попередню практичну перевірку. Це дозволяє мінімізувати неминучі огріхи, уникнути ситуації лобіювання окремими зацікавленими групами проектів, які забезпечують можливість отримання різного роду рентних доходів за рахунок суспільства. Попередня апробація альтернативних проектів на локальному рівні дозволяє на заздалегідь виявити їх соціальну ефективність, слабкі місця кожного, опрацювати механізми впровадження та функціонування. Участь ініціаторів у проведенні експерименту могла б стати кращим стимулом попереднього вдосконалення пропонованого проекту. Більше того, наявність альтернативних проектів створює додаткові стимули їх вдосконалення у процесі проведення експерименту.

Принципово нові можливості для їх проведення формуються у результаті широкого розповсюдження інформаційних (цифрових) платформ (ІІ) як інноваційного інституту, що є альтернативою традиційним ієрархічним структурам і як модель бізнесу отримує застосування практично у усіх сферах господарської діяльності людини. Їх використання відкриває шлях суттєвого розширення баз даних, що описують різні складові експерименту, забезпеченню постійної інтерактивної взаємодії усіх учасників, демократизації участі усіх зацікавлених сторін, оперативного реагування на проблемні ситуації, якісної та своєчасної корекції складових пропонованої інновації.

Список використаних джерел

1. Гриценко А. Українське економічне диво, або Куди ведуть реформи? *Дзеркало тижня*. 2016. № 22. URL: https://zn.ua/ukr/macrolevel/ukrayinske-ekonomichne-divo-abo-kudi-vedut-reformi-_html (Accessed 18.05. 2021).

2. Талеб Н. Чорний лебідь. Про (не)ймовірне у реальному житті. Київ : Наш формат, 2017. – 392 с.
3. Талеб Н. Почему многие экономические модели делают нас хрупкими и разрушают экономик. Талеб Н. *Антихрупкость. Как извлечь выгоду из хаоса.* Москва : КоЛибр, 1014. С. 660–676.
4. Merton R. The Unanticipated Consequences of Purposive Social Action. *American Sociological Review.* 1936. Vol. 1, No. 6. P. 894–904.
5. Lal D. Unintended Consequences: The Impact of Factor Endowments, Culture, and Politics on Long-Run Economic Performance. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1998. 304 p.
6. Липов В. Дж. Арригі vs. П. Кругман : фатальні стратегії та комплементарні витоки світової фінансової кризи. *Економічна теорія.* 2014. № 1. С. 37–50.

Маслов Анатолій,
д-р екон. наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

НОВА ЕКОНОМІКА ТА ЕТАПИ ЇЇ ЕВОЛЮЦІЇ

Ключові слова: нова економіка, онтологія, гносеологія, інформаційно-технологічна революція, інформаційно-комунікаційні технології, цифрова економіка.

Anatolii Maslov,
Doctor of Science (Economics), Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

NEW ECONOMY AND STAGES OF ITS EVOLUTION

Key words: new economy, ontology, gnoseology, information and technological revolution, information and communication technologies, digital economy.

У ХХІ ст. людство увійшло з «ною економікою», концепція якої набула широкої популярності насамперед у США, але одночасно й інші найбільш розвинуті країни світу почали «приміряти» її до своїх економік. За визначенням Дж. Стігліца, 90-і роки – «буремні дев'яності» [2], стали для економіки США «найбільш процвітаючим десятиліттям ХХ століття», про що свідчать 107 місяців безперервного економічного зростання. Економічне піднесення 90-х років ХХ ст. тривало майже дев'ять років – від економічної рецесії 1990–1991 рр., що завершилася в березні 1991 р., до кінця 2000 р. Так, на піку економічного буму, в 1999 р. зростання ВВП становило 6%, а в 2001 р. – 5,9% [3, с. 208]. Зараз цей розвиток оцінюється як унікальне явище в економічній історії США і західного світу.

Говорячи про нову економіку, необхідно вести мову як про її *онтологічну природу*, тобто, з точки зору позитивного аспекту, фундаментальних змін у реальному секторі економіки, так і про *гносеологічний бік*, тобто спроби і необхідність теоретичного пояснення цього феномену кінця ХХ – початку ХХІ ст. та тих суперечностей, що мають місце в процесах становлення та пізнання. У становлення новітньої економіки вирішальну роль відіграла сучасна інформаційна революція, яка забезпечила новий технологічний стрибок, що призвів до принципових змін, з якими необхідно рахуватися в усіх сферах.

З онтологічної точки зору на сьогодні можна виокремити два періоди: перший – з початку, а точніше – з середини 1990-х рр., і другий – кінець 2010-х – початок 2020-х рр.

На першому етапі такими онтологічними змінами були: *перетворення інформації в самостійний ресурс; саме інформація й інформаційний сектор*

стали наймогутнішим джерелом, що генерує соціально-економічний розвиток, динаміку і зростання; відбулися зміни в механізмі й напрямках економічного прогресу, зокрема, виникла нова якість взаємодії техніки й технологій, економічних відносин і форм, соціальних та інституційних зв'язків, унаслідок якого спрацьовує синергетичний (кооперативний ефект) кластерів інновацій згідно з Й. Шумпетером, чи макрорегенерацій; зміна структури та форм суспільного багатства, значна частина якого становить інформаційне, соціокультурне багатство; сучасна інформаційна революція засобами комп'ютеризації та Інтернет, чи інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), здійснила переворот у засобах телекомунікації, завершивши формування глобального суспільства з усіма характерними для нього ознаками; якісні зміни в розвитку ТНК, які перетворилися в основних виробників і споживачів інформації; зросла відкритість національних економік.

Можна стверджувати, що поняття «нова економіка» сьогодні вживається головним чином у двох значеннях. *По-перше*, під *новою економікою* вважають ту частину економіки, яка складається з високотехнологічних галузей, або нова економіка у вузькому розумінні. *По-друге*, нова економіка – це такий вплив високих технологій на економічне оточення, який веде до змін окремих макроекономічних параметрів, або нова економіка у широкому розумінні. Зокрема, *зміна макроекономічних параметрів*, а отже, вплив інформаційних технологій на *зміну ринкової моделі* полягає в тому, що нова (мережева, інформаційна) економіка виробляє і надає інформаційні або/та мережеві блага, які відрізняються тим, що їх можна відтворювати при практично нульових граничних витратах і вони породжують мережеві зовнішні ефекти для споживачів. Це призводить до того, що основні параметри ринку – попит і пропозиція – ведуть себе незвичним чином.

Появу нової економіки, з хронологічної, історико-економічної точки зору точки зору, з метою правильної *оцінки місця нових інформаційних технологій в сучасному світі* звичайно пов'язують з третьою НТР, яка під впливом сучасної інформаційної революції переросла в інформаційно-технологічну революцію, і визначають початком 90-х років ХХ ст.

Відлік історії нової економіки в основному пов'язують з декількома датами: 1) з 1993 р., коли до Інтернету звертаються бізнес і засоби масової інформації; 2) з весни 1995 р., коли відбулася перша тестова покупка товару через Інтернет-магазин з пред'явленням кредитної картки, про що повідомив журнал «The Wall Street Journal»; 3) з 9 серпня 1995 р., коли американська компанія Netscape (на даний момент входить до складу компанії America Online) почала продаж своїх акцій, які до кінця першого дня торгів з 28 \$ США за одну акцію зросли більше ніж у двічі.

Якщо не одним з найперших основні риси нової економіки виклав Кевін Келлі у своїй праці «Нові правила для нової економіки». На його думку, найочевиднішими у світі, що змінюється, є: 1) глобальний характер змін, що відбуваються; 2) оперування невідчутними благами: ідеями, інформацією і взаємовідносинами; 3) тісне взаємопереплетіння і взаємодія окремих сегментів нової економіки. На думку К. Келлі, ці три відмінні риси створюють новий тип ринку і суспільства, діяльність яких ґрунтується на мережевому принципі, до

того ж, складається така ситуація, коли «світ тонких технологій починає управляти світом машин – світом реальності» («the world of the soft... will soon command the world of the hard – the world of reality») [4, с. 2]. Також К. Келлі у своїй праці [5] формулює дванадцять нових правил (принципів, законів) для нової економіки, які відображають важливі процеси, що відбуваються в сучасній глобальній інформаційній економіці, і які доцільно враховувати при практичному вирішенні завдань формування нової економічної системи (закон зв'язку, закон повноти, закон експоненційного росту, закон переломних точок, закон зростаючих віддач, закон закону зворотного ціноутворення, закон закону щедрості, закон відданості, закон тимчасового спуску, закон заміщення, закон маслобійки, закон неефективності). Однак, на нашу думку, останній закон характерний саме для початкового періоду нової економіки, коли вплив інформаційних технологій на решту економіки ще не виявився повною мірою відповідно до «*гіпотези відтермінування Девіда*» (David delay hypothesis).

Однак, подальше поглиблення інформаційно-технологічної революції через понад чверть століття з початку виникнення нової економіки, дає всі підстави говорити про перехід нової економіки до нового (другого) етапу її розвитку. Зараз можна спостерігати появу нових технологій, які не лише на наших очах міняють до невпізнання нашу економіку, освіту і все суспільне життя, а безсумнівно, будуть суттєво впливати на наше майбутнє.

Так, К. Келлі у своїй новій книзі [1] виокремлює 12 технологій: 1) *становлення*, коли почалася гонка озброєнь у сфері оновлень, інновацій; 2) *інтелектуалізація*, що супроводжується настанням епохи штучного інтелекту та роботизації; 3) *потік*, або перехід від попередньої версії нашої економіки, яка базувалася на основі використання складів із товарами і заводами до «потоків» на основі подальшої Інтернетизації; 4) відбуваються зміни в *зчитуванні* – від усного слова, через друковане слово до монітора (екрану), що призводить до переходу від індивідуального читання до соціалізації читання; 5) перехід від володіння до *доступу*, коли можливість доступу, користування є важливішою за володіння.

В основі цього лежать п'ять глибинних технологічних тенденцій – дематеріалізація (скорочення матеріалоемності), реальний час на вимогу, децентралізація, синергія платформ, хмарні технології; 6) нові технології *поширення*, коли завдяки комунальним аспектам цифрової культури, зокрема, різноманітних «Wiki» прискорюється виникнення нової, технологічної версії соціалізму; 7) *фільтрування* – технології відфільтровування необхідної інформації при все більшому її виробництві; 8) *перемішування* – створення нових ефективніших комбінацій на основі перемішування наявних ресурсів, що забезпечить справжнє економічне зростання; 9) *взаємодія* реального світу з віртуальним, використання технологій ІМАХ, доповнена реальність та інші, що все більше проникає в наше життя; 10) зміна технологій *збору даних* – від аналогових вимірювачів до мікроскопічних, поява технологій пасивного відстеження, тобто – документування життя, або «лайфлогінг»; 11) *запитання* – перехід від технології пошуку відповідей на поставлені запитання до отримання готових і змінюваних відповідей (вікіпедія, тощо); 12) *початок* оживлення

нерухомих предметів за допомогою невеликих вживлень інтелекту та поєднання мільярдів інтелектів в один великий суперрозум.

Таким чином, нова економіка, яка є логічним наслідком і складовою сучасної економіки в результаті переростання індустріального суспільства та індустріальної економіки в постіндустріальне суспільство та постіндустріальну сервісну економіку, з подальшою трансформацією в інформаційне суспільство з інформаційною, чи інформаційно-знанневою та цифровою економікою, під впливом науково-технічного прогресу перейшла на новий, вищий щабель свого розвитку, корінним чином змінюючи наше життя. Завдяки новій економіці можна сказати, що майбутнє вже настало.

Список використаних джерел

1. Келлі К. Невідворотне. 12 технологій, що формують наше майбутнє / пер. з англ. Наталія Валевська. Київ : Наш формат, 2018. 304 с.
2. Стиглиц Дж. Ю. Ревущие девяностые. Семена развала / пер с англ. и примеч. Г. Г. Пирогова; вступит. статьи Г. Ю. Семигина и Д. С. Львова. Москва : Современная экономика и право, 2005. 424 с.
3. Economic Report of the President. Wash., 2005. P. 208 (Table B-1).
4. Kelly K. New Rules for the New Economy. Ten Radical Strategies for a Connected World. N.Y.: Penguin Books, 1998. 191 p.
5. Kelly K. New Rules for the New Economy. WIRED September, 1997. URL: <http://www.wired.com/wired/0.09/newrules.html>

Москаленко Олександра,
д-р екон. наук, професор,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

АКТУАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ ТА СУПЕРЕЧНОСТІ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В ЦИФРОВІЙ РЕАЛЬНОСТІ

Ключові слова: демократичний прорив, запити суспільства, соціально-економічний розвиток, індустрія 4.0, парадигмальне мислення, постглобалізація, ціннісно-орієнтована економіка.

Oleksandra Moskalenko,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman

RELEVANT PRIORITIES AND CONTRADICTIONS OF THE MODEL OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT IN DIGITAL REALITY

Key words: democratic breakthrough, demands of society, socio-economic development, industry 4.0, paradigmatic thinking, post-globalisation, value-oriented economy.

Глобальна економіка та національні економіки зокрема зазнають перманентної трансформації, де ключовими трендами стають турбулентність і нестабільність соціально-економічних і політичних процесів, велика швидкість соціально-економічних процесів і випереджальний інноваційний розвиток, міжнародна конвергенція та дивергенція, конкуренція великих капіталів і проєктів, персоналізація, мереживізація та цифровізація. Четверта індустріальна революція диктує ключові тренди розвитку, визначає нові правила конвергенції і конкурентної взаємодії між країнами світу, висуває новітні вимоги щодо моделей соціально-економічного розвитку.

Водночас глобальна економіка на платформі індустрії 4.0 породжує суперечності та виклики цивілізаційної парадигми розвитку, такі як: глобальна економічна нерівність, економічна відсталість, посилення міжнародної міграції та конфлікти з нею пов'язані, згортання чисельності та ролі середнього класу, зокрема в розвинених країнах, зростаючий популізм у політиці та економіці, геополітичне протистояння між ключовими державами-акторами за розподіл сфер впливу та інтересів, дефіцит демократії.

В умовах глобалізаційних цивілізаційних змін економіка України знову опиняється перед комплексними викликами і потребою формування соціально-економічної моделі, яка буде спроможною забезпечити її вихід із системної кризи. Власне суспільний запит та очікування українських громадян на

успішний розвиток вітчизняної економіки формулюються в міждисциплінарному та трансдисциплінарному полі з акцентом на демократичний прорив. Останній означає високі очікування щодо результативності влади, реконструкції економіки з вирішенням найбільш болючих проблем. Однак невід'ємною характеристикою сучасної економіки стає нестабільність, яка виходить за межі економічних криз і фаз циклічного розвитку і набуває статусу феномену [1], що є притаманним Україні, зокрема її політичній владі та політичним інститутам, економіці та економічній системі, соціальній матриці.

Нинішня соціальна структура склалася під впливом процесів інституціоналізації при переході до ринкової економіки, модель якої була імпортована, не застосована в близькому до еталонного варіанту вигляді. Експеримент переходу до ринку в Україні проходив на засадах несправедливого розподілу державної власності та земельних ресурсів, а значить і національного багатства, що призвело до формування олігархічної структури економіки, становлення квазі-держави, дисфункціонального державного управління та різкої диференціації в доходах серед населення, нерівності та бідності. Наслідки трансформацій у політичній, політико-економічній та соціальній сферах та державному устрої вплинули на глибинні процеси суспільного життя громадян, що викликало збій соціальної матриці. До того ж селекція еліт викликає багато запитань як з правової, так і з громадянської позицій.

Варто зазначити, що інерція парадигмального мислення в бік неоліберальної логіки управління в економічній науці, затягування процесу переоцінки реальної парадигмальної ефективності теорії, на засадах якої формуються принципи соціально-економічного розвитку суспільства в умовах четвертої промислової революції, є небезпечними. Несформованість парадигмального мислення практиків державницького рівня, які разом не помічають обмеженості неоліберальної теорії, яка без вагань «імпортується» у викривлених формах та нав'язується західними радниками в економічне та соціальне життя України, породжує закріплення неефективних і згубних практик (наприклад, модель дешевої робочої сили, політика жорсткої економії, нерівність в оплаті праці в державному секторі та ін.). Імпортований невластивий українському соціуму неолібералізм ґрунтується на засадах формування атомізованого індивіда, громадянина, що не потребує державної опіки та бере відповідальність сам за себе, фактично закриває шлях до формування ефективної соціально-економічної політики розвитку. Проблема ускладнюється внутрішніми соціально-економічними суперечностями розвитку України та становленням постглобалізованого світу з оновленою специфікою відносин, вимогами до моделей економік, способів і форм організації бізнесу тощо [2; 3].

Очевидно, що проблема системної кризи в Україні полягає в тому, що орієнтирами для всіх напрямів трансформацій економіки та суспільства були обрані помилкові політики, специфічні інструменти, що працюють лише у відповідних середовищах, і ціннісні ідеологічні орієнтири, що вироджуються та зазнають нищівної критики на сучасному етапі – мова йде про неолібералізм,

ринковий фундаменталізм, нівелювання ролі держави (уряду), домінування корпоративізму, соціальну атомізацію, перевагу ринкової справедливості над соціальною справедливістю.

На жаль, policy makers України навіть не замислюються про ідеологічні основи політики, економічної і соціальної зокрема, яку вони реалізують. Вважаємо, що необхідно ставити питання таким чином: на якій політико-економічній концепції формулюється економічна політика, яку парадигму розподілу доходів держави підтримує така політика, яке місце займає проблема економічної справедливості та нерівності? Між тим, можна оцінити ситуацію, що відбувається в управлінні всіма соціально-економічними процесами, і зрозуміти, що науково обґрунтованої теорії, застосованої в публічній політиці в Україні, немає.

Отже, актуальними пріоритетами соціально-економічного розвитку України в цифровій реальності є такі: 1) економічне зростання та добробут для всіх; 2) розвиток бізнесу через сприятливі законодавчо-інституційні умови та інвестиційний клімат; 3) реально функціонуючі цінності лібералізації економіки з акцентом на економічну свободу; 4) рівні економічні можливості з визнанням переваг відмінностей; 5) формування нових форм забезпечення добробуту для всіх в цифровій реальності, таких як безумовний базовий дохід; 6) прозорість бюджету та його людиноцентричність; 7) підзвітність та відповідальність органів влади за економічну політику; 8) використання всього економічного потенціалу держави через реалізацію реально існуючої політики національних інтересів на міжнародній арені; 9) ефективність і прогресивність реформ, а не їх імітація; 10) подолання бідності, скорочення економічної нерівності; 11) інші актуальні пріоритети на основі ідеології *ціннісно-орієнтованої економіки* тощо.

Ключовими принципами конструктивної та ефективної економічної політики в країні мають стати такі: 1) формування економіки випереджального, отже, й інноваційного, розвитку; 2) використання типу розвитку, який зможе забезпечити умови і потреби розвитку людини та суспільства; 3) створення умов для самовідтворення світової екологічної системи; 4) пошук реальних механізмів для забезпечення принципу не лише ринкової, але й соціальної справедливості (право на існування якої деякі економісти просто заперечують та не використовують для регулювання перерозподільних процесів у суспільстві) [3].

Отже, гостро необхідним для виживання нашої країни в глобальному цифровому світі з викликами нової реальності, є поглиблення якості розуміння владними структурами, політиками, бізнесом нашої держави економічних і соціальних потреб, запитів і очікувань українського суспільства, а також створення економічних можливостей для участі всіх членів суспільства в розвитку економіки. Разом з тим, при розробленні економічної політики важливо врахувати зміст змін і швидкості цих змін, щоб надати випереджальні міждисциплінарні відповіді на виклики, такими як «пауза» глобалізації з її spillover-ефектами, процеси постглобалізації, що розгортаються, та які потрібно досліджувати й адекватно реагувати на них.

Список використаних джерел

1. Геєць В. М. Феномен нестабільності – виклик економічного розвитку. НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Київ : Академперіодика, 2020. 456 с.
2. Зайцев Ю. К., Москаленко О. М. Сучасна політична економія як теоретична основа економічного розвитку суспільства : у 2 кн. Кн. I. Філософсько-методологічні засади архітекτονіки предмета сучасної політичної економії : монографія. Київ : КНЕУ, 2018. 397 с.
3. Зайцев Ю. К., Москаленко О. М. Сучасна політична економія як теоретична основа економічного розвитку суспільства : у 2 кн. Кн. II. Сучасна політична економія як методологічна парадигма економічної політики розвитку у глобалізованому суспільстві : монографія. Київ : КНЕУ, 2020. 271 с.

Небрата Вікторія,
д-р екон. наук, ст. наук. співробітниця,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування
НАН України»

ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ДОБРОБУТУ

Ключові слова: соціально-економічний добробут, інституційні зміни, моделі суспільного порядку, економічний розвиток, державна політика.

Victoria Nebrat,
Doctor of Science (Economics), Senior Researcher,
Institute for Economics and Forecasting,
NAS of Ukraine

INSTITUTIONAL DIMENSION OF SOCIO-ECONOMIC WELFARE

Key words: social and economic welfare, institutional changes, models of social order, economic development, public policy.

Науково-практичне розроблення питань соціально-економічного добробуту за сучасних умов, на нашу думку, має бути переведене в дещо іншу теоретичну площину. Поряд із розглядом детермінант рівня життя населення в умовах макроекономічної нестабільності варто звернутися до концептуального переосмислення категорії «добробут» та компаративного аналізу детермінант, які формують умови його досягнення в різних моделях економіки. Під сучасними умовами маємо на увазі кризу традиційних інститутів; зростання глобальної невизначеності та нерівномірності розвитку економік; загострення екологічних проблем, які формують нові ризики для добробуту та виклики для його інституційно-організаційного забезпечення. Що ж до державної політики, то її стратегічним пріоритетом має стати забезпечення соціоекономічної інклюзивності як основи ендogenous сталого розвитку. Натомість цілеспрямоване відтворення інститутів, які орієнтують людей на економічну пасивність та соціальне утриманство, несе загрозу консервування екстрактивної інституційної структури економіки та деградації соціуму.

Парадигмальний «розворот» в економічній теорії об'єктивно обумовлений тим, що зростання доходів чи збільшення ВВП як традиційні критерії успішності економіки та добробуту населення виявили свою обмеженість. Сучасні оцінки добробуту передбачають якість інститутів, що визначають рівень свободи і безпеки, доступ до ресурсів і благ, можливості саморозвитку та самореалізації, в тому числі, в економічній діяльності, рівень освіти та охорони здоров'я тощо.

Нові дослідження, спрямовані на виявлення причин процвітання та занепаду окремих держав і націй, засвідчують, що політико-правовий порядок є

основою економічного розвитку (Ф. Фукуяма), натомість екстрактивні інститути блокують зв'язок між економічним розвитком і соціальним добробутом (Д. Аджемоглу, Дж. Робінсон), а неможливість трансформації ресурсів в активи становить одну з ключових причин бідності та відсталості країн із неефективними інститутами (Е. де Сото). Разом з тим, як доводить Н. Фергюсон, «корисні мутації» інститутів відкривають нові можливості економічного розвитку та соціального прогресу для відсталих економік, так само як деградація та переродження традиційних ринкових інститутів призводять до занепаду визнаних лідерів західної фінансової цивілізації [1, с. 61]. З позицій еволюціонізму є очевидним, що більш успішними і в соціальному, й у суто економічному вимірі є суспільства з високою адаптивною спроможністю, коли інституційні зміни та загалом трансформація економічної моделі сприяють зростанню добробуту.

У суспільствах зі зрілими демократичними інститутами адаптивність інститутів зазвичай виявляється в циклічності ефектів позитивного зворотного зв'язку. Тобто зміни формальних норм не лише закріплюють вже встановлені неформальні моделі поведінки, а й закладають траєкторію подальших змін у цьому напрямку та посиленої відповіді соціуму. Тобто встановлений законодавством і регуляторними нормами порядок доповнюється «зустрічними зобов'язаннями» та додатковою соціальною відповідальністю, які добровільно беруть на себе громади та окремі індивіди. Наступний виток інституціоналізації усталених неформальних норм піднімає рівень соціалізації ще вище. Така модель інституційної взаємодії держави і суспільства дає синергетичний ефект щодо зростання якості життя і добробуту.

Натомість у посттоталітарних суспільствах з укоріненими практиками правового нігілізму та пасивної опозиції до держави спостерігається низхідний зворотний зв'язок. Формальні норми ігноруються, натомість діють неформальні. При цьому відтворюються антисоціальні моделі поведінки (тіньова економіка, корупція, злочинність, ухилення від сплати податків, т. зв. «схеми»), спрямовані на привласнення та перерозподіл національного багатства). В Україні ліберальні перетворення в умовах інституційної слабкості держави і патерналістсько-утриманської моделі поведінки громадян (внаслідок збереження цінностей комунітаризму) призвели до формування державно-корпоративної моделі економічної влади.

У цьому контексті варто згадати запропоновану Д. Нортом, Дж. Уоллісом та Б. Вайнгестом типологізацію моделей суспільного порядку [2]. Т. зв. модель відкритого доступу забезпечує економічний розвиток і суспільний добробут завдяки верховенству закону, захищеності права власності, щільності та інтенсивності соціальних зв'язків, активному громадянському суспільству та децентралізованому й ефективному державному апарату. Натомість модель обмеженого доступу характеризується стагнацією або повільним зростанням економіки, її вразливістю до викликів; централізованим, але неефективним державним апаратом; відсутністю суспільного консенсусу та консолідації; домінуванням соціальних ієрархій; вибірковим застосуванням законів та незахищеністю основних прав, зокрема, права власності.

Складність «парадигмального зрушення» в новітній економічній теорії полягає у визнанні того, що «відкритий доступ до ресурсів», як і інші переваги ефективних економік, не є обов'язковим наслідком ринкових реформ. Інституційна динаміка суспільного порядку – це зміни, але не обов'язково поступальні, лінійні та прогресивні. Руйнування тоталітарної політичної системи та державної монополії в економіці не призводить до неминучого встановлення політичної та економічної демократії. Навіть навпаки, як свідчить досвід посткомуністичних країн, загроза встановлення економічної моделі обмеженого доступу в суспільствах із короткою ринковою історією значно більша, ніж можливість переродження ринкових інститутів внаслідок трансформації моделі вільного доступу під дією глобальної корпоратизації [3, с. 45]. Система екстрактивних інститутів з обмеженим доступом до економічних ресурсів і можливостей блокує розвиток підприємництва як основи суспільного розвитку та рушія інновацій [4, с. 36–37]. Тим самим підважуються економічні основи забезпечення добробуту як задоволення матеріальних, культурних і соціальних потреб людей.

Регуляторні заходи держави, що ведуть до зміцнення вертикальних (ієрархічних) зв'язків і залежностей, у довгостроковому періоді мають негативні соціальні наслідки. При цьому основним показником оцінки ефективності державної політики залишається народний добробут. Тож розроблення методики та здійснення аналізу фактичних наслідків урядових заходів, спрямованих на забезпечення соціальних результатів економічного розвитку, є важливим і перспективним напрямком міждисциплінарних досліджень у галузі політичної економії та державного управління.

Список використаних джерел

1. Фергюсон Н. Глобальний занепад. Як помирають інститути та економіки / пер. з англ. Катерина Діса. Київ : Наш Формат, 2020. 144 с.
2. Норт Д., Уолліс Дж., Вайнгест Б. Насильство та суспільні порядки. Основні чинники, які вплинули на хід історії / пер. Т. Цимбал. Київ : Наш Формат, 2017. URL: <https://theukrainians.org/chytanka/nasylstvo-ta-suspilni-poriadky-osnovni-chynnyky-iaki-vplynuly-na-khid-istorii/>
3. Сливка Т. Вплив глобальних структурних змін на конкурентоспроможність економіки України. *Збірник наукових праць ЛОГОΣ*. 2020. С. 44–46. <https://doi.org/10.36074/05.06.2020.v1.17>
4. Підприємництво як рушійна сила суспільного прогресу : матеріали круглого столу (Київ, 1 грудня 2016 р.) / НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». Київ, 2016. 84 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/scc/1.pdf> ISBN 978-966-02-8095-3

Осецький Валерій,
д-р екон. наук, професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ УНІВЕРСИТЕТАХ: ДИДАКТИЧНА ПАРАДИГМА

Ключові слова: дидактична парадигма, підприємницький університет, цифрова технологія, цифрова трансформація, освіта, наука.

Valerii Osetskyi,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

APPLYING DIGITAL TECHNOLOGY TO ENTREPRENEURIAL UNIVERSITIES: A DIDACTIC PARADIGM

Key words: didactic paradigm, entrepreneurial university, digital technology, digital transformation, education, science.

Цифрові технології витісняють традиційні лінійні підходи у всіх сферах життя людини. Дані процеси значно прискорюються і під впливом зовнішніх непрогнозованих чинників. Так, сплеск пандемії COVID-19 підштовхнув суспільну свідомість до глобальних змін в становленні нових принципів функціонування національної економіки. Але в першу чергу кардинальна перебудова торкнулася сфери освіти. Екстрене перенесення освітніх процесів в формат дистанційного навчання відразу висвітлив проблеми університетів: ступінь розвиненості інформаційної інфраструктури університетів, забезпеченості дисциплін електронними освітніми ресурсами і масової готовності викладачів до використання електронних сервісів та платформ.

Сучасні цифрові технології дають нові інструменти для розвитку підприємницьких університетів у всьому світі. Цифровізація забезпечує можливості для обміну накопиченим досвідом і знаннями, що дозволяє людям дізнатися більше й приймати більш обґрунтовані рішення в своєму повсякденному житті. Сучасні університети переосмислюють процес освіти і навчання. Метою навчання стає формування і розвиток у студентів здатності вчитися, розуміти логіку пошуку нових рішень, які рухають науку вперед. Необхідно йти від навчання всіх до навчання кожного (персоналізація освіти), переглянути та оптимізувати навчально-методичних та організаційних рішень, інформаційних матеріалів, інструментів, використовувати швидко зростаючий потенціал цифрових технологій.

З-поміж цифрових інновацій слід відзначити швидку адаптацію онлайн-навчання, яке виражається у вигляді розвитку змішаних форм навчання (blended

learning) і в активному розвитку онлайн-курсів MOOC (Massive on-line open course). Динаміка розвитку онлайн-навчання демонструється, зокрема, зростанням доступних онлайн-курсів, кількість яких щорічно подвоювалась останнім часом. Зараз пропонується понад 4200 курсів від більш ніж 500 університетів. Додаткові напрямки застосування цифрових технологій в освіті – розвиток цифрових бібліотек і цифрових кампусів університетів, які вже впроваджені багатьма університетами в Америці, Європі, Україні. В ході цифрових змін багато університетів намагаються адаптуватися і знайти своє місце на глобальній науково-освітній карті, зберігши при цьому свої унікальні якості і конкурентні переваги.

Питання, які зараз стоять перед університетами, зводяться до вибору стратегії подальшого розвитку і вибору напрямку, на якому планується зосередити увагу. Необхідно привернути увагу до того, що вже зараз треба розробити програму цифрової трансформації для глибоких і скоординованих змін в культурі, персоналі і технологіях, які задіють нові освітні та операційні моделі та призводять до трансформації інституційних операцій стратегічних напрямків і ціннісних пропозицій.

Класичні університети часто далекі від сучасної освіти, особливо від нових технологій викладання. Тільки жорстка конкуренція в боротьбі за абітурієнта призводить до того, що державні вузи все більше починають замислюватись про цифрову трансформацію.

Цифрова трансформація – серія глибоких і скоординованих змін в просторі, персоналі і технологіях, які задіють нові освітні та операційні моделі і призводять до трансформації інституційних операцій, стратегічних напрямів і ціннісних пропозицій. Не варто плутати цифровізацію і цифрову трансформацію. Цифровізація – процес, а цифрова трансформація – закінчений шлях перетворення, коли ми переглядаємо бізнес-стратегії, операції, продукти, підходи, цілі, коли ми закінчуємо процес, дозволяє бути конкурентоспроможним в сучасному світі, що змінюється [1].

Завдяки цифровізації, кожен може отримати доступ до інформації, яка раніше була доступна тільки для експертів і вчених. Більшість видавництв, які спеціалізуються на навчальній літературі, переходять на електронні версії підручників і посібників. Таким чином відбувається трансформація навчання, університети мають можливість формувати індивідуальні навчальні плани, а завдання викладача – допомогти орієнтуватися студентам у величезних обсягах інформації.

У цьому контексті варто зазначити, що цифровізація служить формуванню інноваційної структури сучасного університету, адаптує навчальний заклад до цільової аудиторії із застосуванням системи управління на основі даних, індивідуальних освітніх технологій.

Задача сучасного підприємницького (цифрового) університету – підвищення компетенцій університетської освіти в розвитку сучасних цифрових технологій як в галузі освіти, так і в галузі наукових досліджень. Цифрові технології дозволяють розширити можливості для експорту освітніх послуг. Вже зараз інформаційно-комунікаційні технологічні платформи надають університетам можливість відповідати глобальним тенденціям

розвитку і адаптуватися в умовах зростаючої інтеграції української системи вищої освіти в міжнародний освітній простір. Українські вузи освоюють нові сегменти ринку на основі розробки мережових навчальних програм. Прагнення університетів зайняти бажані позиції в міжнародних рейтингах мотивує до подальшого розвитку віртуальних сервісів, дистанційних форм навчання, інформаційних технологій.

Цифрова трансформація змінює зміст, форми і методи освіти. «Оцифровка» зачіпає перш за все системи університетської освіти. Масові відкриті онлайн-курси, викладачі чат-ботів і плани занять з використанням штучного інтелекту, розвиток культури інновацій, крос-інституційні та крос-секторальні колаборації, розвиток відкритих освітніх ресурсів, нові форми міждисциплінарних досліджень, фокус на вимір результатів навчання, редизайн освітніх просторів – ось ключові тренди цифрової трансформації у вищій освіті.

Необхідність і оперативність цифрової трансформації пояснюється декількома факторами. По-перше, в даний час практично всі студенти вбачають застосування ІТ-технологій не тільки в професійній сфері, але і в області соціалізації і комунікації. По-друге, створення і збереження за собою конкурентної переваги в сфері освітніх компетенцій буде визначатися своєчасністю впровадження нових технологій і, як наслідок, готовністю до фундаментальних зрушень в бік освітньої системи нового покоління. По-третє, комунікації є необхідною умовою для формування інноваційних і культурних перетворень, які вимагають від університету при переході на цифрову освітню модель. Це однозначно призведе до підвищення конкурентоспроможності університету, що показав digital-адаптивність на ринку освіти, створення додаткової цінності і залученню студентів.

Цифрові технології дозволять розширити можливості для експорту освітніх послуг. Вже зараз інформаційно-комунікаційні технологічні платформи надають університетам можливості відповідати глобальним тенденціям розвитку і адаптуватися в умовах зростаючої інтеграції української системи вищої освіти в міжнародний освітній простір. Українські вузи освоюють нові сегменти ринку на основі розробки мережових навчальних програм. Прагнення університетів зайняти бажані позиції в міжнародних рейтингах мотивує до подальшого розвитку віртуальних сервісів, дистанційних форм навчання, інформаційних технологій.

Саме з цих позицій, нова дидактична парадигма цифровізації підприємницького університету пов'язується з сучасними інформаційними технологіями, переходом від цифровізації до цифрової трансформації – формування єдиного цифрового простору, яке представляє собою освітнє середовище, інформаційно-комунікаційний майданчик і систему управління університетом.

Очікуваним наслідком дидактичної парадигми цифровізації та оперативного впровадження digital-технологій підприємницького університету передбачається підвищення конкурентоспроможності та іміджевих характеристик навчального закладу, мотивація викладачів, студентів в області

дослідницьких компетенцій, в цілому підвищення ефективності діяльності університету як драйвера соціально-економічного розвитку.

Таким чином, застосування цифрових технологій в підприємницьких університетах характеризується процесом трансформації самої парадигми освіти, переглядом існуючих підходів і моделей навчання. Трансформація неможлива без вироблення та реалізації усвідомленої стратегії цифровізації, яка б враховувала особливості і специфіку застосування цифрових технологій для розвитку університетів.

Список використаних джерел

1. Піжук О. І. Цифрова трансформація економіки країни: обмеження та можливості. Університет державної фіскальної служби України. Ірпінь, 2020. 504 с.

Пилипенко Ганна,
д-р екон. наук, професор,
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»
Герасименко Тетяна,
канд. геолог.-мінер. наук, доцент,
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В ПЕРІОД НЕСТАБІЛЬНОСТІ: ДОСВІД РОЗВИНУТИХ КРАЇН СВІТУ

Ключові слова: соціальний захист, соціальна політика, державне регулювання, наднаціональне регулювання, пандемія COVID-19.

Hanna Pylypenko,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Dnipro University of Technology
Tetyana Gerasimenko,
PhD, Associate Professor,
Dnipro University of Technology

SOCIAL POLICY IN PERIOD OF INSTABILITY: EXPERIENCE OF DEVELOPED COUNTRIES

Key words: social protection, social policy, state regulation, supranational regulation, COVID-19 pandemic.

Сучасний світ, що відзначається глобальною взаємозалежністю, детермінує принципово нові умови функціонування економічних, політичних і соціальних систем. Якщо раніше суспільства зустрічалися з періодично повторюваними економічними кризами, що мали ендегенну або екзогенну природу і стабілізувались зусиллями національних держав, то сьогодні ми є свідками перманентних дисбалансів всієї світогосподарської системи, де уряди кожної окремої країни виявляються неспроможними самостійно вирішити проблеми соціально-економічного розвитку та забезпечити своє населення від глобальних викликів і загроз. За таких умов великого значення набувають сумісні зусилля світової спільноти, які через інститути наднаціонального регулювання та громадську активність дозволяють забезпечити стабільний соціально-економічний розвиток суспільства.

Яскравим прикладом цього є ситуація, що склалася у світі через пандемію COVID-19, яку можна вважати черговим викликом глобального характеру. Охопивши більшість країн і спровокувавши економічну кризу, пандемія викрила цілий ряд соціальних проблем, які потребували негайного вирішення і стали наслідком недостатньої уваги національних урядів до соціального

захисту свого населення. Згідно досліджень, проведених Міжнародною організацією праці, 55% населення планети, тобто приблизно чотири мільярди осіб, виявилось взагалі не охопленим соціальним страхуванням або іншими програмами соціальної допомоги. В усьому світі тільки 20% безробітних отримує допомогу, а якщо розглядати цю проблему за регіонами світу, то багато в яких цей показник знаходиться на рівні, набагато нижчому за зазначений [1, с. 4].

Така ситуація є вкрай небезпечною: люди, позбавлені соціальної підтримки в періоди криз, не можуть задовольнити свої базові потреби, що негативно впливає на процеси відтворення робочої сили, знижує якість людського капіталу як одного із основоположних ресурсів розвитку в сучасних умовах. Недостатній рівень доходів призводить, з одного боку, до падіння платоспроможного попиту, а з іншого – зменшує можливості для заощаджень як бази інвестицій, що, у кінцевому рахунку, гальмує виробництво. Слід зауважити, що відсутність соціального захисту або його недостатній рівень позначається не тільки на довготермінових тенденціях розвитку економіки. У короткостроковому періоді перші, хто зустрічається з проблемами макроекономічної нестабільності, це власники малого й середнього бізнесу, які дуже часто просто не мають достатнього страхового фонду, щоб пережити кризу. Як наслідок, в економіці втрачаються робочі місця, а разом з цим і доходи.

Як зазначає Ш. Разаві, директорка Департаменту соціального захисту населення Міжнародної організації праці, «Криза, викликана пандемією COVID-19, – це сигнал тривоги. Вона наочно продемонструвала, що відсутність соціального захисту – це лихо не тільки для бідних. Це й удар по тим, хто до цього часу відчував себе відносно впевнено, однак для кого зростання медичних витрат і втрата джерел доходу може швидко нівелювати результати багаторічної праці й сімейні заощадження. Приклади різних країн світу знову підтверджують, що ті з них, де створені ефективні й всеосяжні системи соціального захисту, в набагато більшому ступені здатні протидіяти кризі та ліквідувати її наслідки. У суспільстві зростає розуміння як значущості соціального захисту, так і нагальної потреби інвестувати в цю систему. Політикам слід скористатися імпульсом, що виник в результаті пандемії, щоб забезпечити готовність до майбутніх криз» [1, с. 8]. Отже, ефективні й універсальні системи соціального захисту стають запорукою макроекономічної стабільності в перспективі.

Світовий досвід боротьби з наслідками пандемії показав, що там, де такі системи були побудовані та вже ефективно діяли, виявилось достатнім дещо модифікувати існуючі механізми і досягти успіху. Ті ж країни, де систем соціального захисту населення взагалі не існувало або вони відзначалися неефективністю – виявились неспроможними вирішувати економічні й соціальні проблеми без допомоги світової спільноти. Аналіз практики соціального забезпечення розвинутих країн в період боротьби з COVID-19 виявив той факт, що основне навантаження у вирішенні проблем припадало саме на державу.

Соціальна політика національних урядів таких країн будувалася на принципах підтримки не тільки домогосподарств і найбільш вразливих прошарків населення, але й підприємницького сектору. Розуміння того, що скорочення масштабів діяльності останнього створює загрозу втрати робочих місць і, як наслідок, неотримання мільйонами людей доходів у формі заробітної плати, спонукало держави до створення більш-менш сприятливих умов для функціонування малого й середнього бізнесу. Серед напрямів діяльності у цій сфері найбільшого поширення отримали такі форми, як:

– *надання разових грантів підприємствам* з метою допомоги пережити кризу і відновити масштаби діяльності після її завершення. Показовим у цьому відношенні є досвід Австралії, урядом якої було виділено нові цільові гранти на суму 86 млн. австралійських дол. для підтримки лісопереробної промисловості, виробництва яблук і вина як найбільш постраждалих внаслідок пандемії. 250 млн. австралійських дол. було також спрямовано на підтримку культури. В Канаді було створено Фонд надзвичайного фінансування роботодавців, коштом якого надавалась грантова підтримка не тільки малому й середньому бізнесу, але й крупним підприємствам для захисту робочих місць та попередження корпоративних банкрутств;

– *виплата субсидій* для попередження закриття підприємств і скорочення масштабів звільнення працівників. Наприклад, у Бельгії на регіональному рівні були передбачені державні компенсації у розмірі від 4 000 до 5 000 євро закритим підприємствам сфери готельно-ресторанного бізнесу й туризму, а в окремих випадках навіть надавалась додаткова компенсація 160 євро на добу тим підприємницьким структурам, діяльність яких була призупинена більше, ніж на 21 день;

– *кредитування бізнесу*, що дозволяє зберегти людський капітал і завдяки цьому уникнути в майбутньому витрат на навчання персоналу;

– *підтримка ліквідності* за рахунок відтермінування внесків за соціальним страхуванням і податків для компаній та самозайнятого населення. Так, уряди багатьох країн запровадили систему тимчасових податкових канікул для малого й середнього бізнесу, а у деяких випадках для галузей, що найбільш постраждали, навіть були знижені ставки ПДВ та відмінено на три місяці виплату поприбуткового податку для працівників, що стали тимчасово безробітними;

– *сприяння зниженню витрат*. У ряді країн держава компенсувала деякі статті витрат, щоб допомогти підприємства пережити труднощі. Зокрема, у Турції держава виплачувала всім роботодавцям по 75 турецьких лір у розрахунку на одного працівника щомісячно для підтримки їхньої здатності виплачувати заробітну плату на рівні мінімальної. У Канаді уряд надавав підприємцям кредити для покриття 50 % орендних платежів протягом трьох місяців та непрямыми методами сприяв зниженню власниками комерційної нерухомості на 75% вартості оренди для малих підприємств, що постраждали в період пандемії. Що цікаво, у Бельгії і Австрії навіть компенсували витрати на опалення, електроенергію та придбання необхідного обладнання тим робітникам, хто вимушений був працювати вдома [1, 2].

Як бачимо, всі ці заходи з підтримки бізнесу, не кажучи вже про допомогу домогосподарствам та тим, хто працює в неформальному секторі економіки, потребували доволі значних фінансових «вливань», які могли собі дозволити тільки багаті країни і ті, які вже мали ефективно працюючі солідарні системи соціального страхування. Тому для забезпечення стабільності вкрай важливим є формування універсальних систем захисту населення, що є особливо актуальним для України, яка, на превеликий жаль, переклала вирішення більшості соціальних проблем на самих економічних суб'єктів.

Список використаних джерел

1. Social protection responses to the COVID-19 pandemic in developing countries: Strengthening resilience by building universal social protection. URL: file:///C:/Users/One/Desktop/wcms_744612.pdf. (дата звернення: 28.06.21).
2. Социальная политика в зарубежных странах в условиях пандемии : Социальный бюллетень. Москва : Аналитический центр, 2021. 37 с.

Пилипенко Юрій,
д-р екон. наук, професор,
НТУ «Дніпровська політехніка»
Дубей Юлія,
канд. екон. наук, доцент,
НТУ «Дніпровська політехніка»

ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТОК ЯК УМОВА ПІДВИЩЕННЯ СУСПІЛЬНОГО ДОБРОБУТУ

Ключові слова: техніко-технологічний розвиток, інновації, людський капітал, суспільний добробут.

Yuriy Pylypenko,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Dnipro University of Technology
Julia Dubiei,
PhD, Associate Professor,
Dnipro University of Technology

TECHNICAL AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT AS A CONDITION FOR INCREASING PUBLIC WELFARE

Key words: technical and technological development, innovations, human capital, social welfare.

У сучасних умовах здатність національних економічних систем забезпечити умови для задоволення різноманітних потреб членів суспільства є одним із найважливіших індикаторів ефективності його розвитку. Саме якість інституціональних, соціально-економічних, правових, культурних, техніко-технологічних та інших умов, які сформовані в конкретному суспільстві, багато у чому визначають його поточний рівень добробуту та можливості його підвищення в найближчій та віддаленій перспективі.

Зрозуміло, що реальний та перспективний рівень суспільного добробуту визначається комплексністю взаємодії всіх складових суспільного розвитку, оскільки, наприклад, неможливо вести мову про досягнення якісних економічних результатів країни без відповідних якісних інституціональних чи правових умов для економічної діяльності. Разом з тим, на нашу думку, одним із вирішальних чинників, який, з одного боку, залежить від інших умов для суспільного розвитку та визначається ними, але, з іншого, формує підґрунтя для якісних змін всіх елементів суспільства, є техніко-технологічний фактор.

Як правило, даний фактор в економічній науці детально досліджувався у контексті проблем економічного зростання і з власне соціально-економічним розвитком пов'язувався тільки тією мірою, якою виступав як фактор якісних і кількісних змін у продуктивних силах та джерелах збільшення суспільного

добробуту. Однак техніка й технологія не просто є важелями багатства, вони мають свої закономірності змін у часі й просторі, свої фактори впливу як на економіку, так і на інші складові суспільної організації, виступаючи, тим самим, невід'ємною частиною загального поступу суспільства до кращого стану.

Г. Мюрдаль переконливо довів, що економічне зростання, яке не супроводжується покращенням становища більшості населення, не може розглядатися як розвиток з великої літери, тому що воно залишає по той бік більшу частину населення [1, с. 74]. У свою чергу А. Сен поглибив розуміння сутності соціально-економічного розвитку, пов'язавши його із «розширенням прав і свобод, якими користуються люди» [2, с. 139]. Відтак, сучасне розуміння соціально-економічного розвитку поєднує в собі економічне зростання як матеріальну складову руху суспільства до кращого стану, а також чинники соціального й духовного прогресу, на яких базується сучасна цивілізація.

Економічна практика доводить, що визначальною складовою загального процесу руху суспільства шляхом прогресу, який має не тільки економічний, але й соціальний виміри, є техніко-технологічний розвиток. Якщо на початку ХХ століття домінуючою тенденцією серед науковців була традиція пов'язувати розвиток суспільства переважно з економічним зростанням, то вже на зламі століть утверджується його розуміння як багатогранного процесу, у центрі якого знаходиться людина. Власне з революційних робіт Й. Шумпетера розпочинається розмежування економічного зростання й економічного розвитку як процесів, що мають принципову різницю. «Звичайне зростання економіки, яке виражається у збільшенні населення й багатства, – вказує вчений, – не розглядається як процес розвитку, оскільки воно не породжує нові у якісному відношенні явища, а тільки дає поштовх процесам їхнього пристосування подібно до того, як це відбувається при зміні природних показників» [3, с. 129]. Розвиток – це «здійснення нових комбінацій» факторів виробництва, що приводить до появи нових явищ в економічній та соціальній сферах життєдіяльності суспільства. Й. Шумпетер наголошує, що саме нові комбінації управляють рухом економічної системи, яка заснована на конкуренції, і, протруючи собі шлях через перемогу у конкурентній боротьбі зі старим, викликають як соціальне піднесення, так і соціальне декласування [3, с. 133].

За Й. Шумпетером, логіка технічного й економічного прогресу підпорядковані циклічності. Імпульсом до розвитку слугують одиничні нововведення, які дозволяють підвищити прибутковість окремого підприємства. Однак ці нововведення далеко не завжди можуть бути реалізованими, оскільки вимагають підтримуючих технологій. У силу того, що використання однієї технології об'єктивно потребує застосування наступної, в економіці розгортається процес технологічного оновлення, зламу старої структури та народження нової. Такі структурні зрушення пов'язані з імпульсом, який виникає з боку нових комбінацій факторів, яку пропонують ті підприємці-новатори, які запроваджують інновації вже на досягнутому економікою техніко-технологічному рівні. Освоєння та розповсюдження нових поколінь техніки та технології спирається на кластер базисних та поліпшуючих

інновацій, породжує середньострокові інноваційні хвилі, значний обсяг інноваційного надприбутку в період розповсюдження інновацій. Даний процес є основою подолання технологічної та економічної кризи, переходу на фазу пожвавлення та підйому економіки, джерелом модернізації виробництва та прискорення темпів економічного зростання.

Важливим напрямком економічних досліджень, в яких вплив техніко-технологічних аспектів на результати економічного розвитку пов'язується із вирішальною роллю людини, є різноманітні моделі економічного зростання з урахуванням фактору людського капіталу. В даних моделях людський капітал виступав інструментом продукування нових знань та інновацій, а розповсюдження нових технологій (як в країнах технологічного лідерства, так і в країнах-імітаторах), дозволяє досягати більш швидкого економічного зростання (див. напр. [4]).

Подібне введення в аналіз безпосереднього суб'єкта технологічних змін, яким є особливий тип підприємця, методологічно є дуже важливим, оскільки ми дійсно не можемо розглядати проблеми економічного розвитку у відриві від змін в інших сферах функціонування суспільства – соціокультурній, правовій, політичній, інституціональній, екологічній тощо. Стрижнем, що утримує таку складну суспільну організацію, є людина як носій комплексу різнобічних потреб, які вона реалізує у цих сферах. Дані аспекти дозволяють усвідомити взаємозалежність техніко-технологічної та соціально-економічної складових у формуванні кінцевих цілей розвитку цивілізації.

Як стверджував К. Ясперс: «Одне, в усякому разі, очевидно: техніка – тільки засіб, сама собою вона не є ні доброю, ні поганою. Усе залежить від того, що з неї зробить людина, чому вона слугуватиме, у які умови людина її поставить» [5, с. 130–131]. І абсолютно очевидно, що в техніці приховані не тільки безмежні можливості, але й безмежні небезпеки. За словами Ф. Раппа, амбівалентність науки й техніки не можна усунути; набутки в цих сферах слугують для полегшення й вивільнення, але також створюють нові обмеження, тягарі й приневолення, їх вважають гарантом людського розвитку та соціального поступу, проте вони викликають також нелюдські й руйнівні наслідки. Якості й характеристики, котрі людська свідомість пов'язує з технічним об'єктом, більше залежать від стану суспільної свідомості, ніж від особливостей об'єкта, а тому вторинні наслідки технічної інновації зумовлені не стільки якостями самого проекту, скільки ціннісними характеристиками. Більше того, якщо неможливо передбачити зміни умов існування й ціннісних орієнтацій майбутніх поколінь, то неможливо й гарантувати, що навіть найкраще рішення, прийняте сьогодні, буде таким і для нащадків [6, с. 75].

Список використаних джерел

1. Нуреев, Р. М. Экономика развития : модели становления рыночной экономики. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Норма, 2008. 640 с.
2. Сен А. Развитие как свобода. Москва : Фонд «Либеральная инициатива», 2003. 432 с.
3. Шумпетер Й. Теория экономического развития. *Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия.* Москва : Эксмо, 2007.

864 с.

4. Aghion P., Howitt P. A Model of Growth Through Creative Destruction. *Econometrica*. Mar., 1992. Vol. 60. No. 2. P. 323-351. URL: <https://www.jstor.org/stable/2951599?origin=crossref>
5. Ясперс К. Смысл и назначение истории. Москва : Прогресс, 1991. 140 с.
6. Пилипенко Г. М., Федорова Н. Є. Наука як фактор соціально-економічного розвитку суспільства : монографія / М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т «Дніпр. політехніка», Укр. держ. хім.-технол. ун-т. Дніпро : НТУ «ДП», 2020. 213 с.

Слухай Сергій,
д-р екон. наук, професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПЦІЯ «ЕКОНОМІЧНОГО ВИБОРЦЯ» ТА ЇЇ РЕЛЕВАНТНІСТЬ ДО УМОВ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇН

Ключові слова: евристики, економічний виборець, політичний вибір.

Sergii Slukhai,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

ECONOMIC VOTER CONCEPT AND ITS RELEVANCE TO CONDITIONS OF THE POSTSOCIALIST NATIONS

Key words: heuristics, economic voter, political choice.

В останні десятиріччя в рамках теорії суспільного вибору здійснюється активне дослідження поведінки індивіда на політичному ринку. Широко використовуючи різноманітні методи кількісного аналізу, економісти та політологи намагаються з'ясувати, що саме визначає результат політичного вибору індивіда. Одним з найбільш поширених у цій сфері є концепція «економічного виборця», висунута у 1970-х роках Дж. Крамером [4].

Згідно з нею, домінуючим мотивом пересічного громадянина при здійсненні політичного вибору є урахування того, яким чином перебування при владі певної партії чи політика вплинуло на стан економіки загалом та його особистий добробут. Логіка концепції «економічного голосування» доволі проста: якщо політики при владі досягли гарних економічних результатів, то виборець має їх підтримати в ході голосування, якщо ж результати правління призвели до негативних економічних наслідків – то, навпаки, «покарати» політиків, відмовившись надати їм підтримку в ході чергових виборів.

Разом з тим, валідація цієї концепції викликала у чималій кількості дослідників певний скепсис, оскільки результати досліджень у багатьох випадках не фіксували значного впливу економічного чинника на результат політичного вибору нації, зокрема у країнах з транзитивною економікою. Кінець-кінцем було визнано, що економічні чинники не є однозначно визначальними; вони обумовлюють не більше 1/3 електорального результату [5, р. 237].

На наш погляд, концепція «економічного виборця», незважаючи на її значну поширеність у науковій літературі, вимагає певного перегляду під кутом зору досягнень сучасної поведінкової економічної теорії.

Теоретичні підстави для цього можна знайти у класичній праці американського економіста Е. Даунса [3], який одним з перших зазначив, що

політичний вибір індивіда у значному ступені визначається евристиками, а не доступною об'єктивною економічною та політичною інформацією. Якщо ринковий вибір індивіда знаходиться під впливом екзогенних чинників, а не тільки наявних вподобань та бюджетного обмеження, через що виникає явище «нефункціонального попиту» (за Г. Лейбенштайном), а також модифікується через специфіку індивідуального сприйняття інформації, то політичний вибір ще більше залежить від різноманітних зовнішніх чинників через те, що йому, на відміну від ринкового вибору, властива іманентна ірраціональність, що, зокрема доведено у фундаментальному дослідженні Б. Каплана [2]. Крім того, значна частина актів ринкового вибору припускає наявність рефлексії та саморефлексії, тоді як на політичному ринку індивіди, як виявляється, до цього не будуть схильні, оскільки не вважають, що їх індивідуальний вибір є визначальним для досягнення певного суспільного результату.

Відзначена загалом дослідників відсутність рефлексії щодо політичного вибору означає, що індивід загалом не схильний набувати необхідну для прийняття «правильного» рішення інформацію. Через це його мало хвилює відповідність дійсності інформації про економіку, яку він отримує з засобів масової інформації, що означає: «економічний виборець» як явище може спостерігатися радше спорадично, аніж систематично. На наш погляд, виборець схильний приймати до уваги економічні аргументи у тому випадку, якщо, на його думку, вони дуже суттєво впливають на його власний добробут, наприклад, коли виникає економічна криза, яка вражає усі сфери економіки, призводячи до безробіття та інфляції. Відповідальними за негаразди, які боляче вдарили по особистому добробуту, очевидно, в його очах виступають політики, які були при владі, а тому зазвичай, вони програють поточні вибори. Якщо ж економіка не демонструє значних флуктуацій, навряд чи її стан суттєво вплине на виборчі симпатії; критерії вибору більше зміщуються у спектр евристик (ідеології, класу, релігії, персоналії тощо), які суттєво спрощують процес політичного вибору. Дане твердження знаходить свої теоретичне обґрунтування у теорії перспектив, розробленої психологами Д. Канеманом та А. Тверські: індивіди схильні відчувати набагато сильніші емоції, якщо події впливають на них негативно, аніж у випадку позитивного розвитку подій. Отож значні і швидкі негативні тенденції в економіці однозначно можуть призвести до зміни електоральних симпатій.

Саме через це у багатьох країнах, де здійснювалися радикальні економічні реформи, політичні сили, які ініціювали ці реформи, часто програвали наступні вибори, оскільки вважалися електоратом відповідальними за зниження життєвого рівня, що було об'єктивним наслідком реструктуризації економіки та змін у пріоритетах державної економічної політики. Проте теорія перспектив пояснює також і процеси, що відбуваються на політичному ринку цих країн у випадку, коли спостерігається позитивна динаміка економіки. Виборець недостатньо цінує досягнуті за певного політичного керівництва позитивні економічні тенденції, тому що вважає, що «так і повинно бути», отож заслуга політиків тут не є значною, а тому схильний вірити тим, хто обіцяє швидке покращання життя, а не клопітку роботу та відповідне підвищення життєвих стандартів.

Якщо взяти до уваги динаміку електоральних процесів у постсоціалістичних країнах, то тут «економічне голосування» має ще менш виражений характер, ніж у розвинутих країнах. По-перше, населення цих країн ще не переконалося у наявності стійкого зв'язку між відповідальністю політичних сил при владі, якістю їхньої економічної політики і динамікою індивідуального та суспільного добробуту, отож вони вимагають доволі тривалого періоду «навчання» [1]. По-друге, евристики відіграють тут більшу роль внаслідок слабкості формальних економічних та політичних інституцій, які дозволяють політикам не дотримуватися своїх обіцянок суспільству та реалізовувати власні економічні інтереси, підриваючи віру в те, що завдяки виборам можна змінити життя на краще. По-третє, свідомість електорату цих країн є більш вразливою щодо засобів маніпулювання, які набувають в сучасну інформаційну епоху все більш витонченого характеру, і дозволяють буквально «зламувати» свідомість виборця, імплантуючи до неї мисле-віруси, які дозволяють досягати наперед запрограмованого електорального результату.

Список використаних джерел

1. Bochsler D., Hänni M. The Three Stages of the Anti-Incumbency Vote: Retrospective Economic Voting in Young and Established Democracies. *European Journal of Political Research*. 2019. Vol. 58. P. 30-55.
2. Caplan B. *The Myth of the Rational Voter: Why Democracies Choose Bad Policies*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2006.
3. Downs A. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper Collins, 1957.
4. Kramer G. H. Short-Term Fluctuations in U.S. Voting Behavior: 1896–1964. *American Political Science Review*. 1971. Vol. 65(1). P. 131-143.
5. Nannestad P., Paldam M. The VP-Function: A Survey of the Literature on Vote and Popularity Functions after 25 Years. *Public Choice*. 1994. Vol. 79(3-4). P. 213-45.

Фещенко Валентина,
д-р екон. наук, професор,
ДВНЗ «Київський національний університет
імені Вадима Гетьмана»

ТРАНСФОРМАЦІЯ АНАЛІТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ ХХІ СТ.

Ключові слова: економічна теорія, методологія, аналітичний інструментарій, маржиналізм, кейнсіанство, інституціоналізм.

Valentyna Feshchenko,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman

TRANSFORMATION OF ANALYTICAL INSTRUMENTS OF SCIENTIFIC RESEARCH IN THE CONTEXT OF FORMATION OF ECONOMIC THEORY OF THE XXI CENTURY

Keywords: economic theory, methodology, analytical tools, marginalism, Keynesian Economics, institutionalism.

Посилення кризових проявів світової економіки, невизначеність, загострення соціально-економічних та екологічних проблем у сучасному глобальному середовищі ставлять перед економічною наукою питання пошуку адекватних та дієвих методів їх дослідження та формування пропозицій для господарської практики.

Сучасна економічна теорія, використовуючи наявний аналітичний інструментарій, досліджує та певним чином віддзеркалює вказані проблеми. Особливо важлива роль у цьому процесі належить методології наукового аналізу, адже підходи, принципи і методи наукового пізнання дійсності, пріоритети у прийомах теоретичного аналізу істотно впливають на вектор розвитку економічної науки, її змістовне наповнення та ступінь відповідності сконструйованих теоретичних концепцій реаліям економічного життя.

В сучасних умовах роль методології в наукових дослідженнях помітно зростає. Активно розвивається і сама методологія або, за визначенням О. Ананьїна, нова субдисципліна економічної науки [1, с. 26]. Відбувається активізація та суттєве розширення проблематики сучасної методології наукового аналізу, в тому числі і за рахунок неекономічних проблем: ідеології, етичних та аксіологічних принципів дослідження, наукової риторики, вербальних символів теорії як факторів наукової аргументації, появи нових методів досліджень, характерних для постіндустріального етапу розвитку людської цивілізації тощо.

Завдяки акцентам на трансформації аналітичного інструментарію в процесі розвитку економічної думки стає зрозумілою внутрішня логіка, поява нових напрямів і вдосконалення економічної теорії впродовж історичних проміжків часу. Іншими словами, становлення сучасної економічної науки – це історичний процес формування і розвитку її аналітичного інструментарію. В еволюції останнього можна виділити декілька періодів, що відповідають різному розумінню предмета економічної теорії – як частини моральної філософії, як науки про матеріальне багатство, як науки про раціональну поведінку людини (І. Розмаїнський) [2, с. 6]. Суттєві зміни інструментарію досліджень відбулися також на етапі потужної інформатизації суспільства та формування інформаційно-мережевої економіки (А. Маслов) [3, с. 9-12].

Як відомо, вагомим результатом маржиналістської революції та становлення неокласики стало використання принципово нової техніки економічного аналізу. В основу методології неокласиків були покладені методи функціонального аналізу, синтетичний та статичний підходи до вивчення господарських процесів, принцип економічної рівноваги; широко застосовувалися економіко-математичні методи, методи граничного аналізу, диференціального та інтегрального числення тощо. Представники економічної науки зосередили зусилля на проблемах ефективності, оптимального розподілу ресурсів, істотно змінивши предмет досліджень, характерний для класичної школи політичної економії.

В свою чергу, завдяки кейнсіанству світова економічна думка збагатилася методологією макроаналізу з акцентом на проблеми факторів економічного зростання. Було розширено предмет економічних досліджень за рахунок вивчення складних нерівноважних економічних систем та проблем цілеспрямованого державного впливу на них через зміну ефективного попиту з метою досягнення повної зайнятості. Було об'єднано аналіз різних ринків – товарного грошового, праці – в межах єдиної теоретичної концепції, на перший план висунуто проблему попиту та започатковано формування динамічної теорії циклу. Характерною рисою кейнсіанства стало поєднання економічної теорії з економічною політикою з метою практичної спрямованості теоретичних розробок щодо регулювання суспільного відтворення та зниження рівня безробіття.

Однак, попри загальні методологічні принципи і підходи кейнсіанців до висвітлення актуальних економічних проблем, аналітичний інструментарій ортодоксальних і гетеродоксальних напрямів кейнсіанства суттєво відрізняється, що знайшло відображення у теоретичних розробках та практичних рекомендаціях їх авторів (Дж.М. Кейнс, представники німецького кейнсіанства, посткейнсіанства, М. Калецький та ін.).

Диференціація методологічного інструментарію економічних досліджень особливо поглиблюється впродовж постнекласичного етапу розвитку економічної науки (остання третина ХХ – початок ХХІ ст.). Його характерними ознаками стали системність, нелінійність, еволюціонізм, антропологізм, методологічний плюралізм [4, с. 14]. Ці методи широко використовуються в інституційній економічній теорії. Плюралізм та антропоцентризм сучасного економічного знання за умов співіснування *mainstream* з численними

гетеродоксальними течіями і школами економічного аналізу зумовлюють, з одного боку, диференціацію наукових підходів, а з іншого – взаємовплив та конкуренцію наукових ідей та методологічних підходів, збагачуючи аналітичний інструментарій наукового пошуку.

На такому підґрунті радикальних методологічних трансформацій відбувається розширення сфери економічного аналізу у різних напрямках: за рахунок більш широкого спектру досліджуваних проблем та персоніфікованих оцінок; на основі сутнісних змін у методології, переосмислення відомих подій і процесів; перегляду акцентів аналізу тощо. Цей процес набув особливого розвитку за умов сучасної інформаційно-технологічної революції та зростання ролі інформації й інформаційних технологій в економіці. Економічна наука, ставлячи за мету знайти підходи до розв'язання соціально-економічних проблем, які постали перед людством в умовах сучасних глобальних викликів, має рухатися в бік істотного збагачення аналітичного інструментарію, використовуючи поряд з сучасними методами та інструментами економічних досліджень, породженими інформаційною епохою, креативні можливості, науковий інструментарій та методологічні підходи, розроблені попередніми напрямками і школами світової економічної думки.

Список використаних джерел

1. Ананьин О. И. Структура экономико-теоретического знания: Методологический анализ. Москва, 2005. 244 с.
2. Розмаинский И. В., Холодилин К. А. История экономического анализа на Западе. Текст лекций / Санкт-Петербургский филиал Нац. исслед. ун-та «Высшая школа экономики». Санкт-Петербург, 2012. 216 с.
3. Маслов А. О. Інформаційна економіка : становлення, структура та теоретичне осмислення : монографія. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Видав.-поліграф. центр «Київський університет», 2016. 512 с.
4. Гайдай Т. В. Парадигма інституціоналізму : методологічний контекст : монографія. Київ : Видав.-поліграф. центр «Київський університет», 2008. 296 с.

Філіпенко Антон,
д-р екон. наук, професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ЛОГІКА ІНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕОРІЇ

Ключові слова: логіка, інституціоналізм, цінності, норми, звичаї, інтереси, еволюція, ощадливість.

Anton Filipenko,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

LOGIC OF INSTITUTIONALISM IN ECONOMIC THEORY

Key words: logic, institutionalism, values, norms, habits, interests, evolution, parsimony.

Логіка як наука успадкувала величезний творчий доробок мислителів античності (Платон, Аристотель), мегарської школи стоїків, середньовіччя (Ібн-Рушд, У. Оккам, Г. Лейбніц, Дж. Лок), представників нового часу – І. Кант, Дж. Ст. Мілл, Д. Г'юм, П. Лаплас, Г. Фреге, Б. Рассел, Дж. Мур, Л. Вітгенштейн, Р. Карнап, К. Поппер та ін. Серед відомих дослідників у галузі логіки ХХ – початку ХХІ ст. – С. Стеббінг, А. Ауер, С. Кріпке, В. Квайн, Г. Прієст, А. Конверський, Д. Чалмерс, Г. Сворт, А. Міллер. Що являє собою логіка запитує автор одного з новітніх популярних видань і відповідає, що вона “вивчає у який спосіб правильно встановити причину для чого і чому” [7, с. 1]. П. Самуельсон уточнює дане визначення щодо економіки, зазначаючи що будь-яке суспільство має вирішувати три взаємопов’язані економічні проблеми: що повинно вироблятися, як будуть вироблятися товари, для кого призначаються вироблені товари [2, с. 15]. Логіка є мовою економічної науки, яка вибудовує її архітектоніку в логічній послідовності згідно з законами логічного мислення, напрацьованими тисячоліттями як давніми, так і сучасними мислителями. Водночас слід визнати, що донині в науковому інформаційному полі відсутні фундаментальні дослідження з економічної логіки чи логіки економічної теорії, хоча за назвою існують окремі публікації. У роботі в 700 стор. не позначено навіть термін логіка в індексному покажчику [7]. Виняток становить праця ірландського економіста ХІХ ст. Дж. Кернса «Про характер і логіку політичної економії» (1857 р.), у якій він, зокрема, відзначає внесок А. Сміта, Т. Мальтуса, Д. Рікардо, Дж. Ст. Мілля у розвиток політичної економії, наголошує на переважанні абстрактно-дедуктивного метода аналізу, не погоджується із застосуванням математичних методів, запропонованих Ст. Джевансом у роботі «Теорія політичної економії» [4].

Інституційна логіка в широкому значенні включає в себе цінності, норми, звичаї, які люди використовують у своїй повсякденній діяльності в масштабах певного простору і часу. Інституції мають свою тривалу історію, супроводжуючи соціально-економічний розвиток від неоліту до сьогодення. Їхня логіка зумовлювалася рівнем соціального, економічного, технологічного, культурного розвитку різних людських спільнот ойкумени. На нинішньому етапі (XX – початок XXI ст.) сформувалося наукове тлумачення логіки інституціоналізму, хоча, як економічна течія, інституціоналізм виник ще в кінці XIX на початку XX ст. Якими ж є головні ознаки, принципи, закономірності, механізми інституційної логіки? Загальний її зміст полягає в тому, що вона визначає шлях розвитку певного соціального світу, яким у даному випадку є економічний світ. Існує декілька головних визначень інституційної логіки. Згідно з першим, інституційна логіка являє собою набір обґрунтованих, експериментально перевірених правил і норм, що визначають поведінку індивідуумів, інституцій, яка є певною мірою передбачуваною і регульованою. Друге визначення включає головні принципи організації та діяльності, що базуються на культурних дискурсах та матеріальних практиках, прийнятих у різних інституційних чи соціальних секторах. Складники інституційної логіки є соціально детермінованими та являють собою зразки (патерни) матеріальних практик, припущень, переконань, цінностей та ін., у відповідності з якими індивідууми організовують та відтворюють свою матеріальну субстанцію і соціальну реальність. Інституційна логіка має три головні виміри: нормативний, символічний (когнітивний), структурний. Нормативний вимір зумовлюється типом та системою правил, символічний (когнітивний) – залежить від моделей інтерпретації, структурний вимір корелює з матеріальними засобами [5]. Водночас розрізняють три рівні інституційної логіки, які передбачають співвідношення між цілями і засобами їхнього досягнення на індивідуальному рівні, рівні організації та суспільства. Ідеться також про систему різнорівневих, ієрархічних інституційних порядків чи ідеальних типів за Вебером, серед яких: ринок, корпорації, професії, держава, суспільство, родина, релігія. Важливим напрямом є логіка внутрішніх організаційних відносин чи організаційний інституціоналізм, особливо в умовах розвитку об'єднавчих процесів (злиття і поглинання, створення стратегічних альянсів тощо). Організаційний інституціоналізм базується переважно на мікроекономічному підході, використовуючи стадійний (ступеневий) аналіз, який складається з трьох кроків (етапів): габітуалізації (приведення до звичних норм і стандартів); об'єктифікації (визначення цілей) та седіmentaції (усталений залишок, ядро інституції).

Ключовими елементами інституційної логіки є держава і ринок, які є головними макрорегуляторами соціально-економічного життя країни. Взаємовідносини між державою і ринком становлять центральну вісь інституційної логіки. Механізми вільного ринку забезпечують оптимальний розподіл та ефективне використання усіх видів ресурсів, розвиток конкуренції, певний рівень економічної свободи, створюють передумови для загального поступу, свідченням чого є позитивна економічна динаміка країн ринкового спрямування останніх 200-250 років. Держава, починаючи з XVII століття (Вестфальська система), залишається основним суб'єктом міжнародних

відносин, виконуючи важливі соціальні функції (держава добробуту), здійснюючи захист прав і свобод громадян, забезпечуючи оборону, розвиток загальнодержавної інфраструктури тощо. Існує відома взаємодоповнюваність держави і ринку. За умов так званої відмови, неспроможності ринку (market failure) держава посилює свій вплив на соціально-економічні процеси. У протилежному випадку ринок компенсує недоліки державної політики, посилаючи відповідні сигнали щодо незадовільного стану економіки, який поліпшується чи на основі ринкового саморегулювання, чи завдяки державному втручанням з використанням економічних важелів. Джерела інституційної логіки включають у себе законодавство, легітимність, ідентичність, базові норми і стратегії, інтереси і уподобання. Наріжним каменем інституційної логіки є цінність, яка пронизує усі її складники, відіграє формотворчу, конституюючу функцію.

У царині економіки важливою є позиція засновників інституціоналізму. Так, Т. Веблен використовував еволюційну логіку Ч. Дарвіна, зазначаючи, зокрема, що боротьба за виживання має відбуватися у формі кооперації [6, с. 84]. В основі логіки вебленівського інституційного будівництва були традиції, звичаї, їхня еволюція, вплив на поведінку індивідів та філософія американського прагматизму [3]. В еволюційному вченні Веблен виділяв інстинктивний та культурний аспекти, вбачаючи в останньому звички і традиції. Власне інституції створюються внаслідок селективних та адаптивних процесів, відбору ефективних форм на основі наслідування природної схильності до ощадливості, яку Веблен називає фундаментальним принципом, коріння якого сягають логіки У. Оккама та А. Сміта. Яскравим представником сучасного інституціоналізму є Д. Норт, логіка якого, як він сам зазначає, так само як і логіка Т. Веблена і А. Маршалла, базується на еволюційному вченні Ч. Дарвіна [1, с. 102].

Список використаних джерел

1. Норт Д. Понимание процесса экономических изменений / пер. с англ. Москва, 2010.
2. Самуэльсон П. Экономика. Т. 1 / пер. с англ. Москва, 1992.
3. Almeida F. Society and brain: A Complementary approach to Thorstein Veblen's Conspicuous Consumerbased on Tibor Scitovsky's Neuropsychology. URL: <http://dx.doi.org/10.1590/0103-6351/2994>
4. Cairnes J.E. The Character and Logical Method of Political Economy. Kitchener, 2001.
5. Jagodziński W. The Concept of Institutional Logic in the Research of the Spatial Organization of Economics. URL: www.worldscientificnews.com
6. Mestrovic S.G. Vicious Abstractionism and the Darwinian Struggle for Existence of Veblen's and Durkheim's Ideas. *Sosyoloji Dergisi*, 3 Dizi, 21. Sayı 2010.
7. Priest G. Logic. A Very Short Introduction. Second Edition. Oxford University Press, 2017.
8. Skousen M. Economic Logic. Fourth Edition. Washington DC, 2014.

Ходаківський Євгеній,
д-р екон. наук, професор,
Поліський національний університет
Якобчук Валентина,
канд. екон. наук, професор,
Поліський національний університет
Плотнікова Марія,
канд. екон. наук, доцент,
Поліський національний університет

НЕЙРОТЕОЛОГІЧНІ ЗНАННЯ В ПСИХОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ

Ключові слова: гештальти систем, нейротеологія, публічне управління, соціопсихоінтеграція.

Evgeniy Hodakivskiy,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Poliskiy National University
Valentyna Yakobchuk,
PhD, Professor,
Poliskiy National University
Mariya Plotnikova,
PhD, Associate Professor,
Poliskiy National University

NEUROTHEOLOGICAL KNOWLEDGE IN MANAGEMENT PSYCHOLOGY

Key words: gestalts of systems, neurotheology, public administration, sociopsychointegration.

Майбутнє людства радісно і з оптимізмом сприймає повернення фаворитності демократії її флагманові США. Президентська інавгурація Великого демократа світу Джорджа Байдена 21 січня 2021 р., здобута ним протягом десятиріч звитяжної боротьби з авторитарно-тоталітарними вібраціями правлячих еліт, що характеризує його як Апостола Добра і Розуму, ввійде в історію, найважливішою подією нинішньої епохи [1; 2]. Теорію сталості розв'язку через залучення особистісного творчого потенціалу людини в соціокультурному середовищі, як ознака об'єднання країн в демократичну співдружність, широко використовують в світовій цивілізації. Теперішній час контекст такої теорії висвітлює холистичне, ноосферне мислення, що презентується нейротеологією – наукою про людську діяльність в тісному зв'язку з соціумом і Творцем. До неї приєднуються сучасні фізики, натуралісти – біологи, суспільники, управлінці і всі школи фізіократичного мислення. В її методологічній основі в парадигмі холистичності (холомності) трансцендентного підходу до пізнання енергетичної картини світу та

констатації Гуманістичного інтелекту в досягненні акмеологічних рівнів свідомості Людини [3–4]. Холістична методологія розглядає фізичні, астральні, ментальні та духовні аспекти управління, їх взаємодію та взаємозв'язок. Іншими словами методологічні підходи до пояснення цілісної системи Всесвіту співпадають з поглядами релігії, науки, теософії і культури. Яскравим виразником холістичної теорії, нейротеології є особистість Величі минулої та початку нинішньої епохи видатного релігійного діяча, доктора наук, професора Кароля Войтили – Папи Римського Іоанна Павла II, коли він у своїй докторській роботі «Від Іоанна до Христа» (1946 р.) засвідчив єдність (цілісність) духовної і матеріальної субстанції Всесвіту і найвищої в ній Людської сутності. Все це знайшло відображення в відомій енциклопедії «Сіяння Правди» (1981 р.), в якій вчений і релігійний діяч висвітлив розроблену ним концепцію «Діючої Особистості»: Я дію і пізнаю Себе, через Себе іншого, яка є орієнтуючою в формуванні всіх управлінських систем [5; 6].

Серед корифеїв науки найбільш відома особистість фізика Альберта Ейнштейна. Пригадаємо його концепти холістичної цілісності – єдності науки та релігії: «Біблія – першоджерело соціальної інформації. З усіх них Біблія зробила найбільший вплив на історію людства – зазначив він – надалі цей вплив буде тільки зростати.». Відповідно до твердження А. Ейнштейна «Чистота механічної науки відразу руйнується при розгляді концептуальних основ поєднання науки та релігії, без якого майбутнє Всесвіту не моделюється. Мета діяльності будь-якого вченого полягає у визнанні цієї об'єктивної істини і пошуку знакових виразів у контексті теми, оцінка людського інтелекту співпадає з емпіричним виміром розвитку» (в той же час сучасний постматеріалізм, який поринений в погляди колишньої економіки і від якої переважно не може відійти матеріалістично-порівняльна наука, породжуючи постматеріалізм соціальний, що схильні служінню особистих інтересів, що витікають з необхідності задоволення матеріальних, зокрема, фізіологічних потреб і являють собою грубий егоцентризм).

В європейському демократичному світі широко презентується модель «Q-менеджменту», яку практично застосовує Європейський фонд управління якістю (ЄФУЯ). В ньому задіяні понад тисяча організацій з різних європейських країн, в якій зайнято кілька мільйонів працівників. Цей фонд в європейському просторі культивується як модель Досконалості. Модель враховує п'ять критеріїв можливостей та інші 4 критерії результатів. Особливо зазначити, що першим критерієм виступає Лідерство, як координована людська діяльність, що визначає досягнення найвищих результатів, які оцінені як найвища якість. Участь у Європейському фонді управління якістю – це один з найважливіших і обов'язкових атрибутів євроінтеграції країн в демократичну співдружність через визнання пріоритетів людської гідності і достоїнств.

У наш архіскладний час стає очевидним, що надія на політичне, соціальне й економічне подолання нинішньої всесвітньої духовної, економічної та епідеміологічної кризи має впливати із стану синергійності, цілісності людини та її соціально-космопланетарного оточення, що переборює безнадійну установку «вони проти нас», котра породжує лише маятникові зрушення, що полягають у зміні ролей гнобителів і гноблених. Процеси глобалізації, і

особливо – в інформаційній, соціальній, економічній та екологічній сферах – ставлять на перше місце абсолютно нові задачі виживання людської цивілізації. По-перше, в багатогранному і багатопараметричному сучасному світі кожне рішення, кожен біт інформації може вплинути на всю цивілізацію (ефект «метелика»), тому таке рішення повинно бути дуже виваженим і стократно змодельованим. По-друге, необхідна нова філософія – філософія спільного виживання, в якій будуть закладені і дотримуватись відповідні принципи і норми у відношенні та ставленні людей один до одного, і до оточення.

Зараз стає зрозумілим, що соціально-політичний і економічний розвиток будь-якої держави обов'язково має супроводжуватися збереженням і відновленням довкілля, розвитком психологічної та соматичної цілісності людини (котра сприймається як мета і вища цінність, а не як засіб), інакше під загрозу ставиться життєдіяльність суспільства в цілому і кожної людської особистості зокрема. Ключовим принципом взаємодії людського суспільства й природи мають бути не споживацтво й насильство, а гармонійне, синергійне, ко-еволюційне спілкування. Розвиток синергетичної системи передбачає проходження через каскад біфуркацій, і якраз точки біфуркації – кризові точки, з одного боку, руйнують попередні структурні утворення в системі, а з іншого – створюють умови для побудови нових структурних утворень, більш адаптованих до нових умов. І історичний досвід, і аналіз модельних експериментів показують, що подальший розвиток суспільства найкраще реалізовується через високу самоорганізацію соціально-економічної системи. А це можливо лише через всебічну демократизацію і розвиток громадянського суспільства. Синергетична самоорганізація через становлення громадянського суспільства веде до гармонізації суспільних відносин і розвитку особистості. На нашу думку, вирішенню багатьох із вказаних та спектру інших проблем буде допомагати нейротеологічний підхід. В ньому основний акцент зроблено саме на гармонізацію управління людиноповедінкою на засадах людськості, моральності, гуманізму. На цьому ж підґрунті повинна статися нова роль науки – «Психологія управління». І в першу чергу (наука) повинна позбутися переважно технократичного вектору. Оскільки ще видатний класик Дейл Карнегі наголошував, що навіть у такій технічній галузі, як інженерна справа, близько 15-ти відсотків фінансового успіху, досягнутого спеціалістом, слід віднести на рахунок суто технічних знань, і близько 85-ти – за рахунок особливостей його характеру, здібностей керувати людьми і вмінь у людській інженерії.

Список використаних джерел

1. Войтенко А. Б., Ходаківський Є. І., Булуй О. Г., Плотнікова М. Ф. Психологічні засади управління інформаційною безпекою, інтелектуальним капіталом та інноваційним розвитком громад. *Наукові перспективи*. 2021. № 3 (9). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/about>
2. Ходаківський Є. І., Якобчук В. П., Іванюк О. В., Присяжнюк О. Ф., Плотнікова М. Ф. Домінування парадигм холистичності в сучасній науці. *Наукові горизонти*. 2018. № 11. С. 3–12.

3. Войтенко А. Б., Ходаківський Є. І., Плотнікова М. Ф., Булуй О. Г. Психологічні засади управління та планування інноваційним регіональним розвитком територіальних громад. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 6. URL: <http://www.investplan.com.ua/>
4. Ходаківський Є. І., Якобчук В. П., Плотнікова М. Ф. Гештальтний підхід формування ефективного лідерства та комунікацій в системі публічного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 21. С. 91–98.
5. Ходаківський Є. І., Якобчук В. П., Литвинчук І. Л. Інтелектуальна власність: економіко-правові аспекти : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 504 с.
6. Ходаківський Є. І., Богоявленська Ю. В., Грабар Т. П. Психологія управління : підручник. 6-те вид. перероб. та доп. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 815 с.

Ходжаян Аліна,
д-р екон. наук, професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

АНТИНОМІЯ ПРОТЕКЦІОНІЗМУ І ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ У СИСТЕМІ СУЧАСНИХ СВІТОГОСПОДАРСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Ключові слова: антиномія, зовнішньоекономічна політика, лібералізація, протекціонізм.

Alina Khodzhaian,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

ANTINOMY OF PROTECTIONISM AND LIBERALIZATION IN THE SYSTEM OF MODERN WORLD ECONOMIC RELATIONS

Key words: evolution of foreign economic relations, foreign economic policy, liberalization, protectionism, antinomy.

Одним із напрямів наукових досліджень у сфері взаємодії національних економік в глобальному економічному середовищі є пошук оптимальної моделі формування зовнішньоекономічних зв'язків з паритетним дотриманням меж відкритості і заходів протекціонізму як чинників забезпечення розвитку національного господарства та прогресивних структурних зрушень в економіці країни, що інтегрується.

Зовнішньоекономічна політика з орієнтацією на протекціоністські заходи чи, навпаки, тяжінням до лібералізації, має бути узгоджена з рівнем конкурентоспроможності і макроекономічної стійкості як фундаментальних засад економічного зростання та прогресивного розвитку країни.

Наразі у світі накопичується все більше фактів, які свідчать про серйозну кризу неоліберального глобалізму. Відомий оглядач з «International Herald Tribune» Вільям Пфафф писав на сторінках своєї газети в 2000 р, що «настав час писати некролог глобалізму як економічній доктрині», так як вона «зазнала провалу» [1]. Світова практика зовнішньоекономічної політики країн підтверджує той факт, що попри загальну риторику щодо ефективності економічної лібералізації домінуючим трендом зовнішньоекономічної політики провідних країн світу був і залишається протекціонізм. Змінюються лише методи та інструменти реалізації політики захисту внутрішнього ринку від явних до прихованих методів, від тотального до селективного протекціонізму, від економічного до військового протистояння. У Звіті ООН «Світова економічна ситуація і прогнози на 2019 рік» наголошується, що країни все більше відвертаються від багатосторонньої економічної співпраці, надаючи перевагу економічному націоналізму [2].

Еволюція зовнішньоекономічної і, зокрема, торговельної політики провідних країн світу насичена демонстраціями тяжіння до протекціонізму попри загальну риторику щодо ефективності економічної лібералізації. Такими прикладами є: зміни у взаємовідносинах метрополій з бувшими колоніями від військово-політичних методів взаємодії (на початку ХХ ст.) до переважно економіко-політичних методів співпраці і завоювання світової першості (після розпаду колоніальних імперій після Другої світової війни); диференціація методів зовнішньоекономічної політики розвинутих країн від лібералізації до жорсткого захисту власних конкурентних переваг на різних історичних етапах розвитку; використання лібералізації як інструменту протекціонізму: ініціювання розвинутими країнами проведення лібералізації «непідготовлених» економік з ринками, що формуються в ролі сировинних додатків, як інструменту захисту власних національних інтересів. Підтвердженням тяжіння до політики протекціонізму розвинутими економіками є періодичні демонстрації торговельних суперечок. Яскравим прикладом активізації протекціоністських заходів є сучасна політика США та КНР, продемонстрована посиленням торговельних суперечок між цими країнами, які загрожують перерости у торговельну війну.

Попри офіційну риторику розвинутих держав щодо економічної ефективності відкритої економіки найбільша кількість протекціоністських заходів презентована саме ними. За оцінками Звіту про глобальну торгівлю Центру досліджень економічної політики найбільш популярними протекціоністськими заходами країн Великої двадцятки (G20) для покращення умов торгівлі для національних виробників у 2007-2018 рр. були різноманітні форми державного фінансування: внутрішні і експортні субсидії; умовні торговельно захисні заходи; обмеження державних закупівель. Менш популярними протекціоністськими методами з огляду на вимоги СОТ є: антидемпінгові заходи, прямі обмеження на участь іноземного капіталу, захисні заходи у взаємній торгівлі, неавтоматичне ліцензування і квоти, імпорتنі тарифи, заходи контролю цін тощо. За останні 10 років кількість протекціоністських заходів у країнах великої двадцятки зросла з 106 до 10 000. Країнами, що найбільш активно застосовують дискримінаційні заходи щодо іноземних комерційних інтересів є Німеччина, Індія та США. Друга група країн G 20 – Аргентина, Бразилія, РФ, періодично вдаються до дискримінаційних заходів. Відносно поміркованими у застосуванні заходів дискримінації є Велика Британія, Японія, Індонезія і Китай [3].

Натомість, для більшості економік, що розвиваються, протекціоністські заходи є недоступними. Хронічний бюджетний дефіцит, зростання зовнішнього боргу, обмежені фінансові можливості і залежність від іноземного інвестування, імпорту товарів, доходів від туризму чи грошових переказів представляє величезний виклик для цих країн, що обмежує їхню здатність застосовувати вкрай необхідні протекціоністські заходи в межах проведення стимулюючої політики для національного бізнесу. Міжнародні експерти наголошують, що проведення політики відкритості і посилення глобальної співпраці є критично важливим в першу чергу для країн, що розвиваються, особливо для стримування пандемії та надання фінансової допомоги країнам,

які найбільше постраждали від кризи. «Стимулюючі витрати на душу населення з боку розвинених країн були майже в 580 разів вищими, ніж у найменш розвинених країн (НРС), хоча середній дохід на душу населення в розвинених країнах був лише в 30 разів вищим, ніж у НРС. Різка невідповідність підкреслює необхідність більшої міжнародної солідарності та підтримки, включаючи зменшення боргу, найбільш вразливих груп країн» [4].

На додаток до цих короткотермінових заходів, багатьом країнам, що розвиваються, пропонується комплексна реструктуризація боргу, щоб мати фінансовий простір для стимулювання зростання та прискорення відновлення в обмін за подальшу сировинну спеціалізацію цих економік. Галузевий аналіз застосування протекціоністських заходів країн G 20 засвідчує, що найбільше потерпають від шкідливих реалізованих втручань виробництва з високим рівнем технологічної переробки і доданої вартості країн-торговельних партнерів (транспортне машинобудування, спеціальне машинобудування), меншою мірою сировинноорієнтовані виробництва (виробництво електроенергії, газу і води; сільське господарство) [3, с. 52].

Наразі немає одностайності щодо доцільності і ефективності застосування заходів лібералізації чи протекціонізму з точки зору їх впливу на розвиток національної економіки. Прихильники лібералізації зовнішньоекономічних відносин апелюють на користь лібералізації як інструменту, що перешкоджає радикальним необґрунтованим економічним і політичним діям країн у сфері зовнішньоекономічної політики. З цієї точки зору взаємодія і взаємозалежність економік сприяє прийняттю виважених обґрунтованих рішень. Аргументувати ефективність протекціонізму порівняно з лібералізацією аналогічно тому, що доводити переваги монополізованих ринків на конкурентним середовищі. При цьому виграє невелика купка підприємств, які займають монопольне положення на ринку, натомість програє усе суспільство.

Аргументи на користь протекціонізму спираються на існуючу практику диспаритетності взаємодії країн з різним рівнем економічного розвитку. У цьому контексті протекціонізм слід розглядати як дієвий інструмент усунення негативних наслідків такої взаємодії для країн, відкритість економік яких не узгоджена з рівнем їх конкурентоспроможності і стійкості. Лібералізація зовнішньоекономічних відносин для таких економік деструктивно впливає на темпи економічного зростання і поглиблює структурні дисбаланси цих країн, дедалі більше поляризує світ-економіку.

Аналіз аргументації на користь лібералізації чи протекціонізму обумовив формулювання логічних, але протилежних за своєю суттю висновків – антиномій. Подібна антиномія є свідченням об'єктивної оцінки складного процесу оптимізації зовнішньоекономічної політики, діалектична суперечність якого обумовлена, *по-перше*, відносно швидшою дифузійною негативних зовнішніх шоків у глобальному середовищі порівняно з позитивними імпульсами; *по-друге*, швидкою неузгодженістю інтересів мікро-, макро- та мегасуб'єктів зовнішньоекономічної взаємодії; *по-третє*, наявністю періодично повторюваних криз циклічного і структурного характеру з відповідним погіршенням глобальної кон'юнктури, що провокує посилення

конкуренції за ресурси і ринки збуту; *по-четверте*, диференціацією рівнів конкурентоспроможності і стійкості економік країн, що інтегруються у світогосподарський простір; *по-п'яте*, існуванням контроверсійних наслідків як лібералізації, так і протекціонізму, що обумовлено впливом політичного чинника – здатності (чи нездатності) держави спрямовувати розвиток в руслі реалізації національних інтересів і дотримання умов економічної і національної безпеки.

Таким чином, антиномія протекціонізму і лібералізації виявляється в існуванні діалектичних наслідків їх реалізації у забезпеченні розвитку національного господарства та прогресивних структурних зрушень в економіці країни, що інтегрується. Еволюція розвитку зовнішньоекономічних відносин відкритих економік підтверджує той факт, що реальні механізми державного регулювання являють собою симбіоз політики протекціонізму і лібералізації. Диференційованість наслідків протекціонізму чи лібералізації залежить від рівня розвитку, конкурентоспроможності і стійкості економіки.

Застосування інструментарію зовнішньоекономічної політики має бути органічно імплементовано в загальну систему державного регулювання, не обмежуючись виключно цілями зовнішньоторговельної політики, але підпорядковуватися комплексному вирішенню проблем довгострокового розвитку, забезпеченню національних інтересів і економічної безпеки.

Рішення щодо превалювання ліберальних чи протекціоністських заходів у зовнішньоекономічній політиці у кожному конкретному випадку мають обґрунтовуватися з урахуванням чинників економічного розвитку зовнішнього і внутрішнього походження, макроекономічної ситуації в країні, рівня конкурентоспроможності вітчизняних виробників, здатності економіки протистояти зовнішнім загрозам і отримувати додаткові ресурси і позитиви від інтеграції у зовнішньоекономічний простір.

Список використаних джерел

1. William Pfaff. International Herald Tribune. 04.07.2000 URL: <https://archive.is/20130426155134/http://global.nytimes.com/?iht>.
2. World Economic Situation and Prospects 2019. 21 January 2019 UN Chief Economist and Assistant Secretary-General for Economic Development Department of Economic and Social Affairs URL: <https://unctad.org/webflyer/world-economic-situation-and-prospects-2019>
3. The 23rd Global Trade Alert Report Centre for Economic Policy Research «Brazen Unilateralism: The US-China Tariff War in Perspective» by Simon J. Evenett and Johannes Fritz. 2018. Great Sutton Street London Pp. 135. URL: <https://www.globaltradealert.org/reports/download/45>.
4. World Economic Situation and Prospects 2021 Report. United Nations. New York, 2021 URL: <https://www.un.org/en/world-economic-situation-and-prospects-2021>

Буркіна Наталя,
канд. пед. наук, доцент,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса

СИМБІОЗ МЕТОДІВ ЛОКАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ТА ЕКОНОМЕТРИКИ У СИСТЕМІ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

Ключові слова: економетричний аналіз, локальний аналіз, система прийняття управлінських рішень, дослідницька прогулянка, карта зв'язків.

Natalia Burkina,
PhD, Associate Professor,
Vasyl Stus Donetsk National University

SYMBIOSIS OF LOCAL ANALYSIS AND ECONOMETRIC METHODS IN DECISION MAKING MANAGEMENT SYSTEM

Key words: econometric analysis, local analysis, management decision-making system, research walk, connection map.

На сучасному етапі розвитку суспільства, в часи великих наукових, технічних та соціально-економічних перетворень, зростає потреба в достовірній інформації для прийняття оптимальних управлінських рішень. Масові опитування дають дані про громадську думку, знання та ставлення людей по відношенню до певних явищ соціальної реальності, визначаючи їх кількісні параметри і поширеність. Вони розкривають відображення проблеми в суспільній свідомості, але не дають розуміння можливих причин і способів її вирішення. Крім того, часто можуть бути спотворені оцінки та самооцінки, висловлені респондентами в масовому опитуванні. Завдання експертного дослідження зосереджені на отриманні максимально достовірної інформації про проблему, відображену в думках і оцінках фахівців, експертів чи мешканців з достатнім досвідом, знаннями або просто власним баченням при вирішенні проблем для формулювання висновків і практичних рекомендацій. Отримана інформація може дозволити керівництву приймати та реалізовувати управлінські рішення, забезпечуючи їх об'єктивність, компетентність, складність та багатосторонність. З огляду на когнітивний потенціал методу експертного дослідження, а також об'єктивну потребу в таких дослідженнях, розкриття основних функцій, методологічних та методичних особливостей експертного дослідження як основи прийняття управлінських рішень має особливе значення. Для досягнення даної мети потрібно звернути увагу на найбільш сучасні інструменти дослідження експертної думки – методи локального аналізу, які включають цілий комплекс дослідних технік.

«Висячі запитання» або «Питання на мотузці» – цікавий, нестандартний спосіб опитування великої кількості осіб у фіксованому місці. Дозволяє

дізнатися думку певної групи мешканців громади з одного/двох запитань; отримати якомога більше пропозицій зміни певної ситуації у громаді без дискусії

«Дослідницька прогулянка» дозволяє подивитися на ситуацію на місці очима місцевих мешканців. Використовується за необхідності довідатись думку мешканців громади про певні об'єкти населеного пункту; звернути увагу мешканців громади на певну ситуацію на місці її існування і знайти однодумців для змін; вести пошук місця створення нових об'єктів і уточнити потреби мешканців громади;

«Карта зв'язків» дозволяє глянути на ситуацію в комплексі, будуючи взаємозв'язки між досліджуваними об'єктами та/чи суб'єктами. Використовується за необхідності довідатись про певні об'єкти/суб'єкти населеного пункту та побачити цілісну картину важливих об'єктів/суб'єктів у громаді; дізнатися, які об'єкти мало використовуються у громаді; створення нового об'єкту та уточнення найкращого місця для нього. Крім того, даний інструмент може застосовуватися за необхідності дізнатися думку групи мешканців про спільний простір у громаді, для створення простору для дискусії на тему важливих/проблемних місць у громаді, спільного обговорення з групою, яким чином варто і можна виправити/змінити щось у громадському просторі.

Проте, найчастіше, вибірка опитуваних не є однорідною за своєю структурою по різних критеріях. Через це керівникам важко коректно інтерпретувати отримані результати експертного опитування для прийняття ефективного управлінського рішення. У даному випадку на допомогу приходять методи економетричного дослідження, які дозволяють виявити ступінь однорідності отриманої вибірки, розподілити всю сукупність на більш гомогенні кластери і для кожного кластеру засобами кореляційно-регресійного аналізу встановити якісні та кількісні взаємозв'язки між даними опитуваних та їх відповідями.

Список використаних джерел

1. Dashkovska-Kaminskaya A., Goldis A., Makovskaya M., Urbanik A. (2013). Przepis na diagnozę, czyli poznaj młodych i środowisko lokalne. *Polish Foundation for Children and Youth*. URL: <http://poledialogu.org.pl/przepis-na-diagnoze-czyli-poznaj-mlodych-i-srodowisko-lokalne/>
2. Tools for the study of social capital. URL: <https://www.kapitalspoleczny.org/>

Гузенко Ірина,
канд. екон. наук, ст. наук. співробітник,
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

ТОТАЛІТАРНИЙ СПАДОК І ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПЛЮРАЛІЗМ В ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Ключові слова: економічна наука, предмет і метод, теоретико-методологічний плюралізм, тоталітаризм, посттоталітарна трансформація, економічні дослідження.

Iryna Guzenko,
PhD, Senior Researcher,
Dnipro University of Technology

TOTALITARIAN HERITAGE AND THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PLURALISM IN ECONOMIC RESEARCH

Key words: economics, subject and method, theoretical and methodological pluralism, totalitarianism, post-totalitarian transformation, economic research.

Теоретико-методологічні питання завжди зберігатимуть свою актуальність в науковому дискурсі. Причому, значення цих питань зростає разом із прогресом наук – їх ускладненням і диференціацією. Крім того, зазначена царина перебуває під суттєвим впливом глобальних історичних явищ, підтверджуючи, не завжди очевидний, зв'язок між великими гносеологічними й ідеологічними питаннями епохи. Відповідно, тоталітаризм й посттоталітарні трансформації постають серйозними викликами суспільствознавству, зокрема, такому його сегментові, як економічна наука. Тоталітаризм, стосуючись, насамперед, ідеологій, впливає на теоретико-методологічну площину економічної науки, вирізняючи саме плюралізм, як свого головного опонента. Теоретико-методологічний монізм протистоїть теоретико-методологічному плюралізму в дискурсові сучасного суспільствознавства, так само як тоталітаризм і ринкова демократія протистоять в реальному суспільному житті.

Передусім, йдеться про пошук методологічних та організаційних принципів, які дали б можливість компенсувати структурні деформації економічного життя й економічної науки, спричинені тоталітарними залишками. Серед таких принципів ключову роль відіграє «плюралізм». І саме його належить всебічно розглянути у структуризації теоретико-методологічної сфери економічної науки й функціонуванні економічних досліджень під кутом зору імперативів посттоталітарної трансформації та залишків тоталітаризму.

Економічна наука становить органічну частину суспільствознавства, керуючись основними принципами його функціонування й організації. Серед цих принципів важливу роль відіграє «плюралізм». І саме останньому

присвячені теоретико-методологічні роздуми великого економіста В. Леонтьєва. Він розробив «ексклюзивне» розуміння плюралізму, яке придатне, насамперед, для царини прогнозування економічних і суспільних процесів. На думку В. Леонтьєва, різні підходи у рамках окремих соціальних наук і підходи різних соціальних наук (інтердисциплінарність) потрібні аби «виключати можливості». Інакше кажучи, аналітичний плюралізм полягає в переході від одного типу аналізу до іншого з метою виключення якомога більшої кількості сценаріїв можливого перебігу подій. Наприклад, якщо економічна наука виокремлює декілька таких сценаріїв, а методами, скажімо, політології, антропології, психології їх кількість вдасться зменшити, то принцип «плюралізму» спрацював, довівши свою продуктивність. Ідеальним, на думку В. Леонтьєва, є такий результат поєднання різних аналітичних підходів, у тому числі й підходів різних суспільних наук, який визначає одну найбільш імовірну можливість розвитку подій. Інакше кажучи, максимальне розмаїття підходів потрібне, аби досягнути мінімального розмаїття результатів [1, с. 29-35].

Власне тлумачення плюралізму розроблене іншим видатним економістом Д. Родріком. У своїх заповідях для економістів він проголошує: «Економічна наука – це набір моделей; цінуйте їх розмаїття», окрім того, заповідаючи ще й таке: «Модель завжди одна з багатьох, а не єдино вірна» [2, с. 249]. На його думку, саме теоретичні моделі роблять економічну науку власне наукою, яка суттєво відрізняється від природознавства й математики, позаяк досліджує суспільство. Це останнє позбавлене «фундаментальних законів», оскільки люди «...здатні діяти й обирати, що їм робити» [2, с. 62, 63, 105]. Тож економіка зберігає й підтверджує свій науковий статус тим, що оперує багатьма «простими» моделями, кожна з яких містить у собі істину, хоча сама по собі істиною вважатися не може. Корисними ж ці моделі стають в разі, якщо вони розширюють розуміння того як світ влаштовано, і як зробити його кращим. Мабуть тому, Д. Родрік, на відміну від В. Леонтьєва, наголошує «плюралізм висновків» на противагу «плюралізму методів». Він твердить: «...економічна наука залишає мало можливостей для методологічного плюралізму – набагато менше, ніж для розмаїття рекомендацій економічній політиці» [2, с. 234, 235]. І саме останньому належить найсучасніша розробка в галузі теорії й методології цієї науки. Д. Родрік вичерпно витлумачив роль теоретичних моделей та продуктивну силу їх розмаїття в економічних дослідженнях, виокремивши два типи плюралізму – плюралізм методологічний і плюралізм рекомендацій.

Видатний український економіст А. Гальчинський створив розвинену й витончену методологічну систему для економічної науки. Ідеї плюралізму буквально пронизують цю систему. Так, комплексними є уявлення згаданого автора щодо власне економіки, як предмету економічних досліджень. На його думку, чотири основні елементи формують цю предметну галузь: комунікація, рівновага, конвенція, інституція. Власне ж економічні відносини викликаються до життя обмеженою кількістю певних типів ресурсів та прагненням прибутку [3, с. 42, 48]. Таким чином, отримуємо методологічну залежність: «розмаїття предмету – методологічне розмаїття». А. Гальчинський виокремлює й надає опис усій різноманітності методів економічної науки, роблячи наголос саме на

системному, який тлумачиться ним також цілком плюралістично й еволюційно – в його розвитку, ускладненні, розмаїтті форм [3, с. 83, 97-107, 122]. Економічна наука розглядається А. Гальчинським «на зламі епох», в період її кризового оновлення. Плюралізм постає ключовою спонукою й сутнісною ознакою таких перетворень. З погляду А. Гальчинського, йдеться про те, що світ припиняє бути світоглядно уніфікованим; про перехід від системно уніфікованого до індивідуального світосприйняття; про урізноманітнення світоустрою внаслідок «суверенізації світоглядних конструкцій світосприйняття» [3, с. 170]. Подібні докорінні зрушення в духовному житті людства призводять, на думку цього відомого автора, до трансформації економіки в метаекономіку – інформаційну, швидкісну, креативну, індивідуалістську економіку знань, соціального капіталу, мережевих зв'язків [3, с. 564]. Відповідним чином змінюється, радше оновлюється, економічна наука, в якій провідну роль, на думку А. Гальчинського, починає відігравати методологія складних систем. Головна перевага цієї методологічної формації полягає в її плюралістичному, міждисциплінарному, синтезуючому характерові [3, с. 202]. Тож світ зростає в своєму плюралізмові, який проникає не лише до суспільствознавства, загалом, а й кожного окремого методу соціальних наук, зокрема.

Руйнівні наслідки тоталітаризму, котрі можуть бути порівняні лише з найбільшими екологічними катастрофами в історії людства, важко досягнути через їх неймовірні обсяги. Втрати завдані тоталітаризмом занадто великі, аби бути нейтралізованими інституційними та ідеологічними перебудовами. Компенсувати ці втрати доведеться впродовж тривалого історичного періоду, який займе, можливо, навіть більше часу, ніж відбувався сам тоталітарний експеримент. Жодна найуспішніша реформа не компенсує біологічних втрат і антропологічних деформацій, завданих тоталітаризмом. Вона, радше, один із багатьох чинників такої компенсації.

Складність і розмаїття світу роблять тоталітаризм неможливим, оскільки жодна світська ідеологічна теократія («ідеократія») нездатна опанувати об'єктивний плюралізм духовного, соціального, матеріального світів. Тож саме комплексність і розмаїття генерують розвиток та унеможливають тоталітарні експерименти. Плюралізм, відповідно, постає головною перешкодою на шляху тоталітаризму, який неминуче розвинеться за умов ціннісного монізму – за умов відсутності альтернативних цінностей та інституцій. Ринкова демократія остаточно вкорінюється та долає наслідки тоталітаризму винятково у плюралістичному середовищі, як плюралістична ринкова демократія. Без плюралізму ринкові й демократичні системи завжди перебуватимуть перед загрозою виродження й переродження.

Плюралізм є ключовим принципом не лише суспільного розвитку, а й принципом розвитку соціальних наук. Існує структурна й функціональна спорідненість між сучасною наукою, як дискурсом і практикою, та сучасною ринковою демократією, як дискурсом і практикою. Економічна теорія й політична економія вже неодноразово демонстрували свій плюралістичний характер, який, однак, постійно оскаржується різноманітними формами монізму. Цей останній полягає в пошукові якщо не єдино вірної, то принаймні

гранд-теорії і може вважатися проявом тоталітарності в науковій практиці. Плюралізм сам плюралістичний і може набувати різних форм: науково-світоглядного плюралізму, теоретико-методологічного плюралізму, плюралізму добору й верифікації, плюралізму результатів і рекомендацій.

Список використаних джерел

1. Леонтьев В. Экономические эссе. Теория, исследования, факты и политика / пер. с англ. Москва : Политиздат, 1990. 415 с.
2. Родрик Д. Экономика решает : сила и слабость «мрачной науки» / пер. с англ. Е. Головяницыной. Москва : Изд.-во Института Гайдара, 2016. 256 с.
3. Гальчинський А. Економічна методологія. Логіка оновлення : Курс лекцій. Київ : «АДЕФ-Україна», 2010. 572 с.

Залєвська-Шишак Анна,
канд. екон. наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, інноваційний розвиток, національна інноваційна система.

Anna Zalievska-Shyshak,
PhD, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

PROSPECTS FOR THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE NATIONAL INNOVATION SYSTEM IN UKRAINE

Key words: innovations, innovative activity, innovative development, national innovation system.

Ефективність та перспективи застосування національної інноваційної системи залежать від результатів інноваційної діяльності та умов, створених у державі для її реалізації. Одним з визначальних факторів успішного розвитку національної економіки є ступінь її інноваційності. Актуальним є питання розробки дієвої системи механізмів державного регулювання національної інноваційної системи України для формування взаємодії між її суб'єктами.

Вагомий внесок у дослідження зазначеної проблематики зробили зарубіжні вчені-економісти: Й. Шумпетер, Д. Белл, Р. Нельсон, Д. Норт, П. Ромер, Р. Солоу, Е. Тофлер, Ф. Хайєк, К. Фріман, Ф. Фукуяма та ін.

Особливості формування та розвитку національної інноваційної системи України висвітлені у науковому доробку вітчизняних вчених, таких як: О. Амоша, Ю. Бажал, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Гриценко, Т. Желюк, Ю. Ковальчук, Н. Краус, А. Маслов, В. Осецький, О. Федірко, Л. Федулова та ін.

Засновниками теорії формування національних інноваційних систем є К. Фріман (відділ досліджень наукової політики Університету Сассексу, Великобританія) [1], Б.-А. Лундваль (Упсальський університет, Швеція) [2] та Р. Нельсон (Колумбійський університет, США) [3], які проаналізували розвиток інноваційної діяльності в різних країнах і на основі цього запропонували визначення національних інноваційних систем. Дослідження вчених ґрунтувались на результатах, отриманих раніше Дж. Шумпетером (теорія економічної динаміки) [4], Ф. Хайєком (концепція розсіяних знань) [5], Д. Нортом (інституційна теорія) [6], Р. Солоу (роль науково-технічного прогресу в економічному зростанні) [7], П. Ромером та Р. Лукасом (нова теорія зростання) [8], кожен з яких запропонував власне визначення національної інноваційної системи визначаючи її окремі елементи та взаємозв'язки.

Як свідчить аналіз наукових праць, на сьогодні не існує єдиного прийнятого визначення національної інноваційної системи. Однак є те, що об'єднує більшість підходів – це основні характеристики національних інноваційних систем. Вивчення національних інноваційних систем фокусується на потоках знань, що спрямовані на підвищення ефективності в економіках, заснованих на знаннях і безпосередньо базуються на виробництві, розповсюдженні та використанні знань та інформації. Знання, що втілюються в таких поняттях як «людський капітал», «інтелектуальний продукт», «інформаційні технології» завжди були центральними в економічному розвитку. Вкладення в знання, такі як наукові дослідження та розробки, освіта та навчання, інноваційні підходи до роботи є ключовими для економічного зростання.

Національна інноваційна система розглядається як очікуваний результат управління процесами інноваційного типу та керування ресурсами знань через відповідну інституційну структуру та законодавчу базу. Здатність суспільства до соціальних та інституційних змін завдяки такій інституційній структурі вказує на важливість соціокультурних факторів сталого економічного зростання.

В сучасній науковій літературі виділяють два методологічні підходи за якими можна визначити структуру національної інноваційної системи: функціональний, який залежить від функцій у процесі реалізації діяльності інноваційного характеру [9]; інституційний, який полягає у виокремленні інституцій, які приймають участь у процесі генерації та комерціалізації нових знань, формуванні сприятливого середовища інноваційної діяльності тощо [10].

Значна кількість теоретичних і прикладних здобутків учених, окремі аспекти розвитку національної системи інновацій нині активно обговорюються та займають провідне місце у працях вчених. У зв'язку з цим для інноваційної системи відсутній єдиний підхід до її трактування та визначення структурних особливостей, що вказує на подальшу необхідність даного напрямку дослідження.

Як свідчить зарубіжний досвід, ідеальна національна інноваційна система формується інноваційними фірмами – ядром системи, які взаємодіють між собою, та з клієнтами і постачальниками через взаємовідносини користувач – виробник. Перш за все, фірми взаємодіють з установами та організаціями, такими як університети, технологічні установи та громадські науково-дослідні лабораторії, які беруть участь у створенні та розвитку основних наукових досліджень, а також у підготовці вчених та інженерів. По-друге, фірми залежать від національних систем освіти та ринків праці, оскільки навчання та навички не тільки визначають пропозицію робочої сили, але й впливають на ставлення працівників до технічних змін. По-третє, фірми потребують належної інституційної установки, щоб заохочувати їх до інновацій [11].

Університети відіграють надзвичайно важливу роль у технічному просуванні та створенні знань не лише як місця, де навчаються промислові вчені та інженери, але й як джерело результатів досліджень та методів, що є необхідними для створення інновацій.

Держава має регулювати та гарантувати існування належної ринкової конкуренції для інноваційних підприємств та організацій. Держава опосередковано входить до національної інноваційної системи лише як

інституція, завданням якої є забезпечення ключових елементів задля створення та підтримки сприятливого середовища для інноваційної діяльності: забезпечувати та контролювати соціальну і фізичну інфраструктуру для формування та розвитку інновацій.

Згідно з даними індексу інноваційного розвитку агентства Bloomberg, у 2020 р. Україна втратила три позиції у порівнянні з 2019 р. і посіла 56 позицію з 60 країн. Такі негативні результати пояснюються тим, що для побудови даного індексу використовуються переважно кількісні показники оцінки: витрати на НДДКР, питома вага високотехнологічних компаній в економіці, число зареєстрованих патентів і т. д. Україна в рейтингу має низькі показники продуктивності праці та технологічних можливостей, хоча одночасно демонструє відносно кращі результати за показниками інтенсивності високих технологій та патентної активності [12].

Формування потужної національної інноваційної системи неможливе без інноваційної діяльності, але, як показує практика, однією із перешкод на шляху до інноваційної незалежності є відсутність стимулів до здійснення інновацій. Більшість підприємств не вважають за потрібне займатись інноваційною діяльністю через майже відсутню конкуренцію та низький попит на інновації, а 15% підприємств в Україні не займаються інноваційною діяльністю взагалі, аргументуючи це високими витратами, недостатнім фінансуванням, відсутністю кваліфікованої робочої сили [13].

На ефективність розвитку економіки України впливає багато факторів, одним із яких є інноваційна діяльність та її державна підтримка. Інноваційна діяльність здійснюється для залучення у соціальну сферу та виробництво досягнень здобутих за допомогою науково-технічного прогресу. Розвиток інноваційного потенціалу виступає важелем у формуванні конкурентоспроможної держави та її безпеки у сучасному світі. Для побудови потужної національної економіки необхідний людський інтелектуальний капітал, адже саме вміння, знання, навички кваліфікованого персоналу можуть стати запорукою створення високотехнологічної держави.

Дієвим важелем регулювання інноваційної діяльності в країні можна вважати державні цільові програми з інноваційного розвитку, такі як: «Стратегія інноваційного розвитку України 2010-2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів», «Стратегія інноваційного розвитку України на період до 2030 р.», «Стратегія сталого розвитку України до 2030 р.» [14].

Формування ефективної інноваційної економіки України та її інститутів передбачає: 1) створення тісних взаємозв'язків між державою, підприємницькими структурами та науковими установами, створюючи відповідний ланцюг держава-бізнес-наука; 2) оновлення правових інститутів для підвищення їх якості; 3) створення усіх необхідних умов для забезпечення економіки потужним рівнем людського капіталу.

Таким чином, українська економіка інноваційного спрямування буде конкурентоздатною за умови, що в державі буде організовано та налагоджено діяльність взаємопов'язаних інститутів та організацій, діяльність яких полягатиме у виробництві та подальшій комерціалізації знань, при створенні системної взаємодії інститутів нормативно-правового та фінансового характеру, а також інститутів інформаційного типу, які у перспективі

сприятимуть плідній співпраці підприємницьких структур із науковими установами.

Список використаних джерел

1. Freeman C. The National System of Innovation in Historical Perspective. *Cambridge Journal of Economics*. 1995. № 19 (1), February. P. 5–24.
2. Lundvall B-A. National Innovation Systems: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning. London: Printer, 1992. 317 p.
3. Nelson R. National Innovation Systems. A Comparative Analysis. New York/Oxford, Oxford University Press, 1993. 560 p.
4. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, відсотка та економічного циклу / пер. з англ. В. Старка. Київ : Києво-Могилянська академія, 2011. 242 с.
5. Hayek F.A. The Use Knowledge in Society. *American Economic Review*. 1945. V. 35, no 4. URL: <http://www.econlib.org/library/Essays/hykKnw1.html>. (дата звернення: 12.06.2021)
6. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / пер. с англ. А. Н. Нестеренко ; предисл. и науч. ред. Б. З. Мильнера. Москва : Фонд экономической книги “Начала”, 1997. 180 с.
7. Solow R. M. The Economics of Resources or the Resources of Economics. *The American Economic Review, Papers and Proceedings of the Eighty-sixth Annual Meeting of the American Economic Association*. 1974. P. 1–14.
8. Romer P. M. Endogenous technological change. *Journal of Political Economy*. 1990, October. V. 98. № 5. P. 71–102.
9. Інноваційний розвиток економіки : модель, система управління, державна політика / за ред. Л. І. Федулової. Київ : Основа, 2005. 552 с.
10. Федірко О. А. Національні інноваційні системи країн високого конкурентного статусу. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації : монографія : у 2 т. Т. 1. Київ : КНЕУ, 2006.
11. Інституціонально-інформаційна економіка : підручник / А. А. Чухно, П. М. Леоненко, П. І. Юхименко ; за ред. акад. А. А. Чухна. Київ : Знання, 2010. 687 с.
12. Bloomberg Innovation Index 2020. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-01-18/germany-breaks-korea-s-six-year-streak-as-most-innovative-nation> (дата звернення: 20.06.2021)
13. Наукова та науково-технічна діяльність в Україні у 2019 році : науково-аналітична доп. / Т. В. Писаренко, Т. К. Куранда та ін. Київ : УкрІНТЕІ, 2020. 109 с.
14. Офіційний сайт ВРУ / Верховна рада України : законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 15.06.2021)

Красота Олена,
канд. екон. наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

СОЦІАЛЬНА ІНКЛЮЗІЯ ЯК НОВІТНЯ КОНЦЕПЦІЯ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Ключові слова: суспільний розвиток, постіндустріальне суспільство, інформаційне суспільство, соціальна інклюзія.

Olena Krasota,
PhD, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

SOCIAL INCLUSION AS THE CURRENT CONCEPT OF SOCIAL DEVELOPMENT

Key words: social development, post-industrial society, information society, social inclusion

Історія людства налічує багато концепцій суспільного розвитку. Останні виникали і змінювалися відповідно до трансформацій самого суспільства, його економічного і соціального життя, розвитку техніки і технології. Оскільки власне суспільний розвиток постійно перебуває у русі, змінюється і набуває нових форм, остільки й зазнають змін концепції, які відображають ці зрушення. Усі концепції суспільного розвитку принципово відрізняються одна від одної характером економічних відносин і способами організації суспільного життя, широтою можливостей для особистості, характером взаємовідносин суспільства з природою, власною системою цінностей тощо.

Серед найвідоміших сучасних концепцій суспільного розвитку прийнято виділяти концепцію постіндустріального та концепцію інформаційного суспільств. Проте сучасне життя із його надзвичайно динамічними змінами потребує нових підходів до забезпечення стабільності суспільного розвитку. І таким підходом може стати концепція соціальної інклюзії.

Як відомо, в основі концепції постіндустріального суспільства лежить погляд на суспільний розвиток як такий, в якому індустріальний сектор втрачає провідну роль внаслідок зростаючої технологізації. Постіндустріальне суспільство відзначається переходом від промислового виробництва до сфери послуг, від виробництва товарів до надання послуг. В такому суспільстві основною продуктивною силою стає наука, відбуваються безпрецедентні технологічні зрушення й неупинний прогрес освіти і науки, якісна зміна місця і ролі знань та інформації в суспільному виробництві, зростання впливу професійних менеджерів та технократів. Дана теорія сформувалася у 60-70-х роках ХХ ст. в розвинених індустріальних країнах. Її основоположником

вважають професора Гарвардського університету Д. Белла, який ще у 1959 році увів в обіг термін «постіндустріальне суспільство», виступаючи на міжнародному соціологічному семінарі в Зальцбурзі. А найвідомішою його працею, в якій розглядаються основні риси постіндустріального суспільства, є «Настання постіндустріального суспільства» [1].

Концепція інформаційного суспільства виникла наприкінці 60-х років ХХ ст. через якісне переосмислення попередньої теорії. Саме тому іноді її розглядають не як окрему концепцію, а як складову теорії постіндустріального суспільства. За Д. Беллом, термін «інформаційне суспільство» є новою назвою постіндустріального суспільства, який підкреслює значення інформації як основи його соціальної структури. Власне термін «інформаційне суспільство» ввели у науковий обіг на початку 60-х років майже одночасно два дослідники із найбільш розвинутих країн світу – австро-американець Ф.Махлуп і японський науковець Т. Умесао [2]. Передумовами виникнення даної концепції були швидкий розвиток інформатики, кібернетики, інформаційної теорії управління і теорії вартості. Відповідно до цієї концепції вартість людської діяльності та її продуктів почали визначати вже не тільки і не стільки витратами праці, скільки втіленою інформацією, яка стала джерелом доданої вартості.

Пік популярності концепції інформаційного суспільства припав на початок 70-х років, коли було визнано, що виробничий процес більш не є вирішальним чинником змін суспільного устрою і не складає основну цінність суспільства. Натомість в нових умовах економічне і соціальне життя, а також культура, психологія тощо здебільшого формувалися під впливом техніки та електроніки, насамперед комп'ютерів і комунікацій. При цьому підкреслювалось, що нова інформаційна ера базується не на механічній техніці, а на так званій «інтелектуальній технології», що дозволяє говорити про новий принцип організації суспільства.

У ході перетворення науки на реальну виробничу силу, значного впливу знання на еволюцію суспільства, бурхливого розвитку технологічного прогресу у сфері інформаційних технологій тощо з другої половини 80-х років ХХ ст. багато дослідників почали акцентувати увагу не на інформації як такій, а на нових явищах суспільного життя. Це стало поштовхом до утворення нової низки термінів і поглядів на суспільний розвиток, виділення нових теорій, таких як «суспільство знань» (П. Дракер), «мережеве суспільство» (Ян ван Дейк, М. Кастельс), «цифрове суспільство» (Д. Тапскотт), «наносуспільство» (А. Давидов, В. Лук'янець), «технотронне суспільство» (З. Бжезинський), «суспільство ризику» (У. Бек, Е. Гідденс, К. Лау, Н. Луман) тощо.

Абсолютно новим поглядом на суспільний розвиток стала концепція *соціальної інклюзії*, витоки якої містяться в концепції ексклюзивного розвитку, яка сформувалася на початку 70-х років ХХ ст. у Франції. Тоді, у період кризових потрясінь 1973-74 рр., було вперше введено поняття соціально виключених (ексклюзивних) груп та соціального відторгнення (соціальної ексклюзії). Опис становища осіб, які через фізичні або ментальні обмеження, соціальні перешкоди, кризові процеси тощо не можуть брати участь у повноцінному житті суспільства все більше акцентував увагу на

нерівномірному доступі до економічних ресурсів та розподілі благ у суспільстві. Подібне гальмування суспільного розвитку та його нестабільність, поглиблення нерівності тощо вимагало застосування нового недослідженого доти підходу – інклюзивного підходу. Тому вже наприкінці 1980-х років концепція соціальної інклюзії була прийнята Європейським Союзом як ключове поняття соціальної політики і в багатьох випадках замінила концепцію бідності. У подальшому дана концепція почала сприйматися як бажана мета суспільного розвитку у все більш нерівному світі, де постійно зростають розрив у доходах, конфлікти та поляризація суспільства. А вже у 1995 році під час Світового саміту із соціального розвитку соціальна інклюзія була визнана ключовою метою разом із цілями економічної політики урядів різних країн щодо забезпечення повної зайнятості та зменшення бідності. Крім того, зроблено важливий висновок, що без інклюзії неможливим стає стійке економічне зростання як головна мета суспільного розвитку [3]. Таким чином, в багатьох країнах світу наразі формується нова концепція суспільного розвитку на основі соціальної інклюзії. Нині найвідомішим дослідником проблем соціальної інклюзії вважають Е. Аткінсона, який досліджує феномен цього явища не тільки на рівні окремих національних економік, але й у глобальному масштабі [4].

Головною метою суспільного розвитку на основі соціальної інклюзії є створення «суспільства для всіх», в якому відкривається шлях до реалізації прав і можливостей для кожної людини. Соціальна інклюзія забезпечує рівні можливості всіх економічних суб'єктів для реалізації свого людського потенціалу незалежно від соціально-економічних умов, статі, місця проживання, етнічних коренів. Вона зміщує акцент на розвиток людини, підвищення її добробуту, зниження рівня бідності і нерівності; спрямована на активнішу участь в економіці, у створенні ВВП, а не тільки на результатах розподілу і перерозподілу; ґрунтується на визнанні та повазі індивідуальних людських відмінностей. Основоположним у суспільстві, що розвивається на засадах соціальної інклюзії є те, що не особистість має прилаштовуватися до суспільних, соціальних, економічних та інших стосунків, а навпаки – суспільство має створити умови для задоволення особливих потреб кожної особистості.

У багатьох розвинутих країнах світу соціальна інклюзія вже стала загальною практикою і лежить в основі суспільного розвитку, вона є однією з найсучасніших вимог часу, яка пов'язана з необхідністю протидії економічній і соціальній нерівності, вирішення низки економічних і соціальних проблем, формування справедливого демократичного суспільства з рівними правами та можливостями.

Список використаних джерел

1. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting. Harmondsworth : Penguin, Peregrine, 1973.
2. Machlup F. The Production and Distribution of Knowledge in the United States. Princeton, 1962.

3. Social Policy and Inclusive Development. UNRISD. URL: [https://www.unrisd.org/80256B3C005BB128/\(httpThemes\)/45BFA59AD19785868025791F0044BF07?OpenDocument](https://www.unrisd.org/80256B3C005BB128/(httpThemes)/45BFA59AD19785868025791F0044BF07?OpenDocument)
4. Atkinson A. B. Analysing and Measuring Social Inclusion in a Global Context. United Nations. New York, 2010. URL: <http://www.un.org/esa/socdev/publications/measuring-social-inclusion.pdf>

Лозова Ганна,
канд. екон. наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ГЕНДЕРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ЕКОНОМІЦІ

Ключові слова: гендер, гендерні дослідження, громадянське суспільство, фемінізм, феміністська теорія.

Ganna Lozova,
PhD, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

GENDER RESEARCH IN ECONOMY

Key words: gender, gender research, civil society, feminism, feminist theory.

На сучасному етапі демократизації українського суспільства, реформування держави, посилення ідеї рівності прав усіх громадян незалежно від їх статі, етнічності, політичних поглядів, зростає функціональна роль держави щодо захисту та підтримки жінок в українському суспільстві, сприяння творчої самореалізації жінок, піднесення їх ролі в національній економічній системі. Але через збереження гендерної нерівності, зокрема в економічній сфері, через порушення прав жінок, через те, що жінки на практиці частіше стикаються із втратою джерел доходів, втратою роботи, проблемою бідності та ризиком зниження добробуту, особливо в умовах економічної кризи та пандемії, потрібно реформування системи державного управління для забезпечення реалізації цілісної гендерної політики, що відповідала би Цілям сталого розвитку ООН та включала відповідні механізми адекватного реагування на внутрішні та зовнішні виклики. Успішний досвід європейських країн засвідчив, що реалізація ефективної гендерної політики дозволяє за відносно короткий термін часу змінити якість життя всього суспільства, і на практиці означає, що будь-яка жінка має не тільки права, але й можливість їх реалізувати, зробивши свій свідомий вибір! На наш погляд, дотримання гендерного фактору при формуванні державної політики є умовою забезпечення її ефективності, соціальної справедливості та рівності.

Теоретико-методологічні засади та прикладні аспекти гендерних досліджень отримали висвітлення як у вітчизняній, так і зарубіжній літературі. Генеза та розвиток гендерних відносин та гендерної політики знайшли відображення у працях Сімони де Бовуар, Н. З. Девіс, А. Лундсторма, М. Міда, Д. Мейера, П. Норріс, Дж. Скотта, Л. Стивенсона, Р. Столлера, Д. Сааде, К. Форре, Ф. Тебо. Проблематика гендерних відносин, висвітлення економічних аспектів в цій сфері з урахуванням міжнародного досвіду в цілому та українського зокрема представлена у працях В. Антонова, Ю. Біденко,

Л. Гонюкової, О. Жорнової, В. Кисельової, А. Костенко, І. Лазар, Т.Мельник, Т. Огородової, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, Н. Педченко, М. Світайло, Я. Сороки, В. Шатської тощо.

Визначаючи роль і значення наукового доробку українських та іноземних науковців в сфері гендерних досліджень, слід визнати, що фрагментарним залишається аналіз сутності та природи гендерної нерівності в економічній сфері, зокрема не досліджено інституціональний механізм розвитку жіночого підприємництва; відсутня модель та відповідна стратегія державної гендерної політики в економічній сфері тощо. Отже, прискорення трансформаційних процесів, що відбуваються в сучасному світі, зумовлює стрімку зміну гендерної політики, зокрема в економічній сфері, необхідність адаптації її механізму та інструментів до потреб українського суспільства, що вимагає проведення відповідних гендерних досліджень й зумовлює їх актуальність.

Метою нашого дослідження є аналіз та узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо формування та розвитку гендерних досліджень в економічній сфері.

Стародавньою грецькими мислителями, зокрема Сократом, Платоном, жінка розглядалася як істота, що немає необхідних якостей для активної участі у політичному та економічному житті громадянського суспільства. І такий підхід домінував у науковій літературі фактично до початку XVIII століття. Відповідно фемінізм виникає як незгода із постулатами західної політичної економії, що фактично виключала жінок із суспільно-економічної сфери. Термін «фемінізм» вперше з'являється у працях Ш. Фур'є, який феміністами називає борців за жіночу рівність. Бурхливі події XVIII століття, зокрема війна за незалежність у США, французька революція дали поштовх для подальшого розвитку феміністичного руху. В 1791 році з'являється «Декларація прав жінки і громадянки», авторкою якої є французька Олімпія де Гуж. В 1792 році виходить праця британки Мері Уолстоункрафт «Про підкорення жінки» і праця німецького борця за права жінок Теодора фон Гіппеля «По покращення громадянського положення жінок» [1].

Ідеї фемінізму в XVIII-XIX століттях відстоювали як видатні представники класичної політекономії, зокрема Дж.С. Мілль, так і представники соціалістів-утопістів, зокрема А. Сен-Сімон, Ш. Фур'є та О. Оуен. Останні в своїх працях наголошували, що досягнення економічного рівноправ'я жінок і чоловіків в громадянському суспільстві можливо лише за умови знищення приватної власності. Прихильники марксизму підтримували ідеї рівноправності, але вважали, що жіночий рух є складовою загальнопролетарського руху. Натомість соціалістичний фемінізм XIX століття наголошував на тому, що не варто змішувати жіночий рух із класовими проблемами!

Перша хвиля фемінізму, яка отримала назву «суфражизму», проколотилася Європою в 1840-1920 рр., і орієнтована була, насамперед, на вирішення політичних проблем, зокрема надання права голосу жінкам на виборах. Результатом її стало отримання жінками багатьох європейських країн і США виборчого права.

Друга хвиля фемінізму розпочалася в кінці 60-тих на початку 70-тих років ХХ століття, поштовхом для неї стала активізація ліворадикальних та студентських протестних рухів. Початком сучасного розуміння фемінізму та запровадження гендерного підходу до аналізу суспільного життя стала праця Сімони де Бовуар "Друга стать" (1949 р.) [2]. В науковий обіг термін «гендер» ввів Р. Столлер 1968 р [3]. У науковій літературі під гендером розуміють будь-яку сконструйовану суспільством відмінність щодо розділення людей на чоловіків та жінок, включаючи ознаки, які відрізняють жіночі тіла від чоловічих. Гендер виражає соціально-культурну стать, складовою якої є біологічна стать людини.

Сплеск інтересу науковців до гендерних досліджень припадає на 60-ті роки ХХ ст., період гендерної революції, і триває до нині. Представниці есенціалізму Л. Ірігарей та Е. Сіксу в своїх працях вперше піднімають проблему статевої відмінності, яка розкривається не як відхилення від норми, а як інша цінність, за якою визнається право на повноцінне існування та функціонування. Саме ці дослідниці вперше починають відстоювати право на суб'єктність, що відрізняється від стереотипів маскуліної західної культури, що домінувала на той час у громадянському суспільстві.

В цей час у працях західних науковців з'являється аналіз співвідношення жіночого і чоловічого начал у всіх сферах життя, починає досліджуватися проблема економічної та політичної нерівності жінок та шляхи її подолання. Представники третьої хвилі фемінізму кінця ХХ століття розглядають жінок як соціальну групу, права якої систематично порушуються. Серед видатних науковців цього періоду можна назвати: Н. З. Девіс (праця "Історія жінок на Заході" 1992 р., ця праця розкриває становлення та розвиток жіночих студій в 70-ті-80-ті роки ХХ ст., суспільну історію жінок та відносин між статями), Д. Мейера (монографія "Стать і влада: повстання жінок в Америці, Росії, Швеції, Італії", 1987 р.), П. Норріс (монографія "Політика та сексуальна рівність", 1987 р.; "Гендер та партійна політика", 1993 р.; "Жінки в політиці", 1996 р.), Дж. Скотт (стаття «Гендер: корисна категорія історичного аналізу», 1988 р.), К. Форре (монографія «Політична та історична енциклопедія жінок», 1997 р.), Ф. Тебо (монографія «Написати жіночу та гендерну історію», 2007 р.) [4].

Розвиток феміністських рухів дав поштовх гендерним дослідженням, зокрема в економічній сфері. Гендерні дослідження 80-90-х років ХХ століття, на думку американського дослідника Т. Лауретіса, виникають як відповідь на ідеологічну та інтелектуальну замкненість фемінізму. Гендерні дослідження є більш толерантними і предметом їх вивчення є не лише жінки, але і чоловіки, їх взаємодія та взаємовідносини.

В цей час з'являються концептуальні праці Дж. Мітчелла, С. Хардінга і М. Фрая, де розкривається природа і сутність гендерної системи в цілому, наголошується, що гендерний вимір існує у всіх соціальних процесах. І завдання дослідника зрозуміти як гендер існує, конструюється та відтворюється у житті суспільства та у державній політиці [5]. Дослідження В. Сапіро, С. Хансена, що проводилися в 80-х роках ХХ століття в США, довели, що політична і економічна поведінка жінок змінюється в залежності від їх

соціалізації, появи нових можливостей та розширення доступних ролей. Підвищення рівня освіти жінок суттєво поліпшує їх соціалізацію та відкриває нові можливості до економічної самореалізації. Зміна ролевих функцій жінки в сучасному суспільстві поступово нівелює ті відмінності між чоловіками та жінками, що існували раніше. [6, С. 63-67]

Наукові гендерні дослідження в Україні пов'язують із 90-ми роками ХХ століття. Гендерними дослідженнями реалізації принципів гендерної рівності та сучасного механізму упровадження гендерної політики в Україні займаються такі науковці, як: Л. Гонюкова, Н. Карпачова, Е. Лібанова. Через поширеність гендерних стереотипів в українському суспільстві такі дослідження є надзвичайно актуальні та важливі для розбудови демократичного суспільства. Оскільки врахування результатів гендерних досліджень в економічній сфері є запорукою реалізації ефективної економічної політики держави.

Список використаних джерел

1. Гербут Н. Теоретико-методологічні засади гендерних досліджень. URL: https://ipiend.gov.ua/wpcontent/uploads/2018/07/gerbut_teoretyko.pdf (дата звернення 30.06.2021).
2. Бовуар С. Друга стать / пер. Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко. Київ : Вид-во «Основи», 2017. 368 с.
3. Компанцева Л. Ф. Соціальні комунікації для фахівців сектору безпеки та оборони: у 2 т. Т. 1. Київ : Нац. акад. СБУ, 2016. 267 с.
4. Тебо Ф. Жіноча та гендерна історія у Франції : характеристика та сучасні тенденції. URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1487-fransuaza-tebo-zhinocha-ta-genderna-istoriia-u-frantsii-kharakterystyky-ta-suchasni-tendentsii> (дата звернення 30.06.2021).
5. Чикалова И. Гендерная проблематика в политической теории. Введение в гендерные исследования. Ч. 1 / под ред. И. А. Жеребкиной. Харьков : ХЦГИ, 2001. 708 с.
6. Фурман А. В., Надвичина Т. Л. Основи гендерної рівності. *Гендерний розвиток у суспільстві*. Київ : ПЦ «Фоліант», 2005. 315 с.

Назаров Ілля,
канд. екон. наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ДЕРЖАВА *VERSUS* РИНОК У СВІТЛІ СОЦІАЛЬНО-АТОМАРНОЇ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО-ОРГАНІЧНОЇ МОДЕЛЕЙ СУСПІЛЬСТВА

Ключові слова: держава, ринок, суспільство, економіка, соціально-атомарна модель суспільства, інституційно-органічна модель суспільства.

Ilia Nazarov,
PhD, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

STATE *VERSUS* MARKET IN THE LIGHT OF SOCIAL ATOMIC AND INSTITUTIONAL ORGANIC MODELS OF SOCIETY

Key words: state, market, society, economy, social atomic model of society, institutional organic model of society.

Співвідношення державного впливу на економіку та ринково-конкурентних механізмів її саморегулювання є однією з найдискусійніших проблем, яку не може дозволити собі обійти жодна серйозна школа економічної науки. Це питання, як вважав І.В. Вернадський, немов би «розсікає» світову економічну думку на два потужних напрями – позитивний, представники якого відстоювали необхідність активної участі держави в економічному житті та негативний, до якого він відносив прибічників невтручання держави в економіку [1, с. 1]. Як відомо, після перемоги фізіократії над меркантилізмом негативний напрям, представлений англійськими та французькими фундаторами класичної політичної економії, став домінуючим і сформував так званий «мейнстрім» економічної думки, доповнений пізніше маржиналізмом і неокласикою. В той же час Ф. Ліст і його послідовники з німецької історичної школи, представники старого інституціоналізму і навіть Дж.М. Кейнс, які розглядали державу і правові інститути в ролі сильних, незалежних від законів ринку регуляторів економічних процесів, зайняли в історії економічної науки більш скромне місце. В наш час, коли «мейнстрімівські» рецепти економічної науки пасують перед такими викликами, як світова фінансова криза, пандемія COVID-19 та інші, проблема розширення «діапазону» економічних функцій держави знову актуалізується і, як нам здається, потребує нових методологічних підходів до свого осмислення.

Головним недоліком попередніх концептуальних підходів до вирішення проблеми «держава і економіка» було те, що вчені підходили до її розв'язання, спираючись на постулати і критерії, що мали здебільшого суто економічний характер (економічні дії держави оцінювались за такими показниками, як темпи

приросту національного доходу та валового продукту, рівні безробіття, інфляції тощо). Відповідаючи на питання про радіус економічних функцій держави, більшість теоретиків «міряли» державу економікою, ігноруючи власну соціальну природу держави. Інакше кажучи, імпліцитно ставився знак рівності між економікою та суспільством, передбачалося, що суспільство – це й є перш за все економіка: «зцементований» обмін союз людей, які прагнуть максимізувати ступінь задоволення своїх суто економічних потреб. Розділені як виробники суспільним поділом праці ці егоїстичні, раціональні індивіди приречені вступати між собою в договірні, взаємовигідні, контрактні відносини, що розгортаються у відповідності з ринковими законами та конституують суспільство.

Але, як вважає К. Поланьї, такий погляд на суспільство сформувався під впливом специфічних історичних обставин, що склалися в Західній Європі в епоху індустріальної революції, коли товарами стали труд і земля – найфундаментальніші фактори виробництва: «Виникла ланцюгова реакція, і нешкідливий інститут ринку пролунав соціологічним вибухом. Зробивши труд і землю товарами, ринок підкорив людину та природу ціновому механізму попиту і пропозиції. Це означало підкорення всього суспільства інституту ринку. Якщо раніше економічна система була вкорінена в соціальних відносинах, то відтепер соціальні відносини виявилися вкоріненими в економічній системі» [4, с. 27]. Як наголошує К. Поланьї, «в такій системі людина, якщо вона хоче вижити, повинна купувати товари на ринку за рахунок доходів від продажу інших товарів на ринку» [3, с. 36]. В подібній системі людина приречена перетворитися на «економічну людину» А. Сміта, суспільство – на пов'язану ланцюжками ринкових контактів сукупність економічних людей, а держава – на прислужницю ринкової системи, її «нічного охоронця». Незважаючи на те, що цей концептуальний погляд на соціум був згодом універсалізований класиками та неокласиками в якості постулату економічної науки, він є лише одним із двох можливих.

«В цілому розмежування між методологічними концепціями різних напрямків економічної думки вибудовується навколо моделей суспільства, що закладаються в їхню основу, – соціально-атомарної чи інституціонально-органічної, – зазначає В.В. Липов. – Вибудовування економічних відносин у першому випадку з нижнього поверху, рівня егоїстично налаштованого, раціонального індивіда, націленого на максимізацію власної вигоди, веде до абсолютизації економічної складової господарської діяльності (...). Інституціональний напрямок розглядає економічну систему як цілісний організм. І в цьому відношенні господарювання виявляється неможливим звести до якостей його елементів і частин. На противагу першому напрямкові, виникає зворотній рух від цілого до частини. У результаті «економічна» поведінка детермінується не стільки уявленням про раціональний вибір, скільки особливостями «цілого» (національна культура, державний устрій, економічна система)» [2, с. 23].

У межах інституціонально-органічного підходу суспільство розкривається як цілісна, багаторівнева, поліструктурна система, яка не може бути редукована до її економічної складової – сукупності фізичних і

юридичних осіб, інтегрованих у соціум ринковими відносинами. Кожний зріз суспільства – релігійний, культурний, економічний, державно-правовий, має свою специфічну природу, втілену в особливих соціальних інститутах, і держава, яка репрезентує суспільство в цілому, може обмежувати економічну стихію ринку, одягаючи на неї «хомут» податків, зобов'язань, різноманітних табу, примусів, і має на це право.

За своєю соціальною природою ринкова економіка та держава є антиподами, але кожний з цих полюсів необхідний для безперервного, збалансованого функціонування соціальної системи. В основі економіки лежать договірні, взаємовигідні (хоч і конкурентні) відносини, що базуються на принципі еквівалентності витрат праці, ресурсів, задоволення потреб і передбачають взаємне узгодження інтересів господарюючих суб'єктів у процесі обміну. Соціальна сутність держави діаметрально протилежна: процеси здійснення владних рішень базуються на відносинах *примусу*, які не передбачають взаємної добровільної угоди суб'єктів. В основі економічної активності держави лежать *перерозподільчі процеси або редистрибутивна функція*, суть якої полягає у примусовому вилученні у господарюючих суб'єктів ресурсів, необхідних для нормального функціонування як самої економіки, так і інших підсистем соціуму. З урахуванням цих аргументів, на чому наполягали теоретики економічної гетеродоксії, відповідь на питання, де закінчується держава з її приматом примусових перерозподільчих методів і починається царина економічних відносин, що мають контрактно-договірну основу, буде іншою, ніж у прибічників «мейнстрімівського» лібералізму. За різними відповідями на це питання криється фундаментальний конфлікт різних соціологій і навіть різних антропологій.

Однак, розглядаючи проблему «держава та економіка» з позицій інституціонально-органічної моделі соціуму, ми зможемо краще зрозуміти, чому надмірне урізання функцій держави згідно з ліберальними рецептами нерідко призводило не до економічного розквіту, а до ерозії інституціональної інфраструктури суспільства і тих правових, релігійно-культурних та звичаєвих «оболонок», в які традиційно були «загорнуті» гостро конкурентні економічні відносини. І наслідком такого інституціонально невірноваженого державою поширення ринкових принципів на всі сфери суспільного життя досить часто ставали його спрощення та занепад.

Список використаних джерел

1. Вернадский И. Очерк истории политической экономии. Санкт-Петербург, 1858. 230 с.
2. Липов В. В. Мотивація інституціональних змін у трансформаційній економіці : монографія. Харків, 2004. 184 с.
3. Поланьї К. Наша устаревшая рыночная психология. Избранные работы. Москва, 2010. С. 31–46.
4. Поланьї К. О вере в экономический детерминизм. Избранные работы. Москва, 2010. С. 22–30.

Поповський Юрій,
канд. пед. наук, доцент,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса

ЕКОНОМІКО-АНАЛІТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРАДИГМАЛЬНИХ ЗРУШЕНЬ ЗАСОБАМИ СМАРТ-ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Ключові слова: економетричний аналіз, прийняття управлінських рішень, інформаційне суспільство, великі дані, смарт-аналітика.

Jurii Popovskiy,
Phd, Associate Professor,
Donetsk National University after Vasyly Stus

ECONOMIC AND ANALYTICAL RESEARCH OF PARADIGMAL SHIFTING BY SMART INFORMATION TECHNOLOGIES

Key words: econometric analysis, managerial decision making, information society, big data, smart analytics.

З розвитком інформаційних технологій, стрімким здешевленням апаратного забезпечення та перспектив розвитку Інтернет речей економічні процеси отримали нові можливості розвитку. Інтернет магазини отримали раніше недосяжні можливості світового ринку засобами комп'ютерних мереж.

Цілком природним є те, що нові ринкові простори створюють нові послуги. Наприклад міжнародна торгівля передбачає дотримання ряду правил на пересилання товарів, оподаткування, способи доставки та інше. Безперечно такий підхід дозволяє суттєво розширити ринки збуту. Паралельно з інтернет магазинами розвиваються і ряд служб, які є допоміжними. Наприклад служби доставки товарів та логіка їхньої взаємодії, інтернет портали, які є офіційними представниками або постачальниками, чи звичайні магазини.

Базуючись на вище описаних умовах розвитку сучасного ринку є очевидним, що з розвитком нових технологій з'являються нові парадигмальні зрушення у економіці, які надалі можуть бути ключовими елементами розвитку сучасного економічного простору. Отже, відслідковуючи такі парадигмальні зрушення, їхні зв'язки, методи ми зможемо передбачити напрями розвитку бізнесу, ринків продажу та правильність прийняття управлінських рішень, базуючись на інструментарії сучасних аналітичних технологій, а саме смарт-інформаційних. Такі технології дозволяють побудувати моделі даних, Dash Board та отримати аналітику в реальному часі.

Протягом 1900-х років світова економіка вперше відчула повний перехід від аграрної епохи до індустріальної. Економіка, торгіві біржі, банківські установи зазнали великих змін з появою радіо зв'язку та технологій передачі повідомлень. Такі технології привели до парадигмальних зрушень у багатьох

сферах економіко-технологічної діяльності. Очевидно, що у такий спосіб було збалансовано цінову політику, визначено ряд трендів на продукцію, уникнення шахрайства та багато іншого. У наш час ми перебуваємо в середині переходу від індустріальної ери до інформаційної, а та в свою чергу до аналітичної. Нова ера має кілька визначень, заснованих на етапах розвитку та теоріях:

- інформаційне суспільство (знання формують головний фактор продуктивності);
- мережеве суспільство (нові комунікаційні технології з'єднують людей);
- постіндустріальне суспільство (зміна виробничої парадигми);
- суспільство послуг (акцент на послугах замість виробництва);
- експертне суспільство (зростаюче значення кваліфікованих людей та експертів).

Кожен з етапів змушує суспільство змінювати підходи до діяльності в економіці, оскільки минулі методи стають практично недієздатними. Наприклад, у період COVID-19 поширення набули інформаційні системи ведення бізнесу, дистанційного навчання, організації роботи, коли у той час, як звичайні магазини не працювали. Такі парадигмальні зсуви часто виникають несподівано, але які з ймовірністю можна спрогнозувати засобами сучасних систем обробки аналітичної інформації.

Фраза «зміна парадигми» була популяризована в працях Томаса Куна (1922-1996), у яких він описав це як фундаментальну зміну основних концепцій і практик наукової дисципліни. Т. Кун стверджував, що коли відбувається зміна парадигми, приймаються цілком нові методи, механізми та способи вимірювання ефективності. Старий спосіб робити речі раптом загалом зрозуміли як неоптимальний та неефективний.

Зміни парадигми відбуваються в широкому діапазоні інших контекстів, які потребують опису змінних, побудови моделі та способів сприйняття.

Отже в теперішніх умовах ведення бізнесу потребує обробки великих та складних наборів даних (Big Data) для дослідження ринків, виробництв і т. п. Часто обробка Big Data займає великі обсяги, на обробку яких потрібно багато ресурсів та часу. Відповідно, така інформація обробляється пізніше, коли виникає потреба. Процес часто буває повільним і неефективним. У цих випадках (а це більшість випадків) інформація, на яку очікують так довго, застаріла і насправді містить набагато більше, ніж фахівці змогли опрацювати.

З іншого боку, сама інформація часто має вигляд цифр, таблиць, тексту, які в теперішньому інформаційному світі вимагають додаткових знань. Обробка Big Data у дійсному часі та подання інформації у вигляді панелей пристроїв (Dash Board) спрощує процес сприйняття інформація та економічних зсувів у вигляді індикаторів, діаграм, часток, спектрів та багато іншого на основі інструментарію закладеного у програмний продукт.

MS Power BI забезпечує швидкий та простий у використанні бізнес-аналіз, який сам бізнес може ініціювати на основі On-line збору даних. Однак це призводить до значної зміни парадигми у організаціях, оскільки такі системи тотально контролюють закладені фактори та виявляють нові. Зміна парадигми у економічних процесах, полягає в тому, що вона часто є новою кривою

ефективності, яку важко побачити, але вона може у майбутньому мати перспективу.

Список використаних джерел

1. Harmaakorpi V. The Shift of Techno-Economic Paradigm and Its Effects on Regional Disparities. URL: https://www.researchgate.net/publication/23730801_The_Shift_of_Techno-Economic_Paradigm_and_Its_Effects_on_Regional_Disparities
2. Kenton W. Paradigm Shift. Business Essentials. URL: <https://www.investopedia.com/terms/p/paradigm-shift.asp>

Сторощук Богдан,
канд. екон. наук, доцент,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

СУПЕРЕЧНОСТІ СУЧАСНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПОСТМОДЕРНОГО ДИСКУРСУ

Ключові слова: постмодернізм, ліва ідеологія, утопічний соціалізм, мальтузіанство, марксизм, неолібералізм, посткейнсіанство, економічна справедливість, економічна ефективність.

Bogdan Storoshchuk,
PhD., Associate Profesor,
Yuri Fedkovych Chernivtsi National University

CONTRADICTIONS OF CONTEMPORARY ECONOMIC POSTMODERN DISCOURSE

Key words: postmodernism, left ideology, utopian socialism, malthusianism, marxism, neoliberalism, post-keynesianism, economic justice, economic efficiency.

В останні роки ми повсюдно стикаємося з постійно посилюваним дискурсом постмодерного постліберального релятивізму, який закликає до висунення на перше місце в сучасному порядку денному питання про зрівняння всіх, усюди і в усьому на підставі нещадної критики ринкового механізму. Прикладів більш ніж достатньо: Джон Росс “Убитий капіталізмом” [1], Ернст Ульріх фон Вайцекер, Андерс Війкман “Come On! Капіталізм, необачність населення і руйнування планети: доповідь Римському клубу” [2], Кейт Раворт “Економіка пончика: сім способів мислити як економіст XXI століття” [3], Томас Пікетті “Капіталізм XXI століття” [5]. Такий порядок денний викликає в нас крайнє здивування, так як ми вважали, що фіаско практичного втілення ідей Маркса-Леніна через дуже наочні приклади Леніна, Сталіна, Брежнєва, Мао Цзедуна, Пол Пота, Чаушеску та інших їм подібних повинні стати надійними запобіжниками від усього лівого ідеалізму. Але проблеми поволі відходять у забуття, а красива зовнішня картинка, демонстрована популістами, далі приваблює довірливих любителів дармівщини. Тому ми вирішили приділити належну увагу критиці цих публікацій. Всі ці роботи так чи інакше сходять до таких основних методологічних джерел:

- утопічний соціалізм, що проголошує можливість впровадження свідомо урівнюючого розподілу [6];
- мальтузіанство, що взиває до необхідності і можливості морального перевиховання людини з метою добровільного обмеження нею насичення своїх потреб [7];

- марксизм, що обґрунтовує іманентну неефективність капіталізму і необхідність встановлення диктатури пролетаріату [8];
- франкфуртський неолібералізм, що обґрунтовує доцільність забезпечення рівних стартових можливостей для всіх [9];
- посткейнсіанство, що виходить з обґрунтування економічної нестабільності нерівномірністю розподілу доходів і, в теоретичному плані, прагне до єднання кейнсіанства і марксизму [10].

Серед безлічі подібних ми обрали книгу засновника і виконавчого голови Всесвітнього економічного форуму в Давосі Клауса Шваба та голови відділу зі зв'язків з громадськістю та Міжнародної медіа-ради на Всесвітньому економічному форумі Пітера Ванхема “Капіталізм стейкхолдерів” [4], яка найбільш відображає описаний дискурс. Безпосереднім стимулом до написання та виходу даної книги, за словами Шваба, стала пандемія коронавірусу. “Вірус практично зупинив міжнародні поїздки, порушилися глобальні ланцюжки поставок і змусили багатьох людей, компанії, уряди переглядати своє ставлення до глобалізації” [4]. Але ж це пряма підміна понять! Адже, по-перше, слід сказати, не можна вважати ці проблеми прямим наслідком ринкового механізму і глобалізації і говорити що без глобалізації їх би не було: згадаймо хоча б часто повторювані середньовічні епідемії віспи і чуми. По-друге, навіть якщо глобалізацію зупинити, якщо таке взагалі можливо, це абсолютно не означає, що ці проблеми будуть подолані. По-третє, ці проблеми можуть бути реально подолані і реально долаються саме за рахунок глобалізації!

Як і більшість лівих, Шваб вважає, що “якщо ми хочемо відновити стан єдиного суспільства, ми спочатку повинні домовитися про причини наших соціально-економічних проблем, а потім почати спільні дії для їх вирішення” [4]. Але ж про причини не можна домовлятися, їх можна тільки ефективно аргументовано констатувати, або неефективно придумати. Для Шваба “вкрай важливо переконатися, що глобалізація – це керований процес, в якому всі вживають заходів обережності, щоб утворена економічна система залишалася стабільною, стійкою і справедливою” [4]. Дане гасло є, безумовно, дуже красивим, але проблема полягає в тому, хто буде визначати та забезпечувати критерії стабільності, стійкості та справедливості?! Шваба дуже засмучує те, що “протягом всієї історії... надлишок майже завжди нерівномірно розподіляється і навіть монополізується невеликою групою людей на верхівці суспільства” [4]. Тут ми маємо, фактично, короткий виклад марксистської теорії еволюції і зародження експлуатації робочої сили. Неоконсервативної підхід передбачає розподіл створеного продукту у відповідності зі внеском в його виробництво. І якщо компетенції, зокрема, міцний публічний авторитет, необхідні для виконання функцій захисту, управління суспільством, судочинства є дефіцитними, то їх власники відповідно до законів ринку отримуватимуть більше! На думку Шваба “сильний уряд не повинен обмежуватися регулюванням, він також може бути фундаментальною силою інновацій та самої соціальної доданої вартості” [4]. Хоча, як показує багаторічний досвід, і це визнає сам Шваб, ринок і тільки ринок в змозі швидко і ефективно визначати структуру існуючих потреб і забезпечувати їх максимально повне задоволення. Головне завдання держави тут – це прийняття

законів, максимально чітко фіксує права власності, стимулює конкуренцію та інновації. В іншому випадку, як говорив Фрідман, “дії держави щодо вирішення проблеми часто гірше самої проблеми” [11].

Як і всі ліві, Шваб схильний до ідеалізму “Добробут людини в одному суспільстві впливає на людей в іншому, і це залежить від всіх нас як від громадян світу, щоб оптимізувати добробут всіх” [4]. Тобто, ми, фактично, повертаємося до висунення на перший план мальтузіанської порядку першої третини XIX століття: зробити всіх більш моральними як центральне завдання економіки. Всі моделі, що на практиці забезпечили процвітання тих чи інших спільнот, завжди були орієнтовані на підвищення продуктивності праці! Добробут покращиться тоді, коли зроблять більше, а не тоді коли будуть шукати способи поділити краще вже зроблене, особливо, якщо врахувати, що в процесі цього пошуку мотиви до продуктивної праці можуть послабитися, у цій же моделі – ні слова про продуктивність. Шваб є дуже прихильним до ще однієї вкрай популярної тези лівих: “люди соціальні істоти, і їх абсолютний добробут менш важливий, ніж відносний” [4]. Це практично неомарксистський шедевр: неважливо як ви забезпечуєте свої потреби, важливіше, щоб у інших було не краще – практичне втілення цього жаху ми бачили в совку! Безумовно, оточуючий нас світ завжди сприймається в порівнянні. Але, в умовах неоконсервативної ринкової ідеології метою цього порівняння є формування орієнтира для власного прагнення до кращого, а в умовах лівого неомарксистського порядку – зниження активів найбільш забезпечених, тобто найбільш талановитих, успішних підприємців до рівня маси. Важливим практичним аспектом рецептів Шваба є максимальний відхід від прибутку та ВВП, як основних показників ефективності функціонування економіки відповідно на мікро- та макрорівні [4]. Але ж насправді, і про це зазначає у підсумку і сам Шваб, мова йде не про відмову від показників СНР чи прибутковості, а про їх максимізацію у довготривалому періоді. Пріоритетність вирішення завдання максимізації у довготривалому періоді над короткотривалим була всебічно обґрунтована ще в кінці XX століття в рамках неокласичного напрямку.

В цілому, сучасному лівому дискурсу так чи інакше характерні такі основні слабкі місця:

- невизначеність гарантій щодо нейтралізації впливу суб'єктивного фактора на визначення рівня добробуту і, на підставі цього, розподіл створеного продукту;
- гарантії уникнення зниження мотивації внаслідок зрівняльного розподілу;
- необґрунтований декларативний характер опису позаринкових моделей вирішення соціально-економічних проблем;
- невизначеність забезпечення вирішення функцій підприємця за умов його нейтралізації;
- відсутність практичних прикладів стійкого соціально-економічного прогресу в позаринкових умовах.

Список використаних джерел

1. Росс Дж. Убитый капитализмом. Москва, 2016
2. Вайцзекер У. фон, Війкман А. Come On! Капіталізм, необачність населення і руйнування планети : доповідь Римському клубу. Київ, 2019.
3. Рапорт К. Економіка пончика : сім способів мислити як економіст XXI століття. Київ, 2019.
4. Shwab K., Vanham P. Stakeholder Capitalism: A Global Economy that Works for Progress, People and Planet. Wiley, 2021.
5. Пікетті Т. Капіталізм XXI століття. Київ : Наш Формат, 2016.
6. Мор Т. Утопія. Мор Т., Кампанелла Т. *Утопія. Місто Сонця* / пер. з лат. ; вступ. слово Йосипа Кобова та Юрія Цимбалюка ; передм. Йосипа Кобова. Київ : Дніпро, 1988.
7. Мальтус Т. Р. Опыт о законе народонаселения: монография. Москва : Директ-Медиа, 2014.
8. Маркс К. Капітал. Процес утворення капіталу. Том I. Книга I. Переклад з російської : Андрій Річицький / пер. з 4-го російського видання ; ред. Швердіном, з передм. автора. В загальн. обробці Юлія Борхардта. Харків : ДВУ, 1925.
9. Эрхард Л. Благосостояние для всех. Москва : Экономика, 1991.
10. Робинсон Дж. В. Накопление капитала. Москва, 1956.
11. Фрідман М. Капіталізм і свобода / пер. з англ. Неля Рогачевська. Київ : Наш Формат, 2017.

Ткаченко Олена,
канд. екон наук, професор,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

Кулага Ірина,
канд. екон наук, доцент,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ОСОБЛИВОСТІ ТА УРОКИ СВІТОВОЇ КОРОНАКРИЗИ

Ключові слова: економічна криза, коронакриза, циклічна криза.

Olena Tkachenko,
PhD, Professor,
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman
Iryna Kulaga,
PhD, Associate Professor,
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman

FEATURES AND LESSONS OF THE WORLD CORONACRISIS

Key words: economic crisis, coronacrisis, cyclical crisis.

Ключовою проблемою у науковому теоретичному дискурсі є моніторинг динаміки економічного розвитку глобалізованого світу. Відповіді на питання куди рухається світова економіка, чи очікує її чергова економічна криза і якими будуть її наслідки, шукають не тільки економісти, а й соціологи, математики-кібернетики, філософи, державні діячі, політики.

Нова економічна криза, що спричинена COVID-19 і настання якої оголосили у МВФ, може стати найбільшою й найпотужнішою з 1930-х рр. Дату її завершення і наслідки наразі неможливо спрогнозувати, оскільки пандемія ще триває. Пандемія і періодичні локдауни, які запроваджували й запроваджують уряди більшості держав світу, спричинили падіння економіки, згортання бізнесів, величезні економічні втрати і безробіття. Світова економіка зіткнулася з унікальною подією, коли одночасно через коронавірус руйнуються і попит, і пропозиція. Лише за підсумками I кварталу 2020 р. китайська економіка впала на 6,8 %, що є найбільшим показником за останні кілька десятиліть. У США лише за місяці карантину про втрату роботи повідомили близько 20 млн. людей (кожен 8-й американець) – це найбільша кількість безробітних за всю історію офіційних спостережень (з 1960 р.) Американською службою праці. За оцінками міжнародного об'єднання організацій Oxfam, яка займається розв'язанням проблем бідності, кількість людей, що живуть за межею бідності

може зрости на 500 млн. осіб, що перекреслить всю роботу з подолання бідності за останні 20 років [1].

До особливостей цієї кризи можна віднести:

- безпрецедентну невизначеність, що обумовлена епідеміологічною ситуацією. За словами директорки-розпорядниці МВФ Кристаліни Георгієвої, чи не вперше в історії економічний прогноз набагато більше залежить від прогнозів епідеміологів, ніж економістів;
- масштабність охоплення. Якщо під час світової фінансової кризи 2008-2009 рр. економіки країн, що розвиваються не падали, а навпаки стали драйверами відновлення, то за нинішньої кризи великі економічні втрати несуть як розвинені країни, так і країни, що розвиваються, до того ж останні втрачають більше. Так, притік капіталу у країни з низькими доходами скоротився на 700 млрд. дол., шість країн оголосили дефолт у 2020 р.;
- нанесення серйозного удару по доходах і робочих місцях. Кількість відпрацьованих годин у всьому світі скоротилася на 14 % вже у другому кварталі 2020 р. порівняно з останнім кварталом 2019 р., що еквівалентно 400 млн штатних робочих місць [2];
- згорання діяльності у сферах з високим рівнем фізичної близькості та зміну ланцюгів виробництва та доставки товарів. У 8 розвинутих країнах світу (Китай, Франція, Німеччина, Індія, Японія, Іспанія, Великобританія, США) у 2020 р. відбулося згорання діяльності в 4-5 разів у сферах ресторанного та туристичного бізнесу, торгівлі та розваг, що призвело до найбільшого вивільнення робочої сили. Переміщення працівників здійснювалося переважно у сфери доставки та електронної комерції, які зросли протягом року у 2-5 разів. Водночас спостерігалось зростання частки дистанційної роботи до 20-25 % та частки зайнятих у сфері охорони здоров'я [3];
- трансформацію споживацької поведінки. Якщо до пандемічної кризи кількість людей в світі, які здійснювали покупки в інтернеті, зростала щорічно на 1 %, то у 2020 р. відбулося зростання на 5 % [4];
- збільшення розриву у рівні добробуту населення не тільки у міжнародному масштабі, але й на національному рівні. За прогнозами, якщо глобальний дохід на особу впаде на 4 %, то від 40 до 60 мільйонів людей можуть опинитися за межею бідності [5];
- вияв вразливості глобалізації, яка зумовлена швидким поширенням вірусу внаслідок високої мобільності населення, що в подальшому може привести до сповільнення глобалізаційних процесів.

Криза, що була спричинена COVID-19 досягла небачених масштабів. Лише у 2020 році світова економіка скоротилася на 3,5 %, що у 2,5 разів більше ніж у часи глобальної фінансової кризи 2008-2009 рр. На думку експертів, коронакриза поєднує елементи різних криз: Великої депресії 1929-1933 рр., краху доткомів 2000 р. у США, попередньої іпотечної кризи 2008-2009 рр., і є фактично комбінацією циклічної та подієвої криз, які призводять до падіння економіки в середньому на 30 % [6].

І якщо циклічні кризи є явищем, типовим для економічного розвитку, то яскравим прикладом подієвої кризи є та, що була спровокована терактом 11 вересня 2001 року. Аналогічно, оголошення пандемії COVID-19 викликало

подальшу паніку, що відобразилася, перш за все, на світовому фінансовому ринку. Зниження індексу Доу-Джонса на понад 1200 пунктів, внаслідок попередньої нафтової кризи в ОПЕК, було посилене першим відчутним збільшенням кількості інфікованих коронавірусом поза межами Китаю. Світова економічна криза почалась 09.03. 2020 р. рекордним зниженням ціни на нафту, що обвалило американські та європейські фондові ринки. Протягом тижня сума збитків на світових ринках акцій досягла позначки в 9 трлн доларів США [7].

На сьогодні, майже 2-річне перебування світової економіки у коронакризі дає підстави винести такі уроки:

- сформувався важливий суспільний запит на зрілість з боку влади, що здатна ефективно діяти, впроваджуючи розумні рішення в інтересах суспільства. Так, приклад Китаю, де уряд швидко зреагував та запровадив карантинні заходи з подальшим контролем за їх виконанням, продемонстрував здатність до відновлення економіки. І якщо за перший квартал 2020 року, під впливом жорстких обмежень економіка Китаю скоротилася на 6,8 %, то в подальшому, за короткий період - з липня по вересень – в результаті запроваджених урядом заходів щодо стимулювання виробництва економіка зросла на 4,9 % в порівнянні з аналогічним періодом попереднього року. Натомість, країни ЄС та США недостатньо швидко адаптувалися до нових викликів і саме тому втратили час для впливу на економіку [8];

- криза посилює тенденції та прискорює процеси. Зокрема, такі як: розвиток цифровізації, переструктурування економіки, трансформація поведінки споживачів, зміни в структурі та поява нових форм зайнятості, адаптація сфери охорони здоров'я та освіти до нових умов;

- вимушений вибір між обмеженням поширення пандемії ціною руйнування економіки або більшими людськими втратами задля розвитку економіки актуалізує проблему вибору між економічною ефективністю та соціальною справедливістю. Приклад Швеції продемонстрував, що відмова від введення жорстких карантинних заходів була обґрунтована можливими значними економічними втратами для економіки. Одномісячний локдаун коштував би економіці Швеції приблизно 9 % ВВП;

- вимушене дистанціювання національної економіки, зосередження на внутрішньому виробництві та обмеження міграційних процесів призведе до посилення контролю над кордонами. На прикладі країн-членів ЄС, де кожна країна захищає, перед усім, власний народ вже зараз можна спостерігати цю тенденцію.

Список використаних джерел

1. Вінокуров Я. Нова Велика депресія : наслідки коронавірусу для світової та української економіки. URL: <https://hromadske.ua/posts/nova-velika-depresiya-naslidki-koronavirusu-dlya-svitovoyi-ta-ukrayinskoyi-ekonomiki>
2. Human Capital as an Asset: An Accounting Framework to Reset the Value of Talent in the New World of Work, 2020, World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/reports/human-capital-as-an-asset-an-accounting-framework-to-reset-the-value-of-talent-in-the-new-world-of-work>

3. McKinsey Global Institute. Jobs lost, jobs gained: workforce transitions in a time of automation. URL: <https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Industries/Public%20and%20Social%20Sector/Our%20Insights/What%20the%20future%20of%20work%20will%20mean%20for%20jobs%20skills%20and%20wages/MGI-Jobs-Lost-Jobs-Gained-Executive-summary-December-6-2017.pdf>
4. Василь Хмельницький. П'ять уроків коронакризи. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/koronavirus-i-svitova-kryza-shcho-vazhlivo-dlya-biznesu-ta-ukrajini-ostanni-novini-50104447.html>
5. COVID-19 and Human Development: Assessing the Crisis, Envisioning the Recovery. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/covid-19_and_human_development_0.pdf
6. Найтман Е., Компан І. Економіка корона вірусу : про майбутню кризу та перспективи для інвесторів. URL: <https://mind.ua/publications/20209036-ekonomika-koronavirusu-pro-majbutnyu-kryzu-ta-perspektivi-dlya-investoriv>
7. Мельник В. Контури коронавірусної кризи. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/konturi-koronavirusnoyi-kryzi.html>
8. Коронавірус і світова економіка : криза чи піднесення чекає на фінансові системи, бізнес і ринок праці у 2021 році. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/koronavirus-svitova-ekonomika-kryza/31031731.html>

Томчук-Пономаренко Наталія,
канд. екон. наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ВИЗНАЧЕННЯ МАРГІНАЛЬНИХ СТАНІВ ВІДТВОРЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В СИСТЕМІ ТЕОРІЇ ДОБРОБУТУ

Ключові слова: просте відтворення, розширене відтворення, бідність, злидні, маргінальна деградація, фізіологічне виживання.

Nataliia Tomchuk-Ponomarenko,
PhD, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

METHODOLOGICAL APPROACHES TO DETERMINATION OF MARGINAL STATES OF POPULATION REPRODUCTION IN THE SYSTEM OF WELFARE THEORY

Key words: simple reproduction, extended reproduction, poverty, poverty, marginal degradation, physiological survival.

Розгляд проблем добробуту неможливий без розгляду питання методологічного забезпечення об'єктивності визначення економічних критеріїв та відповідних показників, що характеризують внутрішню межу диференціацію анти якісних проявів і особливостей маргінальних станів недоспоживання, визначення меж і індикаторів реальної вартості життя маргіналів як нижнього так і верхнього рівнів соціально-економічної ієрархії. Саме ці проблеми на думку автора продовжують відноситись до найскладніших теоретичних питань аналізу життєвого рівня населення і забезпечення реалізації принципів соціальної справедливості в процесі забезпечення якості відтворення людського суспільного потенціалу.

В залежності від повноти задоволення життєвих потреб особи можна виділити три основні режими забезпечення відтворювального процесу.

Перше, *розширене відтворення*, за якого у процесі особистого споживання людина отримує такий обсяг матеріальних, нематеріальних і духовних благ, що повною мірою забезпечують можливість задоволення особистих потреб на рівні, необхідному для всебічного і гармонійного розвитку. Лише розширене відтворення є тим реальним проявом стану добробуту і яке можливо лише за умови такого ресурсного забезпечення, що дозволяє забезпечити на оптимальному рівні задоволення всього існуючого спектру раціональних потреб людини.

Друге, *просте відтворення*, яке відбувається за умов коли реальний обсяг ресурсів кінцевого споживання лише надає можливість підтримувати певний

рівень фізичного і духовного (у тому числі трудового) потенціалу людини, але економічна обмеженість життєвих благ не дозволяє задовольнити потреби всебічного і гармонійного розвитку особи. За умови таких економічних обмежень рівень життя людини може характеризуватись як стан малозабезпеченості.

Третє, *маргінальна деградація*, яка є антиподом не лише процесу розширеного, а й простого відтворення. Це такий стан обмеження забезпечення об'єктивних потреб відтворення життєдіяльності людини, коли стан малозабезпеченості переходить у економічно периферійний режим недоспоживання.

В контексті розуміння проявів антидобробуту пов'язаного із поглибленням обсягів недоспоживання, внаслідок чого виникають економічні обмеження щодо забезпечення простого відтворення людини необхідно усвідомлювати, що маргінальна деградація людини має три внутрішньо-відмінні анти якісні стани, які потрібно чітко виокремлювати і розмежовувати, а саме: 1) стан бідності; 2) стан злиднів; 3) стан фізіологічного виживання.

За своїм економічним змістом «бідність» є такою характеристикою стану життєвого рівня, коли обмеження задоволення реальних потреб життєдіяльності людини знижується до такої маргінальної межі, за якою вона не спроможна у процесі споживання повною мірою забезпечити просте відтворення як на індивідуальному, так і сімейному рівні (тобто забезпечити належне відтворення життя утриманців).

Перебуваючи у стані бідності людина вимушена жити в умовах зростаючого недоспоживання, що являє собою феномен зовнішнього економічно-насильницького обмеження задоволення потреб у найбільш необхідних життєвих благах та послугах відносно того мінімуму, що є ресурсно-достатнім для простого відтворення життя особи, передусім її трудового потенціалу (робочої сили).

Стан бідність має власні анти якісні відносно до процесу простого відтворення глибини недоспоживання, занурення в які позбавляє людину все більшої і більшої частини необхідних життєвих благ. Це значно обмежує можливості відтворення її фізичного, розумового і нервово-психологічного потенціалу, навіть на простому тобто незмінному щодо розвитку людського потенціалу рівні.

Бідність має різні як абсолютні так і відносні прояви. Можна стверджувати, що бідність бідності є велика різниця, оскільки скажімо бідність професора і бідність прибиральниці мають значно відмінні характеристики щодо ресурсних можливостей забезпечення режиму навіть простого відтворення трудового потенціалу різного якісно-кваліфікаційного рівня.

Сама бідність з точки зору посилення жорсткості режиму недоспоживання має відносно різні межі, або глибини занурення і відповідні їм характеристики проявів відтворювальної деградації людини. У той же час перехід кількісних змін у межові анти якісні прояви падіння рівня життя людини можуть фактично в абсолютному вимірі визначати такі маргінальні стани як злиденність і фізіологічне виживання.

Об'єктивно «злидні» та межу переходу бідності у злиденність визначає такий наднизький рівень споживання, при якому індивідуальне недоспоживання життєво необхідних благ стає настільки загально руйнівним, що відтворення життя і трудового потенціалу людини мінняє знак на зворотній, тобто стає абсолютно регресивним. Стан злиднів особливо активізує процес маргінального перетворення пауперів (тобто вимушено збіднілих людей) на люмпенів (буквально – «суспільне лахміття»), що є вкрай соціально небезпечним процесом. Саме у стані злиденного споживання починається незворотна духовна деградація людини і як повноцінного громадянина суспільства, і як особистості.

Злидні як крайній прояв зuboжіння за світовими стандартами вважаються таким станом життєвого рівня сім'ї (домогосподарств, окремої особи), коли її харчове споживання не забезпечує 80% мінімального харчового раціону, визначеного ФАО-ВООЗ, або якщо витрати на харчування перевищують 80% доходів.

«Фізіологічне виживання», являє собою абсолютно екстремальний маргінальний стан життя людини, не потребує особливих коментарів, оскільки визначає такий рівень харчового недоспоживання, при якому навіть незначна міра його зниження неминуче призводить до загибелі людини від недоїдання. Межа фізіологічного виживання конкретної людини залежить від її статі, віку та фізіологічної будови (не тільки астеничної), а також від природно-кліматичних умов життя.

Проблема визначення межі фізіологічного виживання на цей час не є актуальною для країн, що мають розвинуту ринкову економіку, проте вона не втрачає актуальності для країн, що розвиваються, і в яких спостерігаються випадки масової загибелі людей від голоду. Слід також враховувати, що в екстремальних умовах загострення економічної кризи індикатор межі фізіологічного виживання (фізіологічний мінімум) є особливо важливою координатою механізму «швидкого реагування» у забезпеченні надійної суспільної стабільності і соціальної безпеки. Саме цей показник визначає ту останню абсолютну межу, нижче якої, за будь-яких економічних умов, не може знижуватись рівень харчового споживання маргіналів.

За розрахунками автора, на сьогодні величина фізіологічного мінімуму в Україні дорівнює 945 грн. Виходячи з цієї мінімально масштабної величини, прожитковий мінімум і, відповідно, мінімальна заробітна плата повинні бути встановлені на вартісному рівні, що у 10 раз перевищує межу фізіологічного виживання, а саме на рівні 9 450 грн. Саме це є тим обсягом душевих доходів, що дозволяє на мінімально достатньому рівні забезпечити просте відтворення життя людини та її робочої сили.

Федорова Наталя,
канд. екон. наук, доцент,
Український державний
хіміко-технологічний університет

СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ «INDUSTRIE 4.0» АБО ЧЕТВЕРТОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Ключові слова: Четверта промислова революція, Industrie 4.0.

Natalya Fedorova,
PhD, Associate Professor,
Ukrainian State Chemical
Technology University

ESSENCE CHARACTERISTICS OF «INDUSTRIE 4.0» OR FOURTH INDUSTRIAL REVOLUTION

Key words: Fourth industrial revolution, Industry 4.0.

Терміни «промислова революція», «індустріальна революція», «технологічна революція» набувають особливої актуальності під час сучасних постіндустріальних трансформацій суспільних систем. В науковій літературі сучасний етап суспільного розвитку часто називають «4-ю промисловою революцією», або «Industry 4.0»; в науковій літературі вказані терміни найчастіше використовуються як синоніми, водночас вони не зовсім тотожні. Якщо 4-та промислова революція позначає широкомасштабні соціально-економічні зміни, пов'язані із впровадженням нових технологій у систему суспільного виробництва, й охоплює практично всі сфери суспільного життя, куди проникають нові технології, то Industry 4.0 концентрується переважно на промисловості.

Вперше термін «Industrie 4.0» (нім.) став відомим у квітні 2011 р., коли на Ганноверському ярмарку група «Industrie 4.0», очолювана бізнесменами, політиками і вченими, виступила з ініціативою підвищення конкурентоздатності німецької економіки на основі стратегії перетворення виробничих підприємств країни на Smart-підприємства через посилену інтеграцію «кіберфізичних систем», або CPS. Як відзначає М. Герман в роботі «Принципи проектування сценаріїв Industrie 4.0: літературне ревію» (2015): «у майбутньому підприємства створять глобальні мережі, які включають машини, складські системи та виробничі приміщення у формі Cyber Physical Systems, здатні до автономного обміну інформацією, активації дій та самостійного взаємного контролю». Це сприяє докорінному вдосконаленню промислових процесів, пов'язаних з виробництвом, машинобудуванням, використанням та постачанням матеріалів, управлінням ланцюгами та життєвим циклом [1].

Термін «Четверта промислова революція» був вперше використаний на Міжнародному економічному форумі в Давосі у 2016 році відомим швейцарським економістом Клаусом Мартіном Швабом, засновником і беззмінним президентом ВЕФ. Основою промови стала його стаття в журналі *Foreign Affairs* під назвою «Четверта промислова революція. Що це означає і як реагувати?», де він надав її сутнісні ознаки, а також окреслив основні виклики, які вона передбачає, та охарактеризував можливі варіанти відповідей на них. У згаданій промові К. Шваб підкреслив: «ми стоїмо на порозі технічної революції, яка повністю змінить наш спосіб життя, роботи і комунікації. Нас чекає найбільша за всю історію людства трансформація – найбільша за масштабом і складністю» [2]. Вчений назвав три причини, за якими сьгоднішні зміни слід вважати не простим продовженням третьої промислової революції, а початком четвертої: швидкість, з якою відбуваються зміни; їх розмах і системний характер наслідків.

Водночас навіть ключові промоутери ідеї, «Робоча група *Industrie 4.0*» та «*Plattform Industrie 4.0*» лише описують основні тенденції Четвертої промислової революції та окреслюють її можливі сценарії, але не надають чіткого визначення вказаної категорії.

Отже, Четверту промислову революцію в науковій літературі визначають як:

- процес злиття технологій і стирання меж між фізичними, цифровими і біологічними сферами; збірне поняття для технологій і концепцій організації ланцюжка створення додаткової вартості із використанням кіберфізичних систем, Інтернету речей, Інтернету послуг, Розумних заводів [2];
- розвиток і злиття автоматизованого виробництва, обміну даних і виробничих технологій в єдину саморегульовану систему, з якнайменшим або взагалі відсутнім втручанням людини у виробничий процес [3];
- процес, пов'язаний з оцифруванням, роботизацією усіх сфер життя та стиранням меж між людиною, технологіями і природою [4];
- симбіоз розвитку високотехнологічного обладнання, програмного забезпечення, а також людського знання і досвіду [5] тощо.

Як відомо, глибокому науковому дослідженню певного явища або процесу, а також формуванню заходів з його використання або регулювання передують належне термінологічне обґрунтування, тому, зважаючи на надзвичайну важливість процесу, що розглядається, важливим завданням виступає чітке визначення категорії «Четверта промислова революція», що може розглядатися як напрям подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Hermann M., Pentek T., Otto, B. (2015). Design Principles for Industrie 4.0 Scenarios: A Literature Review. Working Paper No. 01/2015. Available online: URL: https://www.researchgate.net/publication/307864150_Design_Principles_for_Industrie_40_Scenarios_A_Literature_Review (accessed 25 June 2021).

2. Schwab, K. The fourth industrial revolution. What it means and how to respond? URL: <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond/> (accessed 25 June 2021).
3. Городецька М. О. Четверта промислова революція : перспективи для України. *Арнаут СН*. 2018. С. 35–40.
4. Жулин О. В. Перспективи і загрози соціально-економічного розвитку України в умовах четвертої промислової революції. *Економіка та управління на транспорті*. 2017. Вип. 4. С. 97–108.
5. Куйбіда С. Теоретико-методологічні основи формування інструментів структурної перебудови національної економіки в умовах Четвертої промислової революції і глобалізації. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 4 (53). Ч. 2. С. 197–207.

Ходжаян Алла,
канд. екон. наук, ст. наук. співробітник,
Державний науково-дослідний інститут
інформатизації та моделювання економіки
Міністерства економіки України

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ОБГРУНТУВАННЯ ПРІОРИТЕТІВ СТРУКТУРНИХ ЗМІН НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Ключові слова: структурна політика, галузеві пріоритети структурної модернізації, показник економічної складності продукції, показник «відстані» між товарними групами.

Alla Khodzhaian,
PhD, Senior Scientific Associate,
State Research Institute for Informatization
and Modeling of the Economy

METHODICAL APPROACHES FOR JUSTIFICATION THE PRIORITIES OF NATIONAL ECONOMY STRUCTURAL CHANGES

Key words: structural policy, sectoral priorities of structural modernization, product complexity index, product's distance.

Формування дієвої й адекватної структурної політики потребує наукового обґрунтування визначення чітких критеріїв для вибору галузевих пріоритетів структурної модернізації економіки України. Визначення критеріїв ідентифікації пріоритетних галузевих напрямів державного стимулювання структурних змін в економіці України, виявлення ключових проблем відповідності секторів вітчизняного господарства цим критеріям та обґрунтування на цій основі заходів усунення макроструктурних деформацій є актуальним завданням економічної теорії і національної структурної політики.

Наразі привертають увагу розробки вітчизняних науковців щодо визначення критеріїв оптимальної структури економіки і, на цій основі, обґрунтування пріоритетних напрямів структурної модернізації економіки України. Серед них: П. Кухта [1], Н. Попадинець [2], С. Штефан [3], Н. Скірка [4], С. Куйбіда [5] та ін. Зокрема, ними узагальнено концептуальні підходи до структурних перетворень у національній економіці, досліджено механізм структурних зрушень і теоретичні основи аналізу структурних змін, запропоновано напрями структурної перебудови в контексті розвитку регіонів та інструменти усунення структурних диспропорцій на макрорівні.

Відаючи належне існуючим напрацюванням з питань структурної політики, слід зазначити, що визначенню науково-обґрунтованих критеріїв для оцінювання потенціалу різних галузей і секторів економіки забезпечувати досягнення цілей структурної перебудови економіки досі присвячено

недостатню увагу, що обумовлює необхідність подальших досліджень у даному напрямку.

На думку А. Мельник, в основі вибору цілей і критеріїв оптимізації структури національної економіки має бути закладено принцип полікритеріальності, під яким розуміється: по-перше, використання п'яти найважливіших критеріїв оптимізації структури національної економіки (підвищення стандартів та якості життя до рівня країн ЄС; зниження ресурсомісткості національної економіки; максимізація інтегрального показника економічної безпеки; скорочення розриву в рівнях економічного розвитку і бюджетних надходжень регіонів; орієнтація на експорт структурних пріоритетів України. Нагальність і адекватність державної програми структурної перебудови є результатом максимально можливого урахування сукупності зазначених критеріїв [6].

У якості критерію визначення можливих галузей економіки, що потребують державної підтримки А. Ігнатюк та Н. Ковтун пропонують використовувати «потенціал розвитку», що оцінюється через індикатори ресурсного потенціалу (показники: капіталоозброєність, вартість основних засобів); зростання потенціалу (показники: ланцюгові індекси основних засобів, ланцюгові індекси фізичного обсягу ВДВ); результати діяльності (показники: капіталовіддача, рентабельність, частка валового прибутку у ВДВ; частка оплати праці у ВДВ, продуктивність праці, середньомісячна оплата праці); масштаби підприємства (показник: середньорічна кількість найманих працівників). На думку авторів, види економічної діяльності, які в поточному періоді є потенційно успішними (добувна промисловість; виробництво та розподіл електроенергії, газу та води; діяльність транспорту та зв'язку; фінансова діяльність) не потребують державної підтримки. Натомість, сільське господарство і переробна промисловість, з огляду на низький інтегральний показник потенціалу розвитку, мають бути об'єктом цілеспрямованої системної державної підтримки як прямими, так і непрямыми методами [7].

Обґрунтування пріоритетів структурних змін в економіці в авторській інтерпретації ґрунтується на концепції Гарвардської лабораторії зростання з використанням індикаторів економічної складності, продуктового простору та можливостей, що дозволяє визначати конкретні групи товарів, які можуть слугувати рушійною силою зростання продуктивності в умовах ефективної та збалансованої державної підтримки [8]. Пропонується застосовувати диференційований підхід до ідентифікації пріоритетів структурних змін та визначення відповідних критеріїв для селективного стимулювання національних виробництв в рамках реалізації політики структурної модернізації. Виокремлено три базові напрями (блоки) структурної політики, до кожного з яких застосовані власні критерії при визначенні пріоритетів трансформації галузево-секторальних співвідношень у національному господарстві: по-перше, зниження рівня енергоємності виробництва та ВВП в цілому; по-друге, зменшення частки сировинних товарів у виробництві та експорті за рахунок стрімкого нарощення частки переробної промисловості; по-третє, інноваційно-технологічна модернізація вітчизняної економіки – перехід до інноваційної моделі економічного зростання на засадах розвитку

наукоємних, високотехнологічних виробництв, розробки та інтеграції передових досягнень науки і техніки у всі сфери промисловості й послуг.

В якості об'єкта моніторингу пропонувано обирати товарні групи за критеріями їх економічної складності, продуктового простору та, на цій основі, оцінювати мультиплікативний ефект від використання галузі як драйвера структурних зрушень національної економіки за умови системної державної підтримки.

Показник економічної складності (Product Complexity Index, PCI) оцінює рівень технологій, необхідних для виробництва товару, а також їх розповсюдженість у світі. PCI обчислюється, виходячи з того, скільки країн у світі виготовляють і постачають певний товар на зовнішні ринки, та якого рівня економічного розвитку вони досягли. Найбільш складними товарами за рівнем PCI є високотехнологічні машини, електроніка, продукція хімічної галузі, які випускаються обмеженим колом передових країн. Складним вважається і спеціалізоване обладнання, позаяк його виробництво потребує ряду інноваційних технологій та професійних кадрів. На протилежному кінці спектру знаходиться найменш складна продукція (сировина і прості сільгосппродукти), виробництво й експорт якої під силу навіть найменш розвинутих країнам.

Кожна пара товарних груп оцінюється через показник «відстані» між ними. Показник «відстані» між товарними групами визначається схожістю чи сумісністю технологій, ресурсів та ноу-хау. Товари, виробництво яких потребує схожих чи сумісних технологій, ресурсів та ноу-хау, характеризуються коротшою «відстанню» один до одного, та навпаки. На основі розрахунку «відстаней» між усіма парами товарних груп визначається інтегральний індикатор «відстані» для країни в цілому, який слід розглядати як поєднання ризику та витратності проектів з реалізації структурних змін за конкретними галузями виробництва. Значна «відстань» свідчить про низький потенціал національної економіки оперативного розвинути певне виробництво, про необхідність залучення значних інвестиційних ресурсів та технологій (переважно іноземних) для започаткування виробництва конкурентоспроможної продукції за товарною позицією/групою, що аналізується.

На основі індексу складності продукції й індикатору «відстані» проводиться оцінка показника наявної можливості (opportunity gain, OG) використати ту чи іншу галузь як каталізатор структурних зрушень з метою активізації розвитку економіки. OG відображає відносний рівень мультиплікативного ефекту для господарського комплексу країни в результаті активізації виробництва і експорту за конкретною товарною групою. Таким чином, OG визначає стратегічну цінність галузей і їх продукції контексті реалізації структурної політики держави.

Використання окресленої методології дозволило ідентифікувати найбільш перспективні галузі, що потенційно можуть бути драйверами структурної перебудови економіки України з огляду на наявний потенціал: машинобудування, автомобілебудування, виробництво електричних машин та устаткування, а також окремі сфери чорної металургії, виробництва продукції

військового призначення, полімерних матеріалів [9]. Реалізація наявного потенціалу означених галузей можлива за умови системної державної підтримки.

Список використаних джерел

1. Кухта П. Перспективи структурної перебудови економіки України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2013. № 145. С. 46–49.
2. Попадинець Н. Стратегічні цілі державної структурної політики України. *Регіональна економіка*. 2014. № 1. С. 175–183.
3. Штефан С. Сучасні особливості структурної політики України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 4. С. 36–40.
4. Скірка Н. Структурні зміни в економіці України та стратегічні напрями державного регулювання. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво*. 2013. № 4 (73). С. 34–37.
5. Куйбіда С. Регіональні аспекти структурної перебудови економіки України. *Ефективність державного управління*. 2017. № 2 (51). С. 248–260.
6. Мельник А. Структурна корекція національної економіки на засадах полікритеріальності як необхідність і складова її системного реформування. *Вісник ТНЕУ*. 2011. № 5-2. С.192–201.
7. Ковтун Н. В., Ігнатюк А. І. Пріоритетні галузі економіки: підходи до визначення та оцінка для економіки України. *Теоретичні та прикладні питання економіки : Збірник наукових праць*. 2011. Вип. 26. С. 27–42.
8. The Atlas of Economic Complexity: Feasibility charts. Center for International Development. URL: <https://atlas.cid.harvard.edu/>
9. Ходжаян А. Р. Критерії визначення пріоритетів структурних змін в економіці. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2019. Вип. № 1 (65). С. 73–85.

Бодрова Дарія,
канд. екон. наук,
ФК «Октава Фінанс»

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ В ЕМЕРДЖЕНТНИХ ГОСПОДАРСЬКИХ СИСТЕМАХ

Ключові слова: дисбаланси, інституції, інституційна стабілізація, макроекономічна стабільність, фінансово-грошова система

Daria Bodrova,
PhD,
FC “Octava Finance”

METHODOLOGICAL FEATURES OF THE ANALYSIS OF MACROECONOMIC STABILITY IN EMERGENT ECONOMIC SYSTEMS

Key words: financial and monetary system, imbalances, institutions, institutional stabilization, macroeconomic stability

Забезпечення стабільності розвитку національних економічних систем та з безпеки їх функціонування в умовах глобалізації світової економіки, лібералізації ринків стає головною проблемою держав, міжнародних фінансових інституцій, наднаціональних органів управління. Нинішні процеси глобалізації є складними і вкрай суперечливими, що супроводжуються протилежними тенденціями до ренаціоналізації держав, деглобалізації і фрагментаризації світового економічного простору. Більше того, лібералізація світового ринку явно підвищує ризики і загрожує макроекономічній стабільності. Саме тому актуальним стає інституційний аналіз характеру, форм прояву та можливих наслідків цих ризиків та загроз, створення інституційних рамок для формування національних механізмів попереднього очищення та усунення потенційних загроз макроекономічній стабільності, насамперед, емерджентних економік.

Сучасні економічні системи, як правило, нестабільні, незбалансовані соціальні суб'єкти господарювання. Це, в свою чергу, вимагає розробки ефективної державної стратегії, спрямованої на досягнення економічної стабільності як однієї з найважливіших умов модернізації, переходу на інноваційну модель економічного розвитку. Незважаючи на великий і все зростаючий обсяг наукових публікацій на цю тему, відсутність єдиної теоретико-методологічної основи досліджень ускладнює вирішення ряду фундаментальних проблем макроекономічної стабільності.

Наслідками економічної стабільності на рівні держави, регіону чи соціально-економічної системи в цілому є такі інституційні особливості, як підвищення міжнародного іміджу країни, підвищення рейтингу світових показників, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції,

отримання стабільного доходу для бізнесу, збільшення надходжень до бюджету, підвищення рівня реальної заробітної плати та соціальних виплат тощо.

Водночас вивчення інституційних аспектів макроекономічної стабілізації як чинника економічної безпеки країни надзвичайно актуальне, оскільки ефективна макроекономічна стабілізація є найважливішою та необхідною, хоч і недостатньою умовою для виходу країни на траєкторію сталого соціально-економічного розвитку.

На сьогоднішній день в науковій літературі немає єдиного визначення «макроекономічної стабільності». Багато дослідників визначають цю категорію на основі різних парадигмальних уявлень сучасних теоретичних шкіл і напрямків. Таким чином, саме поняття макроекономічної стабільності часто розчиняється в численних дослідженнях різних форм її прояву: виробництво, ціна, інвестиції, інновації, фінансова, зовнішня торгівля, інформаційна, ресурсна, політична, законодавча, стабільність інституційної системи, стратегічна, екологічна стабільність вважаються «приватними кейсами» макроекономічної стабільності.

У зв'язку з цим очевидно, що переважаючий вплив фінансово-монетарних параметрів національної економіки на макроекономічну стабільність вимагає виділення «макрофінансової стабільності» в самостійну складову макроекономічної стабільності, яка в свою чергу ділиться на стабільність банківського і небанківського фінансового секторів, боргову, фіскальну і монетарну стабільність.

У сучасній економічній науці виділяються кілька підходів до визначення «макроекономічної стабільності»: а) як стан економіки, сформований внутрішніми і зовнішніми факторами; б) як процес забезпечення нормальних репродуктивних умов; в) як стабільність фінансово-грошової системи національної економіки; г) як макроекономічна рівновага тощо.

Наприклад, вважається, що макроекономічну стабільність слід розглядати як стан економіки, який формувався під впливом набору взаємовиключних і взаємопов'язаних факторів: економічних, політики-правових, демографічних, науково-технічних, природних, поведінкових, і має характеризуватися довгостроковою стабільністю макроекономічної ситуації (системи) в цілому й за індивідуальними макроекономічними показниками.

Деякі дослідники, всебічно описуючи процес макроекономічної стабілізації, розцінюють останній як приведення економіки в стабільно рівноважний стан, виражений у збільшенні обсягів виробництва на новій технічній і технологічній основі, закладанні необхідного підґрунтя для підвищення ефективності державного сектору економіки й одночасного вирішення соціальних проблем, в контексті людського і особистісного розвитку.

Нам здається необхідним інституційно розрізняти явища «макроекономічної стабілізації» та «макроекономічної стабільності». Виходячи з цього, доцільно розглядати "макроекономічну стабільність" як результат "макроекономічної стабілізації". Остання являє собою інституційний вплив держави на економічний розвиток з метою забезпечення її стабільності. Тому

макроекономічна стабільність є результатом інституційного та регуляторного впливу держави на ендо- та екзогенні чинники розвитку національної економіки з метою досягнення економічної безпеки країни.

Макроекономічно регульовані фінансові показники є одними з основних параметрів макроекономічної стабільності. З цим важко сперечатися. Однак в сьогоденні умовах незаперечно також і те, що на саму грошову систему, грошовий обіг впливають численні фактори різного порядку, включаючи інституційні (неекономічні) явища і процеси.

Таким чином, нинішнє розуміння макроекономічної стабільності, на нашу думку, має бути набагато ширшим і структурованим в результаті безперервного, прогресивного процесу попередження, профілактики, усунення загроз розширеному відтворенню і стійкому економічному зростанню з метою задоволення зростаючих потреб індивіда, суспільства, держави, суб'єктів господарювання, з постійним моніторингом і контролем з боку держави над динамікою макроекономічних критеріїв, параметрів і якістю інституційного розвитку. Більше того, держава має формалізувати інституційний формат та спроектувати макроекономічну стабільність адекватно внутрішнім та зовнішнім можливостям, потенціалу національної економіки та пріоритетам її довгострокового розвитку. Підсумовуючи вищенаведене, можна сформулювати поняття «інституційна макроекономічна стабілізація», яке полягає у забезпеченні макроекономічної стабільності через введення в інституційну матрицю економічної системи інституцій, які б елімінували вплив негативних емерджентних чинників й водночас підсилювали прогресивну динаміку макроекономічних параметрів та економічного зростання загалом.

Стабільність як довгостроковий макроекономічний баланс досягається за рахунок балансу національної економіки в часовому вимірі. Основними показниками визнаються інфляція і дефлятор ВВП, зміна обмінного курсу і рівень банківських відсотків за кредитами, які тісно корелюють між собою. Таким чином, фінансово-грошова стабільність (або нестабільність) проявляється синхронно за всіма індикативними показниками. Стабільність – це досягнення стану економічної системи, який може тривалий час підтримуватися притаманними йому регуляторними інституціями і засобами. Економічна стабілізація повинна розглядатися як стратегічний процес, який полягає в наблизенні до макроекономічної рівноваги.

Інституційна стабілізація, будучи комплексною концепцією, враховує стан всіх без винятку складових економічної системи. В економічній політиці держави має бути визначена достатня кількість конкретних показників, що характеризуються як критерії макроекономічної стабільності, відсутність яких загрожує збільшенням макроекономічних дисбалансів, так й інституційними «розривами» стабільності всього економічного організму суспільства. Зміст макроекономічної стабільності полягає в тому, що вона досягається внаслідок інституційного регулювання з боку держави дії та взаємовпливів розмаїття чинників розвитку національної економіки для досягнення динамічної макроекономічної рівноваги і стабілізації господарського життя суспільства у новому інституційному дизайні та на якісно більш високому рівні.

Гончарук Інна,
канд. екон. наук,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ПОСИЛЕННЯ РИНКОВОЇ ВЛАДИ БІЗНЕС-ПЛАТФОРМ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Ключові слова: бізнес-платформи, домінуюче становище на ринку, ринкова влада, цифрові технології, пандемія COVID-19.

Inna Honcharuk,
PhD,
Taras Shevchenko National
University of Kyiv

THE RISE OF BUSINESS-PLATFORM'S MARKET POWER DURING THE COVID-19 PANDEMIC

Key words: business-platforms, dominant market position, market power, digital technologies, pandemic COVID-19.

Пандемія COVID-19 та карантинні заходи, які були вжиті з метою захисту здоров'я населення, спричинили різкий та масштабний шоковий вплив на світову економіку, занутивши її в глибоку рецесію. Відбулись значні зміни у структурі виробництва, розподілу та споживання. За оцінками аналітиків «eTrade for all» світовий ВВП скоротився більш, ніж на 4,3 % в 2020 р. у порівнянні з 2019 р. Криза, викликана вірусом, названа найсильнішою за останні 90 років.

В той же час пандемія призвела до прискорення цифрової трансформації. Масштаби змін та швидкість, з якою вони відбуваються створюють невпевненість в тому, як буде виглядати майбутнє, але зрозуміло одне - це майбутнє буде цифровим і воно неможливе без бізнес-платформ. Саме пандемія COVID-19 стала новим тригером посилення ринкової влади бізнес-платформ.

Станом на червень 2020 р. сім з десяти найбільших компаній світу за рівнем ринкової капіталізації. У період з січня по вересень 2020 р. ціна акцій Apple виросла на 50%; Amazon – на 64 %; і JD.com – на 96 %. У лютому 2021 р. частка компанії Google на світовому ринку пошукових систем становила 87%. Facebook зайняв домінуюче становище на ринку соціальних мереж, з кількістю користувачів понад 1,4 млрд. на місяць. Ці показники свідчать про те, що в період пандемії бізнес-платформи не тільки не зазнали збитків, але й значно покращили свої позиції на ринку.

Варто зауважити, що посилення домінуючого становища бізнес-платформ на багатосторонніх ринках викликане не лише цифровізацією економічних відносин, але й самою суттю цих економічних суб'єктів, зокрема виникненням

мережових ефектів та економією від масштабу. Фірми-новачки з інноваційними ідеями не можуть отримати доступ до даних, які необхідні для розвитку їх власної технологічної платформи. Це дозволяє домінуючим бізнес-платформам домогтися успіху, навіть якщо їх продукти менш корисні або інноваційні у порівнянні з продуктами новачка. Дані причини вже можна вважати достатніми, щоб викликати занепокоєння щодо конкуренції. Окрім того, світовій практиці уже відомі випадки коли, бізнес-платформи з домінуючим становищем на багатосторонньому ринку порушували конкурентне законодавство, проявивши «стратегічну антиконкурентну поведінку». Наприклад, Європейська комісія визнала бізнес-платформу Google винною в зловживанні домінуючим становищем на трьох різних ринках і оштрафувала компанію на 9,4 млрд. євро за останні п'ять років.

Також занепокоєння викликають злиття та поглинання за участю бізнес-платформ. На частку Google, Facebook, Apple, Amazon і Microsoft довелося більше 400 злиттів у всьому світі за одне десятиліття. Наприклад, Facebook тепер належить Instagram, WhatsApp, Oculus Virtual Reality і ряд інших компаній. Ці злиття та поглинання зміцнили позиції бізнес-платформи за рахунок придбання потенційних конкурентів, а також полегшує експансію Facebook на нові ринки.

Посилення ринкової влади бізнес-платформ в умовах пандемії COVID-19 викликало занепокоєння на міжнародному рівні та посилило впевненість у необхідності вдосконалення антимонопольного та конкурентного законодавства для того, щоб створити рівні умови для всіх суб'єктів на багатосторонніх ринках. Але виникає очевидне запитання: чи вимагає це просто вдосконалення існуючого законодавства про конкуренцію чи розробки абсолютно нових підходів до оцінки шкоди, якої завдають бізнес-платформи. Існує дві головні причини чому закону про конкуренцію недостатньо для вирішення перерахованих вище проблем. По-перше, ряд факторів, що сприяють концентрації, є результатом структури багатосторонніх ринків і їх важко назвати «стратегічною антиконкурентною поведінкою». По-друге, справи, які порушуються антимонопольними органами проти зловживання бізнес-платформами монопольним становищем, як правило, займають багато часу і мають вузьку спрямованість.

Таким чином, пандемія COVID-19 забезпечила бізнес-платформи можливістю посилити свою ринкову владу і вони нею скористалися. І це ставить завдання перед антимонопольними органами розробити нове конкурентне законодавство, що дозволить оцінити негативні наслідки від зловживання бізнес-платформами домінуючим становищем на багатосторонніх ринках, встановить чіткі «правила гри» на цих ринках, а також створить більш справедливе середовище для кінцевих споживачів.

Список використаних джерел

1. The role of online platforms in weathering the COVID-19 shock. 2021. URL: <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/the-role-of-online-platforms-in-weathering-the-covid-19-shock-2a3b8434/>

2. Fletcher A. Big Tech: how can we promote competition in digital platform markets? 2021. URL: <https://www.economicsobservatory.com/big-tech-how-can-we-promote-competition-in-digital-platform-markets>
3. Da Silva F., Núñez G. Free competition in the post-pandemic digital era. Santiago, Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC), 2021. URL: https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/46661/3/S2100019_en.pdf

Демидюк Ольга,
канд. екон. наук,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: ТЕОРЕТИЧНИЙ ВИМІР ТА ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ

Ключові слова: концепція сталого розвитку, екологічне підприємництво, державна екологічна політика, охорона природного навколишнього середовища.

Olga Demydiuk,
PhD,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE CONCEPT OF ENVIRONMENTAL ENTREPRENEURSHIP: THEORETICAL DIMENSION AND PRACTICAL IMPLEMENTATION

Key words: concept of sustainable development, environmental entrepreneurship, state environmental policy, protection of the environment.

Питання досягнення цілей сталого розвитку та подолання негативних кліматичних змін є пріоритетними завданнями міжнародного співтовариства з 1972 року. У 2020 році Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) було опубліковано 30-ту Доповідь про людський розвиток, в якій розкривається питання переходу нашої планети до нової епохи - «антропоцен», яка визначається виключно людським вибором та підвищенням ризику виживання самої людини в довгостроковій перспективі. Доповідь спрямована на формування нового погляду на людський розвиток та подолання змін, викликаних критичним навантаженням на Землю [1]. Концепція сталого розвитку полягає у ефективному та оптимальному поєднанні трьох основних складових: економічної, соціальної та екологічної, які мають бути збалансовані між собою та реалізовувати 17 основних цілей, визначених ООН у 2015 році як стратегічні [2].

Більшість зарубіжних дослідників зосереджують свою увагу на концепції сталого підприємництва, що об'єднує основні виміри підприємницької діяльності та постає синтезом концепцій сталого розвитку та бізнес-підприємництва й визначається зарубіжними вченими як «..телеологічний процес, спрямований на досягнення сталого розвитку шляхом виявлення, оцінки та використання можливостей та створення цінності, що забезпечує економічне процвітання, соціальну згуртованість та захист навколишнього середовища» [3]. Екологічне підприємництво постає частиною вищезгаданої концепції сталого підприємництва. Під терміном «екологічне підприємництво», що почав широко використовуватися у 90-х роках, розуміється процес

здійснення підприємницької діяльності з метою створення «стійких» підприємств, які вирішують екологічні проблеми [4]. Європейська комісія ЄС визначає екологічне підприємництво як процес виробництва товарів чи надання послуг по вимірюванню, попередженню, обмеженню або усуненню екологічної шкоди, ліквідації відходів та зниженню рівня шуму, а також екологічно чисті технології, застосування яких мінімізує використання сировини та забруднення довкілля [5].

Екологічне підприємництво в Україні знаходиться на етапі розвитку. Однак, імплементація європейських норм в законодавство України, зокрема, підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом є потужним поштовхом до подальшого становлення екологічного підприємництва.

Відповідно до законодавства України невід'ємною умовою сталого економічного та соціального розвитку країни – є охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини. Відповідно, на території нашої держави здійснюється екологічна політика, що спрямована на гармонізацію відносин «суспільство-природа» [6]. Діяльність екологічного підприємництва регулюється в межах загальних правових, економічних та соціальних засад здійснення підприємницької діяльності в Україні (Господарський кодекс України та ін.) з обов'язковим дотримання вимог екологічної безпеки. В Україні у 2017 році на виконання міжнародних зобов'язань було запроваджено європейську модель екологічної оцінки із визначенням основних засад процедури оцінки впливу на довкілля, сфери її застосування та виокремлення категорій видів планової діяльності та тих об'єктів, які потенційно можуть мати вплив на довкілля, формуючи при цьому Єдиний реєстр з оцінки впливу на довкілля, який знаходиться у вільному доступі для громадськості [7]. Порушення чинного законодавства регулюється Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Стратегія державної екологічної політики України на період до 2030 року розкриває основні цілі, принципи та інструменти екологічної політики щодо запровадження екосистемного підходу до всіх напрямів соціально-економічного розвитку України. Основними цілями Стратегії є: формування суспільних екологічних цінностей та засад сталого споживання та виробництва; забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу країни; інтеграція екологічної політики у процеси прийняття рішень стосовно соціально-економічного розвитку в цілому; забезпечення зниження екологічних ризиків; розвиток системи природоохоронного управління [8].

Відтак, процес адаптації українського законодавства до кращих світових практик створює зобов'язання для підприємств всіх галузей народного господарства дотримуватись встановлених допустимих норм рівня забруднення природного навколишнього середовища, а також, в перспективі, стимулюватиме подальший розвиток екологічного підприємництва та зробить цей напрям підприємництва інвестиційно привабливим. Перспективними напрямками екологічного підприємництва в Україні нині є: впровадження технологій декарбонізації енергетичного сектору; розробка технологій поводження з відходами на підприємствах; організація систем відслідковування

та верифікації викидів парникових газів; розбудова програмного забезпечення в сфері охорони атмосферного повітря; проектування установок очищення повітря; запровадження програм відновлення родючості ґрунтів; встановлення та використання джерел альтернативної енергії; запровадження інноваційних технологій звільнення води від забруднюючих речовин та ін. [9].

Необхідно відмітити, що екологічне підприємництво постає новітнім інструментом раціонального природокористування і охорони навколишнього природного середовища й має відповідати вимогам сучасного етапу розвитку політики держави в цій сфері. Відтак, подальша розбудова державної політики екологізації економіки та вдосконалення нормативно-правової бази й підвищення фінансування еколого-ефективних галузей економіки має сприяти зменшенню навантаження на екологічні об'єкти та підвищувати ефективність природокористування в країні.

Список використаних джерел

1. The Next Frontier: Human Development and the Anthropocene. Human Development Report. United Nations Development Programme. 2020. URL: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020.pdf>
2. The Sustainable Development Goals. United Nations Development Programme. URL: <https://www.undp.org/sustainable-development-goals>
3. Ioannis N. Katsikis, Lida P. Kyrgidou. The concept of sustainable entrepreneurship: a conceptual framework and empirical analysis. *Academy of Management Proceedings*. 2007. URL: <https://journals.aom.org/doi/pdf/10.5465/ambpp.2007.26530537>
4. Piwowar-Sulej K., Krzywonos M., Kwil I. Environmental entrepreneurship. Bibliometric and content analysis of the subject literature based on H-Core. *Journal of Cleaner Production*. 2021. Vol. 295. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.126277>
5. Купалова Г. І. Екологічне підприємництво як невід'ємна складова сталого розвитку України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2011. № 26. С. 35–39.
6. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України № 377-IX від 12.12.2019, ВВР, 2020, № 22 зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
7. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України № 2059-VIII, від 23.05.2017, ВВР, 2017, № 29. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19/ed20200717#Text>
8. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. № 16. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>
9. Екотехнології. *Екологія підприємства. ECOBUSINESS* : веб-сайт. URL: <https://e.ecolog-ua.com/theme/ekotekhnologii>

Колоша Васи́лина,
канд. екон. наук,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРІЇ ІГОР ДО АНАЛІЗУ ПРОЦЕСІВ ЗЛИТТЯ ТА ПОГЛИНАННЯ

Ключові слова: злиття та поглинання, теорія ігор, модель Неша-Калаї.

Vasylyna Kolosha,
PhD,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

IMPLEMENTATION OF THE GAME THEORY TO MERGER AND ACQUISITION ANALYSIS

Key words: mergers and acquisitions, game theory, Nash-Kalai model.

В умовах глобалізації, фінансових потрясінь та загострення конкурентної боротьби на світових ринках злиття та поглинання (M&A) дедалі частіше використовуються компаніями в якості інструменту набуття чи збереження конкурентних переваг. У зв'язку з цим зазначені процеси перебувають у центрі посиленої уваги багатьох науковців, незважаючи на велику кількість проведених наукових досліджень, присвячених цій проблематиці.

Економічна наука застосовує великий спектр методологічних прийомів до аналізу фінансових аспектів процесів M&A (визначення ціни об'єкту купівлі-продажу, наслідків угоди для результативності компаній, тощо), серед яких моделі балансової оцінки, модель дисконтування дивідендів, дисконтування грошових потоків, трансакційні мультиплікатори та модель економічного прибутку при визначенні ціни транзакцій. Разом з тим, зазначені моделі не дають об'єктивної оцінки угоди про злиття та поглинання, зазвичай занижуючи чи завищуючи її вартість, оскільки ігнорують психологічні та поведінкові аспекти ведення переговорів, які безпосередньо впливають як на вартість угоди, так і на її результативність. Саме тому в останні десятиліття при аналізі консолідаційних процесів активно застосовують інструментарій теорії ігор.

Теорія ігор – це розділ прикладної математики, який досліджує стратегію економічного агента, за якої його виграш при прийнятті рішень залежить від рішень інших учасників економічного процесу. В економіці вона застосовується для дослідження поведінки фірм та домогосподарств, а також при дослідженні особливостей функціонування окремих ринків. Що стосується процесів злиття та поглинання, то частіше її використовують при аналізі стратегічної поведінки індивідів під час ведення переговорів щодо вартості компанії, яка виступає об'єктом купівлі-продажу.

Вперше процеси злиття та поглинання були проаналізовані через призму теорії ігор у 1992 р. Р. Гонертом та Т. Стюартом. Учені припустили, що єдиним спірним пунктом для учасників переговорів є ціна угоди. Результатом

дослідження стало застосування повної моделі Неша-Калаї та трьох її спощених варіантів до 24 угод про злиття та поглинання, які котувалися на фондовій біржі Йоханнесбурга.

Основним припущенням першої моделі стало те, що учасники переговорів володіють повною інформацією щодо вартості компаній до і після злиття. Виходячи з цього, вони представили злиття як перемовини двох індивідів, гру з ненульовою сумою, результатом якої є чистий прибуток обох гравців. Модель Неша-Калаї за цих умов залежала від функцій корисності гравців, при чому розглядалися два випадки – коли функції корисності є лінійними та коли вони негативно експоненціальні. В результаті було встановлено, що при лінійних функціях корисності єдиним фактором, який впливає на пропорцію розподілу синергетичних вигод між компанією-покупцем та компанією-ціллю є сильна переговорна позиція покупця. Що стосується моделей з експоненціальними функціями корисності, то вони продемонстрували дещо інші результати – синергетичний ефект від угоди залежить несхильності компаній до ризику, яка, в свою чергу, залежить від розміру компанії. В цілому ж, результати цих моделей були більш наближеними до реальної дійсності.

Разом з тим, попередні моделі базувалися на нереалістичному припущенні щодо повної поінформованості учасників угоди щодо вартості компанії. З метою подолання цього обмеження дослідники удосконалили їх, припустивши, що учасники переговорів мають повну та достовірну інформацію щодо вартості обох компаній до злиття, однак існує певна невизначеність щодо вартості об'єднаної компанії. За цих умов застосовувалися адитивні функції корисності, в яких переваги індивідів описуються за допомогою двох параметрів розподілу наявних у нього коштів – середньозваженого значення та дисперсії розподілу ймовірностей. Це дало змогу ученим підвищити її реалістичність та обрахувати пропорції виплат акціонерам компанії-цілі у вигляді готівки та шляхом передачі акцій за кожного рівня невизначеності.

Ці моделі дали змогу дослідникам зробити декілька практичних висновків: 1) повна оплата угоди готівкою не буде оптимальною за жодних умов, оскільки в такому випадку для компанії-цілі угода є абсолютно безризиковою; 2) оптимальний варіант фінансування – оплата угоди акціями та готівкою у пропорції 8 : 3; 3) оптимальна вартість угоди з точки зору покупця залежить від форми фінансування та очікуваного рівня ризику; 4) якщо угода оплачується виключно акціями, то її вартість буде постійною, незалежно від рівня ризику; 5) якщо частково угода фінансується за рахунок готівки, то існує обернена залежність між рівнем ризику та запропонованою покупцем сумою. Застосування моделі до реальних угод показало, що саме покупець займає домінуючу позицію при визначенні форми оплати угоди.

Намагаючись зробити свої дослідження максимально реалістичними, Р. Гонерт та Т. Стюарт розробили третю групу моделей, які аналізували слабо структуровані та водночас складні, багатоетапні переговорні процеси. В рамках цих моделей одному із учасників угоди даються рекомендації щодо вибору Парето-оптимальної стратегії у перемовинах та опис можливої поведінки з боку контрагента. У процесі моделювання було додатково використано метод

Монте-Карло, який дав змогу згенерувати матрицю очікуваних вигравшів для покупця та компанії-цілі та середню вартість трансакцій для широкого діапазону стратегій кожного гравця. Це дало можливість зробити наступні висновки: 1) кожен із учасників перемовин може досягнути широкого діапазону очікуваних вигравшів, які залежать від застосовуваної комбінації стратегій, причому компанія-ціль може отримати більший синергетичний ефект від злиття, порівняно із компанією покупцем; 2) сукупні очікувані вигоди за жодних умов не будуть максимальними, тобто угода не буде Парето-оптимальною; 3) початкова сума, запропонована компанією-покупцем завжди буде меншою за ту, яку він реально заплатить по завершенню перемовин. Таким чином, оптимальною стратегією для покупця буде запропонувати низьку початкову ціну, але бути готовим підвищувати в процесі перемовин, навіть якщо це не відповідає його уявленням щодо справедливої вартості компанії цілі. Водночас компанія-ціль має бути готова прийняти ціну, яка не співпадає з її очікуваннями [1]. Разом з тим, недоліком цієї групи моделей є їх описовий характер та суб'єктивізм при виборі із запропонованих стратегій.

Варто відзначити прикладний характер дослідження Р. Гонерта та Т. Стюарта, які запропонували широкий вибір можливих стратегій для реальних учасників переговорів. Крім того, вони дали поштовх для подальших теоретичних досліджень у цій сфері.

Так, Б. Артц, Дж. Хейвуд та М. МакГінті застосували модель Курно-Неша та метод оберненої індукції до моделі змішаної олігополії. Змішана олігополія передбачає, що на ринку функціонує публічна компанія, яка конкурує з приватними фірмами. Зазвичай така ситуація характерна для ринків комунальних, фінансових та транспортних послуг, рідше – для ринків промислової продукції. Учені довели, що злиття між приватними та державними компаніями збільшують добробут обох сторін, що, в кінцевому підсумку, призводить до приватизації новоствореної компанії [2].

Згодом Н. Агарвал та П. Зіфонгсекул використали теорію ігор для оцінки психологічних аспектів встановлення ціни в процесі укладання угоди про злиття та поглинання. Вчені намагалися з'ясувати, якою мірою кінцева узгоджена ціна угоди відповідає середній ціні компанії-покупця та компанії-цілі. Було встановлено, що рівноважна ціна є ближчою до ціни, яку пропонує покупець. Крім того, симуляційне моделювання поведінкових факторів дало змогу прийти до висновку, що оптимальна поведінка продавця передбачає високий рівень ризику, а компанія-ціль повинна мати песимістичні очікування. Це сприятиме тому, що покупець пропонуватиме вищу ціну, а цільова компанія буде відкритішою для таких пропозицій [3].

Усі подальші дослідження в цьому напрямі або розвивали попередні теорії (Ю.А. Дар, Й. Шарма), або ж застосовували їх результати до аналізу угод на конкретних ринках (Дж. Ігнатіус, Т. Тан, М. Гох, Л. Дамотаран, М. Ксін, Я. Сан та ін.). Вітчизняними науковцями аналогічні дослідження не проводилися.

Таким чином, теорія ігор є потужним інструментом, який дає змогу аналізувати поведінкові аспекти ведення переговорів про злиття та поглинання, які безпосередньо впливають як на вартість угоди, так і на її результативність.

Застосування її до аналізу угод між вітчизняними підприємствами дало б змогу запропонувати їм цілий набір можливих стратегій, які б забезпечили максимізацію вигоди кожного з учасників після укладання угоди.

Список використаних джерел

1. Honert R., Stewart T. A game-theoretic model for mergers and acquisitions. *European Journal of Operational Research*. 1992. Vol. 59 (2). P. 275–287.
2. Artz B., Heywood J. S., McGinty M. The merger paradox in a mixed oligopoly. *Research in Economics*. 2009. Vol. 63. P. 1–10.
3. Agarwal N., Zeephongsekul P. Psychological Pricing in Merger & Acquisition using Game Theory. *19th International Congress on Modelling and Simulation*, Perth, Australia, 12–16 December 2011.

Мостепанюк Алла,
канд. екон. наук,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА БІЗНЕСУ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ НЕСТІЙКОСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Ключові слова: нестійкість глобальної економіки, взаємодія бізнесу та держави, капіталізм зацікавлених сторін, прогресивний капіталізм.

Alla Mostepaniuk,
PhD,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

RETHINKING THE INTERACTION BETWEEN STATE AND BUSINESS IN CONDITIONS OF INCREASING INSTABILITY OF THE GLOBAL ECONOMY

Key words: instability of the global economy, business-state interaction, stakeholder capitalism, progressive capitalism.

Посилення нестійкості сучасного світогосподарського розвитку загострило глобальні проблеми людства, пов'язані з бідністю, нерівномірним розподілом доходів, неоднаковим доступом до освіти та охорони здоров'я. Зазначені проблеми притаманні країнам з високим рівнем розвитку, а також країнам, що розвиваються, що вказує на неспроможність держав світу самотужки вирішити нагальні питання сучасного соціально-економічного розвитку. За цих обставин загострюється необхідність переосмислення взаємодії держави та бізнесу з метою максимізації ефективності спільних зусиль для подолання зазначених проблем.

Як відомо, нові парадигмальні підходи до визначення ролі, відповідальності та співпраці держави й бізнесу за умов глобалізації формувалися та переосмислювалися з початку XXI ст. Свого часу Лауреат Нобелівської премії з економіки Мілтон Фрідман стверджував, що керівники працюють на власників (акціонерів), і єдиною соціальною відповідальністю бізнесу є «використання його ресурсів та участь у діяльності, спрямованій на збільшення його прибутку, до тих пір, поки він залишається в рамках дозволених правил, тобто, бере участь у відкритій та вільній конкуренції без обману та шахрайства» [1]. Однак у зв'язку з глобальними непередбачуваними соціальними, економічними та екологічними змінами, науковці, керівники підприємств та міжнародних організацій сформуливали новий підхід до визначення ролі держави та бізнесу, що знайшов відображення у концепції «капіталізму зацікавлених сторін». Економісти Клаус Шваб та Пітер Ванхам у праці «Капіталізм зацікавлених сторін: глобальна економіка, яка працює на прогрес, людей і планету» (2021) надали визначення цього поняття як форми

капіталізму, за якої компанії прагнуть до довгострокового створення вартості з урахуванням потреб усіх зацікавлених сторін та суспільства в цілому. Соціально-економічні наслідки функціонування капіталізму зацікавлених сторін наведено на рис. 1 [2].

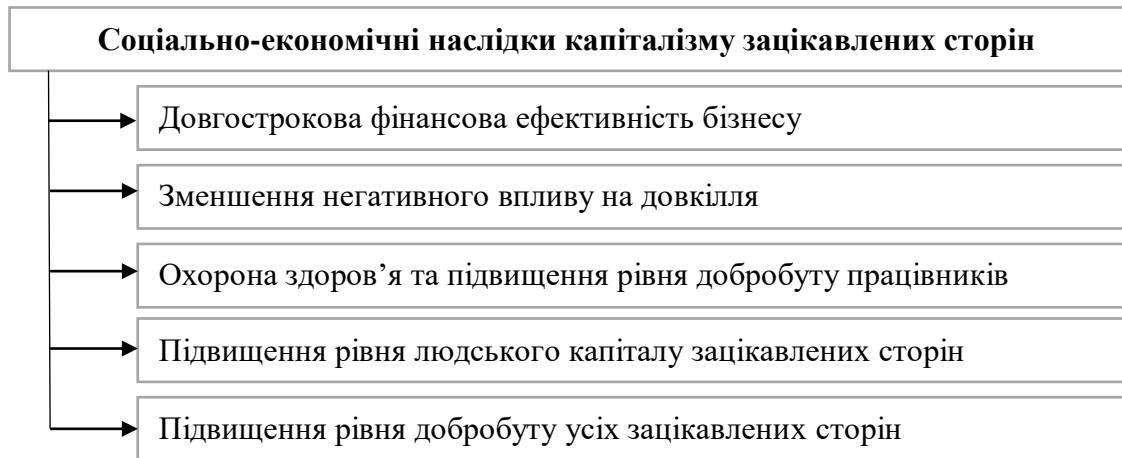

Рис. 1. Соціально-економічні наслідки функціонування капіталізму зацікавлених сторін

Джерело: розроблено автором на основі [3].

Обґрунтування нової парадигми взаємодії бізнесу та держави в умовах посилення нестійкості глобальної економіки знайшло відображення в «Маніфесті Давосу», який Всесвітній економічний форум оновив вперше за 40 років та опублікував у 2020 р. Йдеться про набір принципів, що лежать в основі діяльності сучасного бізнесу. В Маніфесті зазначено, що «мета компанії – залучити всіх зацікавлених сторін до спільного та стійкого створення вартості», а також визначено, що компанії повинні мати нульову терпимість до корупції, підтримувати права людини та сплачувати належну частку податків [4]. При цьому не лише власники підприємств, але й інвестори також можуть взяти на себе зобов'язання, пов'язані із запровадженням капіталізму зацікавлених сторін, а саме: інвестори можуть спробувати використовувати свої частки в компаніях, щоб впливати на їхню поведінку, заохочуючи їх бути більш уважними до добробуту всіх стейкхолдерів. Крім того, інвестори повинні використовувати негативний скринінг, щоб уникати компаній, які завдають шкоди іншим зацікавленим сторонам. Зазначена практика поведінки інвесторів отримала назву «соціально відповідального інвестування».

Співзвучною такому підходу є праця лауреата Нобелівської премії з економіки Джозефа Стігліца «Люди, влада та прибуток: прогресивний капіталізм у епоху невдоволення» (2019). На думку вченого, вільна конкуренція на більшості з ринків відсутня, спостерігається домінування великих компаній, що збільшують рівень свого прибутку не шляхом удосконалення технологій власного виробництва та збагачення національної економіки, а шляхом «захоплення» більшої частки ринку, користуючись власними економічними та інформаційними перевагами, впливом на представників влади, зловживанням економічною слабкістю конкурентів тощо [5]. За цих умов максимізація рівня добробуту власників бізнесу не сприяє підвищенню рівня добробуту населення

в цілому. Відтак на початку 2020 року Джозеф Стігліц запропонував нову стратегію взаємодії бізнесу та держави, спрямовану на зменшення зарплат представникам виконавчих органів та керівництва щоб протидіяти диспропорціям у заробітній платі; виконанні компаніями своїх зобов'язань щодо сплати справедливої частки податків; захист прав робітників через сильніші профспілки. Запропонована вченим нова модель капіталізму, що врівноважує уряд, ринки та суспільство, отримала назву «прогресивного капіталізму» [6].

Отже, особливістю теорії та практики світового економічного розвитку на початку ХХІ століття стало переосмислення проблем взаємодії держави та бізнесу, що знайшло відображення в концепціях «капіталізму зацікавлених сторін», який передбачає врахування довгострокових суспільних інтересів у процесі формування та реалізації стратегій розвитку приватного бізнесу та «прогресивного капіталізму», метою якого є урівноваження влади та врахування інтересів усіх учасників ринку.

Список використаних джерел

1. Friedman M. (1970). The Social Responsibility of Business to Increase its Profits. The New York Times Magazine, p. 6. URL: <http://umich.edu/~thecore/doc/Friedman.pdf>
2. Schwab, K., Vanham, P. (2021). Stakeholder Capitalism: A Global Economy that Works for Progress, People and Planet. Wiley.
3. McKinsey and Company. (2021). From principle to practice: Making stakeholder capitalism work. URL: <https://www.mckinsey.com/business-functions/strategy-and-corporate-finance/our-insights/from-principle-to-practice-making-stakeholder-capitalism-work>
4. World Economic Forum. (2020). Davos Manifesto 2020: The Universal Purpose of a Company in the Fourth Industrial Revolution. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2019/12/davos-manifesto-2020-the-universal-purpose-of-a-company-in-the-fourth-industrial-revolution/>
5. The Economist. (2019). If capitalism is broken, maybe it's fixable. URL: <https://www.economist.com/open-future/2019/07/08/if-capitalism-is-broken-may-be-its-fixable>
6. Stiglitz, J. E. (2019). People, power, and profits: progressive capitalism for an age of discontent. New York.

Сливка Тетяна,
канд. екон. наук,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування
НАН України»

ГЕНЕЗА ВЗАЄМОДІЇ КОРПОРАЦІЙ І ДЕРЖАВИ В ЛІБЕРАЛЬНІЙ МОДЕЛІ ЕКОНОМІКИ

Ключові слова: корпорація, корпоративний сектор, держава, державне регулювання економіки, ринок.

Tetiana Slyvka,
PhD,
Institute for Economics and Forecasting
of the NAS of Ukraine

GENESIS OF INTERACTION BETWEEN CORPORATIONS AND THE STATE IN THE LIBERAL ECONOMIC MODEL

Key words: corporation, corporate sector, state, state regulation of economy, market.

Компаративний аналіз успішних національних практик діяльності корпорацій та їх взаємодії з державою і суспільством дозволяє визначити важливі та актуальні для економіки України принципи та механізми функціонування корпоративного сектору, що є потужною складовою національної економіки та обумовлює динаміку її розвитку [1, с. 121; 3, с. 445-461].

Історико-економічний аналіз становлення корпорацій в англосаксонських країнах дозволяє визначити основні віхи формування інституційного забезпечення їх діяльності. Зокрема з'ясовано, що державне регулювання діяльності корпорацій впродовж тривалого історичного періоду починаючи з кінця XV ст. і до сучасності мало хвилеподібний характер, що було пов'язане з швидким стихійним розвитком ринку на початкових етапах діяльності корпорацій та з інтеграцією промислового і фінансового капіталів і монополізацією ринків в подальшому.

На основі ретроспективного аналізу визначені історичні періоди, що відображали зміни співвідношення державного втручання та ринкової саморегуляції у корпоративному секторі англосаксонської моделі ринкової економіки:

1) XV-XVII ст. – період заснування корпорацій з дозволу влади чи за власною ініціативою учасників, що характеризується необхідністю отримання дозволу на торговельну діяльність та майже повною відсутністю урядового регулювання внутрішньої організації корпорацій;

2) XVIII ст. – період жорсткого державного обмеження діяльності корпорацій внаслідок біржових спекуляцій акціями, що передбачало

встановлення неможливості відчуження акцій та зрештою обмежувало свободу підприємництва;

3) XIX ст. – початок XX ст. – період послаблення державних заборон у діяльності корпорацій з одночасним розвитком корпоративного права, що зрештою заохочувало приватну ініціативу, та бурхливого промислового розвитку і поширення акціонерної форми організації бізнесу [2, с. 111-150];

4) 1930-ті рр. – середина XX ст. – період активного державного втручання в корпоративний сектор економіки внаслідок хвилі банкрутств, розмежування промислового і фінансового капіталу та посилення антимонопольного законодавства з метою запобігання злиттів і поглинань компаній;

5) 1980-ті рр. – період лібералізації корпоративного сектору економіки та зниження податкового навантаження на корпорації;

6) початок XXI ст. – період впровадження жорсткого регулювання корпоративного сектору після хвилі корпоративних скандалів, що характеризується зокрема посиленням вимог до фінансової звітності, контролю і регулювання фінансової діяльності, розкриття інформації та персональної відповідальності менеджерів.

До інститутів, що забезпечують розвиток корпоративного сектору в англосаксонській моделі ринкової економіки, належать законодавчі акти на державному та регіональному рівнях, державні установи (зокрема Комісія з цінних паперів і бірж США), недержавні організації (зокрема Північноамериканська асоціація адміністраторів цінних паперів, Національна асоціація дилерів цінних паперів) та фондові біржі. Фондові біржі відіграють особливу роль у забезпеченні функціонування корпоративної власності. По-перше, фондові біржі є по суті незалежним від держави механізмом ринкової саморегуляції корпоративного сектору, а по-друге, маючи власні встановлені правила, що часто доповнюють законодавство, забезпечують розкриття корпоративної інформації та таким чином є інструментом контролю над менеджментом.

Встановлено ключові особливості англосаксонської моделі корпоративного управління, а саме:

1) значний ступінь розпорошеності акціонерного капіталу найбільших корпорацій серед приватних та інституційних інвесторів;

2) розмежування виробничих та фінансових корпорацій з забезпеченням фінансування промислового сектору на основі ефективного функціонування ринку цінних паперів;

3) високий ступінь інформаційної прозорості корпорацій.

Водночас сьогодні простежується тенденція трансформації особливостей цієї моделі корпоративного управління, а саме збільшення частки інституціональних інвесторів та зближення виробничих і фінансових корпорацій після відміни у 2000 році Закону Гласа – Стіголла (Glass – Steagall Act, 1933) та скасування заборони на участь комерційних банків США в операціях з акціями.

Таким чином, впродовж кінця XIX–XX ст. корпорації фактично були локомотивом і основою економічного зростання і технологічного прогресу. Традиційно в англосаксонській моделі ринкової економіки держава

розглядається передусім як гарант індивідуальних свобод – «нічний сторож». Утім, дослідження історії становлення та розвитку корпорацій засвідчує тенденції до посилення державного втручання в діяльність корпоративного сектору шляхом впровадження структур та інститутів. Застосування ідей вільного ринку на практиці створило сприятливі умови для заснування та розвитку великих корпоративних структур в провідних країнах світу. Однак необмежений державним втручанням ринок та функціонування на ньому ТНК мали негативні наслідки для суспільства, породжені монополізмом, що призвело до поступової зміни співвідношення держави і ринку задля подолання негативного впливу діяльності корпорацій.

Для України забезпечення ефективного зростання економіки на основі діяльності корпорацій вимагає створення відповідних умов функціонування корпоративного сектору, які б мінімізували вплив деструктивних чинників та сприяли економічному розвитку і створенню вигод для суспільства.

Список використаних джерел

1. Грінка Т.І. Вплив держави на формування конкурентного корпоративного сектору в Україні. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2020. Вип. 2 (25). С. 119–125.
2. Гринспен А., Вулдрідж А. Капіталізм в Америці. Історія. Москва : Альпіна Паблішер, 2020. 560 с.
3. Підприємництво в Україні: історико-інституційний аналіз : монографія / за ред. д.е.н. В. В. Небрат; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів НАН України». Київ, 2019. 532 с.

Щуров Ігор,
канд. техн. наук,
Національний університет
«Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Ключові слова: сталий розвиток, національна економіка, енергетична безпека, енергетичний сектор, інноваційно-інвестиційні механізми.

Igor Shchurov,
PhD,
National University
«Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»

PROBLEMS OF ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UKRAINE AND ITS ENERGY SECURITY

Key words: sustainable development, national economy, energy security, energy sector, innovation and investment mechanisms.

Сучасні проблеми сталого розвитку та забезпечення енергетичної безпеки України вимагають запуску нових, науково обґрунтованих механізмів стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку енергетичного сектора України. Актуальність зазначеної наукової проблематики визначається й тим, що вітчизняний енергетичний сектор перебуває у процесі активного реформування. Розв'язання цих проблем вимагає урахування концептуально-ціннісних підходів, що визначені сучасним розвитком світової спільноти. Зокрема мова йде про сукупність вимог глобального порядку Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року» [1]; сформовані загальноцивілізаційні «правила» побудови державного управління і регулювання економічного розвитку та корпоративного менеджменту бізнес-структур енергетичного сектору України, тому числі у рамках Глобального договору ООН (UN Global Compact) [2], Європейського зеленого курсу до 2050 р. [3], до яких приєдналася Україна.

У Стратегії енергетичної безпеки України [4] як складовій Національної економічної стратегії на період до 2030 року [5], Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року [6], розробленій з метою збалансування економічних, екологічних і соціальних вимірів сталого розвитку, акцентовано увагу на тому, що енергетичний сектор країни має критичний стан. Енергетична безпека національної економіки перебуває під впливом сукупності загроз, ризиків, викликів, які знижують стійкість енергетичного сектору України у цілому.

Вивчення змісту та причин виникнення загроз, перелічених у Стратегії енергетичної безпеки, свідчить про існування досить широкого спектра накопичених проблем системного характеру в цій сфері, що водночас є результатом значного технічного відставання енергетичного сектора України від провідних країн світу, спричиняє його низьку інвестиційну привабливість та украй обмежену інноваційну активність підприємств. Усе це дає змогу констатувати про недостатній рівень результативності інноваційно-інвестиційних механізмів забезпечення розвитку енергетичного сектора України та його інтеграції до європейського простору, неузгодженість державної енергетичної стратегії та стратегій бізнес-структур.

Аналіз і оцінка ефективності функціонування енергетичного сектора економіки України з позицій забезпечення доступної та чистої енергії (ціль №7 сталого розвитку) [7] показують актуальність пошуку інноваційно-інвестиційних механізмів її забезпечення з урахуванням специфіки розвитку країни та їх адаптації до відповідної системи вимог за такими ключовими напрямками й індикаторами сталого розвитку на перспективу (2015 - 2030 рр.):

- по-перше, забезпечення модернізації та розширення інфраструктури мережі для надійного й сталого енергопостачання на основі впровадження інноваційних технологій. Ключовими індикаторами оцінювання результативності діючих і нових механізмів є збільшення виробництва електроенергії на 11,1 % (з 157,7 до 182,07 млрд кВт·год), зменшення технологічних витрат електричної енергії в розподільних електромережах (з 11,5 до 9,0 %), а також витрат тепла в тепломережах (з 20 до 12 %);

- по-друге, запровадження ефективних механізмів диверсифікації постачання первинних енергетичних ресурсів, що мають знизити їх імпорт з однієї країни або компанії в загальному обсязі їхнього постачання (імпорту) із 40 до 12 %, а також питому вагу одного постачальника на ринку ядерного палива з 95% до рівня не більше 50%;

- по-третє, створення умов для збільшення обсягів виробництва енергії з відновлюваних джерел у національному енергетичному балансі та її питомої ваги з 4,9 до 17,1% у загальному кінцевому споживанні енергії, у тому числі шляхом уведення додаткових виробничих об'єктів з відновлюваної енергетики;

- по-четверте, підвищення результативності механізму забезпечення енергоефективності економіки, що мають привести до зниження індикаторів енергоємності ВВП (з 0,28 до 0,14 кг нафтового еквівалента на 1 дол. США за ПКС 2011 р.).

Проблеми сталого енергетичного розвитку та забезпечення енергетичної безпеки України є не лише результатом впливу внутрішніх умов, стану енергетичного сектора країни й особливостей його функціонування. Вони вимагають урахування змісту, сили впливу глобальних викликів, що можуть істотно змінювати можливості та загрози України, супроводжуватися виникненням специфічних суто для України ймовірних наслідків у національній економіці у цілому та в енергетичній сфері зокрема. Разом з тим, важливо звернути увагу й на необхідність обґрунтованого оцінювання наслідків переходу до нових концептуально-ціннісних підходів та пріоритетів сталого розвитку у забезпеченні енергетичної безпеки країни, що виникають у

результаті адаптації існуючих механізмів їх реалізації до загальноцівілізаційних умов, які визначені сучасним розвитком світової спільноти.

Дослідження показують [8; 9], що механізм просування енергетичного сектора економіки до сталого розвитку й забезпечення при цьому енергетичної безпеки України має відповідати новим викликам, завданням та принципам організації інноваційної діяльності з урахуванням суспільних інтересів, забезпечувати результативність державної інноваційної політики й стратегії інноваційного розвитку країни, галузей її економіки і бізнесу. Інноваційність функціонування енергетичного сектора економіки України визначається чинниками різного характеру (економічними, технологічними, організаційними, правовими, політичними, науково-технічними тощо). Отже, адаптація національної системи державного управління і регулювання економічного розвитку України та корпоративного менеджменту ключових бізнес-структур до нових «правил» функціонування енергетичного сектору є визначальною умовою формування інноваційно-інвестиційного механізму його розвитку та перетворення енергетичного сектора економіки в інноваційну екосистему.

Список використаних джерел

1. Глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року : Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25.09.2015 р. № 70/1.
2. UN Global Compact. URL: <https://www.unglobalcompact.org/>
3. Європейський зелений курс : можливості та загрози для України. Аналітичний документ. URL: <https://www.rac.org.ua/uploads/content/587/files/european-green-dealwebfinal.pdf>
4. Стратегія енергетичної безпеки України : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2021 р. № 907-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/907-2021-%D1%80#Text>
5. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : Постанова КМУ від 3 березня 2021 р. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>
6. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року : Указ Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3472021-39613>
7. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ президента України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
8. Matias J., Costa J. Open Innovation 4.0 as an Enhancer of Sustainable Innovation Ecosystems. *Sustainability*. 2020. October. URL: <https://www.researchgate.net/publication/344542375>
9. Granstrand O., Holgersson, M. Innovation ecosystems: A conceptual review and a new definition. *Technovation*. 2020. Vol. 90-91. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0166497218303870>

Заваженко Андрій,
аспірант,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

«ІНСТИТУЦІЙНИЙ ШОК» НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ COVID -19

Ключові слова: інституції, інституційне середовище, інституційний шок, інституційні дисфункції, глобальні виклики, пандемія COVID-19.

Andrii Zavazhenko,
PhD Student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

«INSTITUTIONAL SHOCK» OF NATIONAL ECONOMIES DURING THE COVID-19 PANDEMIC

Keywords: institutions, institutional environment, institutional shock, institutional dysfunctions, global challenges, COVID-19 pandemic.

Ключовою особливістю сучасного етапу розвитку соціально-економічних відносин є загострення суперечностей глобалізації і поява нових викликів глобального характеру. Зазначене актуалізує проблему інституційного реагування на подібні загрози, виникнення та подолання інституційних дисфункцій, які нерідко утворюються внаслідок швидких неспланованих реформ. Пандемія Covid-19 може розглядатися як глобальний виклик, який спричинив чи не найбільший «інституційний шок», як на рівні національних економік, так і на міжнародному рівні. Зазначена проблематика ймовірно увійде в мейнстрім економічних досліджень наступних років.

Згідно загально визнаного підходу процес інституційних змін описується через синтез еволюційного та революційного розвитку інституцій [1, с. 5]. Наслідком пандемії стало те, що відбулася одномоментна інституційна перебудова як на формальному, так і на неформальному рівні, якому не властива подібна швидкість трансформацій. Наприклад, завдяки усвідомленню населенням небезпеки швидкого поширення захворювання в 2020 р. суттєво зросла частка безконтактних платіжних операцій [4, с. 294]. Зокрема в Україні, згідно даних НБУ, загальна сума безготівкових операцій в 2020 р. досягла рекордного зростання в абсолютному значенні (658,6 млрд грн). Цей показник майже втричі перевищує результат зростання в 2019 р. і найбільш вірогідно, що в майбутньому дана тенденція продовжиться [3]. Більш детально динаміка зміни загальної суми безготівкових операцій в Україні за період 2015-2020 років наведено на рис 1.

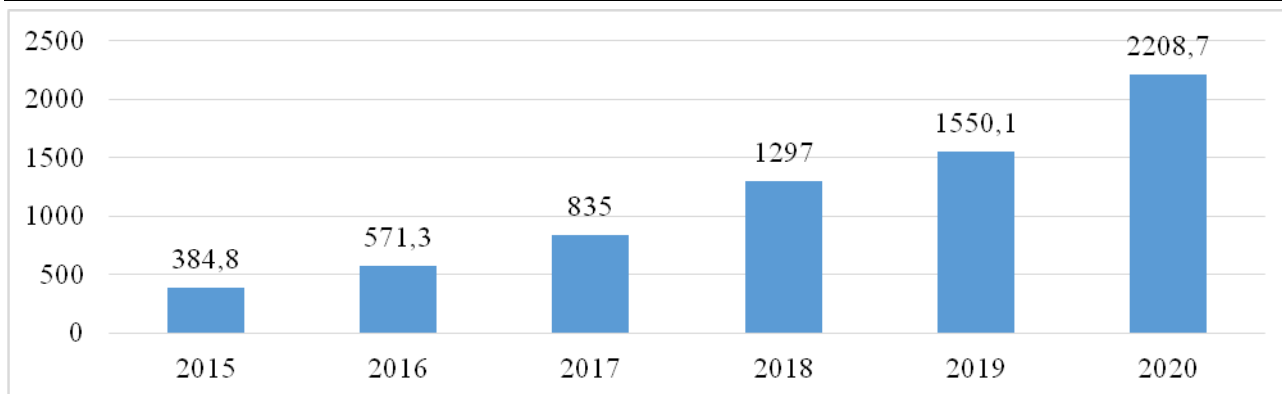

Рис. 1. Загальна сума безготівкових операцій в Україні за 2015-2020 рр., млрд грн.

Джерело: розроблено автором на основі [3].

Варто зауважити, що описаний інституційний шок на глобальному рівні – рідкісне явище, а його результати можуть бути вкрай загрозливими. Наслідки цього шоку важко спрогнозувати, при цьому практика інституційних перетворень доводить, що доволі часто їхнім результатом можуть бути інституційні дисфункції, пов'язані із відхиленнями та викривленнями, що відбуваються в межах інституційних середовищ [1, с. 4]. На глобальному рівні вже спостерігаються дисбаланси, викликані неможливістю доступу окремих країн до достатньої кількості вакцин.

За звичайних умов головною функцією інституційного середовища є економія трансакційних витрат. Однак у зв'язку з глобальним викликом пандемії інституційна система національних економік була реформована в напрямі виконання важливої захисної функції, а саме: запобігання поширенню хвороби серед населення. Йдеться про розробку та реалізацію заходів протидії пандемії. Зокрема, на неформальному рівні утвердилися нові норми поведінки з урахуванням соціального дистанціювання. проявом формальних обмежень стало застосування тимчасової заборони на ведення певних видів економічної діяльності та максимальне обмеження пересування людей між країнами [2].

У цьому контексті кожна країна розробила власну стратегію застосування подібних обмежень, що різняться за ступенем регулювання, кількістю та тривалістю функціонування тощо. Оновлені правила впливають на трансформацію соціально-економічних відносин, однак при цьому подібні різкі інституційні перетворення, навіть тимчасові, можуть мати негативні наслідки, що проявляються у різних сферах, у тому числі в уповільненні темпів економічного розвитку.

Тим не менше, особливість інституційних змін під час пандемії Covid-19 полягає не лише у встановленні нових формальних протекціоністських заходів. Пакет реформ охоплює інші правові механізми, включаючи заходи економічної політики, спрямовані на підтримку доходів громадян, заходи політики охорони здоров'я, пов'язані з необхідною кількістю тестів, вакцин тощо [2, с. 12].

Підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що глобальні загрози, такі як пандемія Covid-19, впливають не тільки на особливості реалізації процесів інституційних перетворень в окремих країнах, але й на

глобальний рівень. З точки зору нової інституційної теорії, інституційні зміни є синтезом еволюційних та революційних заходів, однак пандемія спричинила інституційний шок як у формальному, так і в неформальному інституційному вимірах. У цьому контексті швидка інституційна перебудова стала необхідним та дієвим механізмом протидії пандемії. При цьому для кожної країни, відмінності в інституційному інструментарію такої протидії полягають головним чином у обсягах та глибині регулювання, часовому інтервалі тощо. Варто зауважити, що подібні заходи національних економік є лише профілактичним інструментом, досягнення максимальної ефективності зазначених інституційних змін потребує налагодження співпраці на міждержавному рівні. Йдеться про необхідність здійснення нових інституційних трансформацій, спрямованих на формування глобального інституційного середовища протидії глобальним викликам.

Список використаних джерел

1. Гражевська Н. І., Заваженко А. О. Інституційні пастки ринкового реформування економіки України. *Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць*. 2019. Вип. 820. Економіка. С. 3–7.
2. Заваженко А. О. Компаративний аналіз протиепідеміологічного інституційного забезпечення національних економік у період пандемії Covid-19. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*. 2021. № 1 (73). С. 9–17
3. Основні тренди карткового ринку у 2020 році: безконтактні платежі та розрахунки в Інтернеті. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/osnovni-trendi-kartkovogo-rinku-u-2020-rotsi-bezkontaktni-plateji-ta-rozrahunki-v-interneti>.
4. Hwanghttps Н., Höllererhttps М. The COVID-19 Crisis and Its Consequences: Ruptures and Transformations in the Global Institutional Fabric. *The Journal of Applied Behavioral Science*. 2020. Vol. 56. Issue 3. P. 294–300.
5. Measures to be taken to prevent the spread of pandemic disease: COVID-19. 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/347026308_Measures_to_be_taken_to_prevent_the_spread_of_pandemic_disease_COVID-19

Селезньова Віолетта,
аспірантка,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

РОЛЬ ВІСЦЕРАЛЬНИХ ФАКТОРІВ У ЕКОНОМІЧНІЙ ПОВЕДІНЦІ СУБ'ЄКТА

Ключові слова: вісцеральні фактори, споживчий вибір, ірраціональна поведінка, споживча вразливість, гарячий і холодний вісцеральні стани.

Violetta Seleznova,
PhD Student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE ROLE OF VISCERAL FACTORS IN ECONOMIC BEHAVIOUR OF INDIVIDUAL

Key words: visceral factors, consumer choice, irrational behavior, consumer vulnerability, hot and cold visceral states.

Теорія споживання є одним з найстаріших і найдискусійніших розділів економічної теорії. Вражаюча динамічність суспільного розвитку та ускладнення соціально-економічної дійсності зумовлюють постійний перегляд теоретико-методологічних принципів дослідження споживчої поведінки. Якщо в період класичної економічної науки споживання головним чином визначалося прагненням максимізувати власну корисність, то в період некласики значно розширився список економічних факторів, що детермінують споживчу поведінку. На даному етапі, в ході посиленої міждисциплінарної взаємодії, споживчий вибір формується не лише економічними чинниками, але й соціальними, політичними, біологічними, когнітивними тощо. Однією з найбільш значущих і недооцінених груп факторів, що мають вирішальний вплив на споживчий вибір індивідуума, є вісцеральні фактори.

Вісцеральні фактори – це такі фізіологічні стани як голод, спрага, статевий потяг, фізичний біль та будь-які сильні емоції, що впливають на суб'єктивну оцінку благ. Переживаючи вісцеральний стан, люди зосереджуються насамперед на цілях, пов'язаних із задоволенням поточних потреб, применшуючи при цьому важливість довгострокових інтересів.

Інтенсивність вісцерального стану може справляти значний вплив на споживчу поведінку, модифікуючи логіку здійснення споживчого вибору. Іншими словами, чим сильніше індивід відчуває дію вісцеральних факторів, тим більше він схильний діяти проти своїх заявлених довгострокових цілей та приймати ірраціональні споживчі рішення [1].

Це припущення знаходить підтвердження в багатьох експериментальних дослідженнях представників поведінкового напрямку. В ході одного

експерименту було виявлено, що виснажені люди частіше пов'язують невдачі інших людей з втомою, тоді як невтомлені люди схильні пояснювати невдачі слабкістю мотивації [2]. Інша низка досліджень пов'язана з впливом відчуття голоду на поведінку людей. Наприклад, колектив вчених встановив, що люди, які завчасно планують дієту, часто недооцінюють її важкість, оскільки на момент розмірковування вони перебувають під слабким впливом вісцерального фактору [3]. Інший експеримент полягав у тому, що двом групам пропонувалося витратити свій час за винагороду у вигляді шоколадного печива. При цьому перша група могла побачити це печиво та відчути його аромат, а іншій лише показали його зображення. Як і очікувалося, учасники виміральної групи були більше схильні до ризику та готові пожертвувати власним часом, ніж учасники контрольної групи, які бачили тільки фотографію печива [4]. Існує чимало успішних спроб показати, як змінюються наміри та поведінка індивідів під впливом болю, страху, тютюнової та наркотичної залежності, сексуального та емоційного збудження тощо.

Слід зазначити, що всі вищезгадані дослідження можна резюмувати одним спільним узагальненням: хоча вісцеральні чинники можуть суттєво впливати на поведінку суб'єктів, останні не усвідомлюють цей вплив. У більшості випадків люди не можуть прогнозувати, як відбиватиметься вісцеральний стан на їхній майбутній поведінці, не пам'ятають про вплив вісцеральних факторів на поведінку в минулому та не здатні оцінити взаємозв'язок вісцеральних факторів з поведінкою інших людей. Вперше це когнітивне упередження сформулював та дослідив американський економіст Джордж Левінштайн. Він ввів поняття «гарячого» та «холодного» станів та запропонував термін «розрив емпатії» між даними двома станами, який виражає нездатність суб'єкта оцінити вплив інстинктивних факторів на власну поведінку та поведінку інших суб'єктів [5].

Розрив емпатії між «гарячим» і «холодним» вісцеральним станом не дозволяє споживачу убезпечити себе в майбутньому від прийняття необміркованих спонтанних рішень. Така когнітивна ілюзія призводить до споживчої вразливості — ситуації, коли суб'єкт під впливом інстинктів фокусується лише на аспектах блага, пов'язаних із задоволенням своїх вісцеральних потреб, та не бере до уваги інші аспекти [6]. Через звужену свідомість споживач може недостатньо повно вивчити інформацію про товар та продавця, а також — під потужним впливом вісцеральних факторів споживачеві важче адекватно сприймати рекламні повідомлення про товар і відрізнити добросовісну рекламу від недобросовісної. Прикладом цього можуть бути багаточисельні рекламні повідомлення про препарати для схуднення: вони стимулюють дію вісцеральних факторів, через що споживачі легше вводяться в оману. Нижче на малюнку зображено, як змінюється фокус уваги споживача залежно від його вісцерального стану:

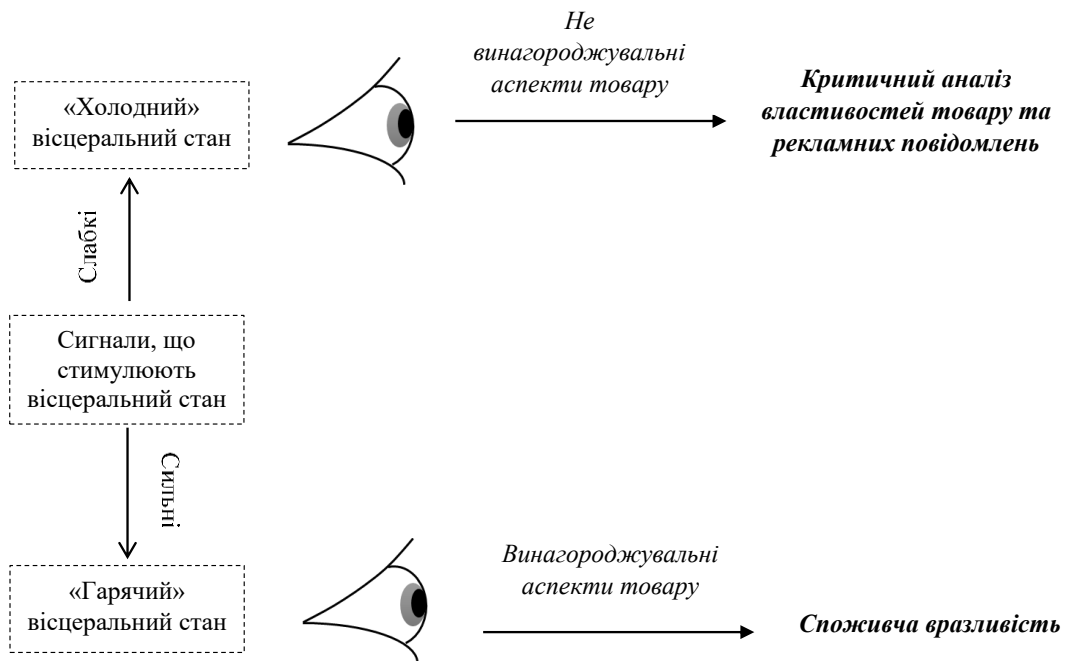

Рис. 1. Вплив «холодного» та «гарячого» вісцерального станів на фокус уваги споживача

Джерело: власна розробка автора.

Таким чином, виділення нової групи факторів впливу на споживчу поведінку напроцуд важливе для розуміння механізму здійснення ірраціонального споживчого вибору. Вісцеральні чинники стосуються біологічної природи людини, і тому їх подальше вивчення дозволить не тільки краще розуміти логіку дій споживача на ринку благ, але й допоможе розрізняти маніпулятивну рекламу та захищати споживачів від недобросовісних гравців ринку.

Список використаних джерел

1. Loewenstein, G. F. (1996). Out of Control: Visceral Influences on Behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*. Vol. 65 (March). P. 272–292.
2. Nordgren, L.F., van Harreveld, F., & van der Pligt, J. (2006). Ambivalence, discomfort, and motivated information processing. *Journal of Experimental Social Psychology*. Vol. 42. P. 252–258.
3. Hsee, Christopher & Yu, Fang & Zhang, Jiao & Zhang, Yan. (2003). Medium Maximization. *Journal of Consumer Research*. Vol. 30. P. 1–14.
4. Ditto, Peter & Pizarro, David & Epstein, Eden & Jacobson, Jill & Macdonald, Tara. (2006). Visceral influences on risk-taking behavior. *Journal of Behavioral Decision Making*. Vol. 19. P. 99–113.
5. Loewenstein, G. (2005). Hot-Cold Empathy Gaps And Medical Decision Making. *Health Psychology*. 24 (4). P. 49–56.
6. Lee, Jinkook & Horacio Soberon-Ferrer (1997). Consumer Vulnerability to Fraud: Influencing Factors. *Journal of Consumer Affairs*, 31 (Summer). P. 70–89.

Чередніченко Дар'я,
аспірантка,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

НОВАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАГАТОСТОРОННІХ ПЛАТФОРМ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Ключові слова: конкурентна політика; цифрові платформи; багатосторонні ринки; конкуренція; цифрова економіка; гейткіпер.

Dar'ya Cherednichenko,
PhD Student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

NEW EUROPEAN UNION REGULATIONS OF MULTI-SIDED PLATFORMS IN DIGITAL ECONOMY

Key words: competition policy, digital platforms, multi-sided markets, competition, digital economy, gatekeeper.

З метою визначення перспектив розвитку конкурентної політики України в умовах цифровізації економіки, з огляду на наявність великих технологічних компаній, доцільним є огляд новітніх законодавчих ініціатив Європейського союзу щодо регулювання діяльності багатосторонніх платформ.

«Багатостороння платформа – це фірма, що являється посередником між двома сторонами мережевого (двостороннього) ринку та забезпечує їхню взаємодію, отримуючи вигоди від позитивних мережевих ефектів» [1, с. 35-36]. Багатосторонні платформи сьогодні досить швидко поширюються в різноманітних галузях, зокрема, в освіті – Coursera, Duolingo; транспорт – Uber, охорона здоров'я та фармацевтика – SimplyInsured, Cohealo, tabletki.ua, liki24.com, пошуку роботи – OnFrontiers, robota.ua та інші.

Оскільки де-факто цифрова економіка не має кордонів, то одним із ключових факторів адаптації конкурентної політики до реалій діджиталізованої економіки є швидка та поглиблена співпраця між конкурентними відомствами та урядами різних країн [2, с. 1].

У заяві Європейської комісії «Формування європейського цифрового майбутнього» у лютому 2020 визначено три основні цілі ЄС на шляху до цифрової трансформації на благо людей та з повагою до європейських цінностей, а саме [3, с. 2]: технології, які працюють для людей; справедлива та конкурентна економіка; відкрите, демократичне та стабільне суспільство.

Окремі кроки з вищенаведеного переліку за рік після оголошення впроваджені у вигляді досить цікавих з точки зору конкурентної політики проєктів нормативних документів так званого Пакету актів щодо цифрових

сервісів. Так, в рамках зазначеного Пакету Європейська комісія в грудні 2020 року запропонувала дві законодавчі ініціативи, а саме Акт щодо цифрових сервісів (Digital Service Act, надалі – DSA) та Акт щодо цифрових ринків (Digital Market Act, надалі – DMA), які мають дві основні цілі:

1) Створити безпечний цифровий простір, в якому фундаментальні права всіх користувачів цифрових сервісів будуть захищеними.

2) Забезпечити рівні умови для стимулювання інновацій, розвитку та конкурентоспроможності як на єдиному європейському ринку, так і в світі.

Акт щодо цифрових сервісів частково модернізує Директиву щодо Е-комерції 2000 року та де-факто являє собою нове законодавче регулювання незаконного контенту, розповсюдження дезінформації та прозорих правил рекламування. Зокрема, DSA покращить регулювання контенту соцмереж з метою запобігання онлайн насиллю. Зокрема, пропонується змінити діюче правило, що компанії, які розміщують інформацію третіх сторін, не несуть відповідальності за її зміст окрім випадків, коли вони де-факто знають, що така інформація є незаконною. Також DSA запроваджує нові зобов'язання платформам щодо відкриття для регуляторів роботи алгоритмів, правил прийняття рішень щодо видалення певного контенту та способів персоналізації реклами. Більшість з цих зобов'язань стосується платформ, які мають понад 45 мільйонів користувачів в ЄС. Такі платформи як Facebook, YouTube, Twitter та TikTok підпадають під це порогове значення та будуть суб'єктами нового регулювання. Штраф за невиконання зобов'язань може сягати до 6 % річного обороту таких компаній [4, с. 80].

Акт щодо цифрових ринків передбачає гармонізовані правила, спрямовані на забезпечення чесної конкуренції на цифрових ринках ЄС. DMA дає визначення таких термінів, як дані, основні сервіси платформи, а також запроваджує термін гейткіпер (gatekeeper). Так, в пояснювальній частині зазначено, що «Декілька великих платформ все більше діють в якості шлюзу або гейткіпера між бізнес-користувачами та кінцевими споживачами, таким чином отримуючи міцне та довготривале становище, часто в результаті створення конгломератних екосистем навколо їх основних послуг платформи, що посилює існуючі бар'єри для входу. Таким чином, ці гейткіпери мають суттєвий вплив та значний контроль над доступом до цифрових ринків і закріплюються на них, що призводить до суттєвої залежності багатьох бізнес-користувачів від цих гейткіперів, що в певних випадках призводить до несправедливої поведінки щодо бізнес-користувачів.» (5, с. 1). Документ також розкриває критерії визначення статусу гейткіпера і відповідні обов'язки, а також штрафні санкції за їх невиконання.

Основними послугами платформи визначено, зокрема, послуги посередництва онлайн, пошукові системи в інтернеті, послуги соціальних мереж онлайн, послуги платформ обміну відео в інтернеті, незалежні від номеру послуги міжособистісного спілкування (так звані месенджери), операційні системи, послуги хмарних обчислень, рекламні послуги онлайн та інші.

Гейткіпером визначається провайдер основних послуг платформи за умови, що: він має суттєвий вплив на ринок ЄС; надає основні послуг

платформи, яка надає можливості доступу бізнес-користувачів до кінцевих споживачів та має або матиме найближчим часом стабільну ринкову позицію. Критеріями визначення так званих гейткіперів є кількість країн ЄС в яких надають послуги, річний оборот яких в зоні ЕЕА або середня ринкова капіталізація, кількість активних користувачів.

На компанії, визначені гейткіпером, будуть покладені певні зобов'язання щодо інтеперабельності, доступу до даних, розкриття інформації рекламодавцям, надання дозволу своїм бізнес-користувачам просувати свої товари та заключати угоди зі своїми покупцями поза межами платформ гейткіпера тощо. Компаніям, визначеним гейткіперами, буде заборонено надавати перевагу в рейтингах товарам, що пропонує гейткіпер, над подібними товарами, що пропонують треті особи на платформах гейткіпера; запобігати контактам користувачів-покупців з бізнес користувачами поза межами платформ гейткіпера; запобігати можливостям користувачів видаляти попередньо встановлені додатки чи програмне забезпечення за їх бажанням.

У разі системного порушення зобов'язань, визначених DMA, до гейткіперів можуть бути застосовані додаткові заходи у вигляді поведінкових та/або структурних зобов'язань, а також штрафні санкції за невиконання зобов'язань та/або заходів в розмірі до 10 % обороту в світі за останній рік або періодичного штрафу до 5 % середньоденного обороту.

Причинами створення проекту DMA є те, що існуючі інструменти конкурентної політики є недостатньо ефективними при застосуванні до цифрових платформ. Так, Європейська комісія вважає, що застосування статті 102 Договору про функціонування ЄС не може в певній мірі адресувати проблематику гейткіперів, оскільки:

- гейткіпери можуть не займати домінуюче становище на ринку;
- важко виокремити саме антиконкурентний ефект практик гейткіперів на чітко визначеному ринку;
- швидкість розслідувань зловживання монопольним становищем та відповідного правозастосування може не відповідати необхідності вчасного припинення чи запобігання певним практикам.

Хоча статті 101 та 102 Договору про функціонування ЄС можуть бути застосовані до антиконкурентних практик гейткіперів, все ж правозастосування проводиться ex-post та вимагає розуміння досить складних технологічних моментів. Отже, проект DMA доповнює статті 101, 102 та контроль за концентраціями і відповідне конкурентне законодавство країн-членів ЄС, спрямовані на захист конкуренції на ринках, визначених за правилами такого законодавства.

Таким чином, адаптація конкурентної політики до викликів цифрової економіки є надзвичайно актуальним питанням в світовій проконкурентній спільноті, а відповідні напрацювання змін до законодавства та інструментів правозастосування знаходяться в фазі розвитку.

Список використаних джерел

1. гнатюк А. І., Гончарук І. В. Розвиток багатосторонніх бізнес-платформ в умовах 4-ої промислової революції. Конкурентоспроможність національної

- економіки : матеріали XVII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 5-6 жовт. 2017 р. КНУ Тараса Шевченка, 2017. С. 35-36.
2. Co-chairs' summary, 2019. Conference on Competition and the Digital Economy In: OECD, Paris, Competition and the digital economy, Proceedings of the *OECD/G7 Conference*. Paris, June 3, 2019. URL: <http://www.oecd.org/daf/competition/Co-chairs'%20Summary%20-20Conference%20on%20Competition%20and%20the%20Digital%20Economy.pdf> (дата звернення 25.06.2021).
 3. Shaping Europe's digital future, 2020. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/communication-shaping-europes-digital-future-feb2020_en_4.pdf (дата звернення 26.03.2021).
 4. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on a Single Market for Digital Services (Digital Services Act) and amending Directive 2000/31/EC, December 15, 2020. *European Commission*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?qid=1608117147218&uri=COM%3A2020%3A825%3AFIN> (дата звернення 25.06.2021).
 5. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on contestable and fair markets in the digital sector (Digital Markets Act), December 15, 2020. *European Commission*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?qid=1608116887159&uri=COM%3A2020%3A842%3AFIN> (дата звернення 25.06.2021).

Шемахіна Ірина,
аспірантка,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

КОНВЕРГЕНТНО-ДИВЕРГЕНТНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК У КОНТЕКСТІ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ПАРАДИГМИ

Ключові слова: інституційна парадигма, нерівномірність економічного розвитку, інституційні зміни, конвергентно-дивергентний розвиток національних економік.

Iryna Shemakhina,
PhD Student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

CONVERGENT-DIVERGENT DEVELOPMENT OF NATIONAL ECONOMIES IN THE CONTEXT OF THE INSTITUTIONAL PARADIGM

Key words: institutional paradigm, uneven economic development, institutional changes, convergent-divergent development of national economies.

Посилення нестійкості соціально-економічного розвитку в умовах глобалізації засвідчило суперечливе поєднання інтеграційних і дезінтеграційних тенденцій, поліцентричність та нелінійність розвитку національних економік, привернувши увагу представників неортодоксальних напрямів економічної науки до теоретичного осмислення конвергентно-дивергентних тенденцій еволюції країн світу. Зазначені суперечності знайшли відображення в наукових дослідженнях представників інституційної теорії, які звернули увагу на багатовекторність історичної еволюції ринкових економічних систем.

Зокрема, основоположник інституційного напрямку економічної науки Т. Веблен розглядав таку еволюцію через призму концепції кумулятивної причинності, відповідно до якої економічний розвиток характеризується причинною взаємодією різноманітних факторів та феноменів, що підсилюють один одного [1, с. 92; 2, с. 32]. Спираючись на методологію, започатковану в межах традиційного інституціоналізму, представник інституційно-соціологічного напрямку стокгольмської школи макроекономіки Г. Мюрдаль наголошував на тому, що економічний розвиток регіонів світу відбувається нерівномірно. За цих обставин інтеграція національних економік та їх конвергенція можливі за умов зменшення глобальних дисбалансів між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються [3]. Співзвучними такому підходу були напрацювання американського економіста Т. Шульца, який акцентував увагу на проблемах розвитку людського капіталу як основного

чинника відсталості економік країн, що розвиваються. На думку вченого, останні можуть покращити своє становище не стільки за рахунок природних ресурсів регіону, запровадження технічних нововведень чи здійснення урядових реформ, скільки шляхом нарощування інвестицій в сфери освіти, науки та охорони здоров'я населення [9].

Прибічник нового інституціоналізму, відомий перуанський економіст Е. де Сото також звертає увагу на дивергенцію траєкторій економічного розвитку національних економік. Намагаючись відповісти на запитання «чому капіталізм перемагає на Заході та зазнає поразки у всьому іншому світі?» вчений акцентував увагу на особливостях інституційних змін країн, що розвиваються, які не спроможні скопіювати та повторити сценарії ринкових трансформацій розвинених країн. За цих обставин уряди країн, що розвиваються повинні здійснювати ринкові перетворення з урахуванням історичної та культурної унікальності їхніх національної економіки, розуміння суперечливої єдності інтеграційних та дезінтеграційних тенденцій ринкової уніфікації світу, не піддаючись загальним шаблонам, нав'язаним розвиненими країнами Заходу або впливовими міжнародними організаціями [6].

У контексті проблеми, що аналізується, слід відмітити наукові розробки засновника теорії інституційних змін Д. Норта, який наголошував на тому, що розвиток країн світу відбувається різновекторно, що призводить не стільки до їхнього зближення (конвергенції), скільки до розходження (дивергенції) траєкторій їхньої господарської еволюції [4]. Вагомий внесок у розвиток наукових досліджень в цій сфері здійснив Т. Еггертсон, який обґрунтував можливості та межі інституційного реформування відсталих економік на основі аналізу передумов і чинників формування й тривалого існування інституційних дисфункцій [8].

Аналізуючи причини нерівномірності соціально-економічного розвитку країн світу, відомий норвезький економіст Е. Райнерт звернув увагу на те, що визначальними факторами дивергенції траєкторій господарської еволюції розвинених країн та країн, що розвиваються, є не стільки інституції, скільки особливості їхньої спеціалізації в системі міжнародного поділу праці. На думку вченого, обробна промисловість, сфера послуг, розвиток високих технологій – це види економічної діяльності зі зростаючою віддачею, що визначають конвергенцію траєкторій господарського розвитку успішних країн. Натомість сільське господарство, риболовство та видобувні галузі що характеризуються спадною віддачею, визначають дивергентні траєкторії розвитку відсталих економік та їх залежність від розвинених країн. При цьому, впливові міжнародні організації та уряди західних країн нав'язують зазначеним країнам види діяльності зі спадною віддачею, підтримують політику вільної торгівлі за рахунок надання цим країнам фінансової допомоги, яка робить їх ще більш залежними від розвинених країн [5, с. 14, 24-27]. Натомість, Д. Асемоглу та Дж. Робінсон вбачають в політичних та економічних інституціях основну причину відмінностей в економічному та соціальному розвитку країн світу [7].

Таким чином, дослідження конвергентно-дивергентного розвитку національних економік через призму інституційної парадигми характеризується такими особливостями:

1) визнанням того, що економічний розвиток національних економік відбувається нерівномірно, а саме: між розвиненими країнами посилюються конвергентні процеси з одночасним посиленням дивергентних процесів між країнами «центру» та країнами «периферії». Подолання зазначених глобальних дисбалансів можливе за умови інституційного реформування як національних економік, так і світової економіки в цілому;

2) застосуванням концепції кумулятивно-причинного розвитку відповідно до якої панівні соціальні та політичні інституції певної країни визначають її майбутній розвиток і, стимулюють його, якщо інституційне забезпечення є ефективним, або дестимулюють його у разі відсталості інституцій [1, с. 92]. За цих умов зростає роль свідомого державного регулювання інституційних змін у країнах зі слаборозвиненими економіками [4, с. 20];

3) розумінням того, що траєкторії економічного розвитку національних економік значною мірою залежать від схильності людей до продукування інновацій, здійснення ринкових угод, навчання, розвитку конкуренції, чому сприяють чітка специфікація та захист прав власності, а також демократизація господарських відносин та взаємодій;

4) врахуванням важливої ролі позаекономічних (географічних, кліматичних, екологічних) чинників, які значною мірою визначають відмінності траєкторій економічного розвитку національних економік (їхню виробничу спеціалізацію, торгівельну політику, впровадження або унаслідування проривних технологій, партнерство з урядами інших країн тощо) [5, с. 24-27];

5) визнанням того, що економічний розвиток національних економік залежить від поведінки економічних суб'єктів, ментальність яких сформована в результаті тривалого виховання в межах певних успадкованих з минулого звичок, традицій, релігії, культури тощо, які стимулюють розвиток економіки або йому перешкоджають [2, с. 32].

Таким чином, сучасні теоретичні напрацювання, започатковані в межах інституційної парадигми, акцентують увагу на розумінні економічного розвитку, виходячи з принципу його багатоальтернативності та нелінійності, суперечливого поєднання конвергентних та дивергентних тенденцій еволюції господарських систем. З урахуванням цього урядами країн має вибудовуватися стратегія інтеграції до глобального ринкового середовища, заснована на усвідомленні інституційних особливостей формування та функціонування національних економік.

Список використаних джерел

1. Веблен Т. Ограниченность теории предельной полезности. *Вопросы экономики*. 2007. № 7. С. 86–98.
2. Веблен Т. Теория праздного класса. Москва : Прогресс, 1984. 387 с.
3. Мюрдаль Г. Азиатская драма : Исследование нищеты народов. Москва : б. и., 1970. 204 с.

4. Норт Д. Понимание процесса экономических изменений. Москва : Изд. дом Гос. ун-та Высшей школы экономики, 2010. 256 с.
5. Райнерт Э. Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными. Москва : Изд. дом Высшей школы экономики, 2017. 384 с.
6. Сото Э. де. Загадка капитала. Почему капитализм торжествует на Западе и терпит поражение во всем мире. Москва : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2004. 272 с.
7. Acemoglu D., and Robinson J.A. 2012. Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty (1st). 1st ed. New York: Crown, 529 p.
8. Eggertson T. 2005. Imperfect institutions: possibilities and limits of reform. Michigan (U.S.): The University of Michigan Press. 274 p.
9. Schultz T. 1972. Human Capital: Policy Issues and Research Opportunities. *Economic Research: Retrospect and Prospect*. Vol. 6, Human Resources. 84 p.

Шумей Анна,
аспірантка,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ СПОЖИВЧОЇ ПОВЕДІНКИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Ключові слова: «індивідуалізація» споживання, етичне споживання, екологічне споживання, референтна група.

Anna Shumei,
PhD Student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

CHARACTERISTICS OF CONSUMER BEHAVIOR IN THE CONTEXT OF MODERN SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

Key words: «individualization» of consumption, ethical consumption, ecological consumption, reference group.

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку споживач являє собою індивіда, який намагається задовольнити все нові та нові потреби шляхом неперервного споживання. При цьому при дослідженні попиту споживача необхідно акцентувати увагу на тому, що кожен споживач – окремий індивід, що призводить до диференціації споживання, внаслідок якого виробляються товари для певних груп людей з урахуванням їхніх культурних, національних, соціально-демографічних характеристик. Для споживання періоду постіндустріальної трансформації характерна «індивідуалізація» споживання через самовираження людини та формування власної ідентичності через споживання, а також розвитком споживання через Інтернет (електронне споживання або онлайн-споживання) та збалансованим споживанням [4, с. 46].

Для XXI століття характерне існування різноманітних благ, які можуть задовольнити більшість потреб суспільства. Дана різноманітність призвела до збільшення витрат вибору (трансакційних витрат). Також дана різноманітність дозволяє споживачам швидше задовольняти свої потреби та формувати нові, в результаті чого масштаби споживання розвиваються динамічніше, ніж виробничі можливості суспільства. Іншим трендом XXI століття є протиріччя у споживанні: з одного боку споживання не відповідає раціональності використання ресурсів та гуманістичним принципам суспільного розвитку, а з іншого боку, переважно в розвинених країнах, сформувалася нова модель постіндустріального споживання, яка базується на засадах свідомого самообмеження, екологізації та інтелектуалізації споживчого попиту [2].

В умовах існування вищеописаного протиріччя певні групи людей почали просувати та розповсюджувати етичне споживання. Даний вид споживання

характеризується свідомим та відповідальним підходом щодо управління власним споживанням, де етичність продукції є головнішим фактором, ніж ціна. Відомо, що регулярно етичного споживання дотримується 5-10 % населення. Зважаючи на нові запити соціуму, етичність споживання та виробництва зараз почали отримувати правове оформлення (принципи захисту найманих працівників, навколишнього середовища, тварин та місцевих громад; тестування готової продукції; маркування продукції, зокрема вирощених в екологічних умовах та без додавання штучних добрив та хімікатів) [4, с. 324].

Ще одним відносно новим чинником, який впливає на споживчу поведінку індивіда – екологічний підхід до споживання, який передбачає орієнтацію суб'єктів господарювання на збереження ресурсів та навколишнього середовища. Даний підхід вплинув на моду у споживанні і це проявляється у виборі товарів тривалого користування, спільному/колективному використанні блага, мінімізації побутових відходів та у сортуванні сировини для вторинного використання.

Не зважаючи на вищеперераховані фактори, все ж таки один із найбільших впливів на споживчий вибір має естетичність. Вона найчастіше представлена у вигляді упаковки продукції або її подачі. Саме естетичність та візуальне сприйняття продукції стимулює споживчий вибір не менше, ніж функціональна корисність товару [5, с. 47].

Окрім тенденцій XXI століття на людину впливають також інші чинники, які є більш закоренілими в споживчих уподобаннях. Окрім того, що людину розглядають, як індивіда зі своїми потребами, які формуються під впливом її суб'єктивних мотивів та переконань, у той же час вона є частиною суспільства, у якого є своя національна приналежність, культура, історія тощо. При цьому споживання формується не лише під впливом усталених звичаїв та традицій, а й під впливом настанов, які генеруються сучасними викликами [1, с. 195].

Іншим фактором, який впливає на споживчу поведінку індивіда – його ідентифікація приналежності до певної групи людей. Дана група може бути сформована за такими критеріями як вік, релігія, професія, інтереси тощо. Іноді ці групи називають референтними, їхня особливість полягає в тому, що ці групи слідує певним цінностям та здійснюють певний вплив на кожного учасника, очікуючи, що кожна людина буде відігравати свою роль. При наявності лідера/авторитета в референтній групі всі інші учасники будуть слідувати його поведінці та порадам. Таким чином цей лідер/авторитет може значно впливати на споживчу поведінку членів референтної групи [3]. Необхідно зауважити, що індивід може бути учасником одразу декількох референтних груп, що можуть одночасно впливати на споживчий вибір та робити його інтегрованим.

Також кожна референтна група має свої орієнтації на споживання, які базуються на рівні самоактуалізації (розвитку особистості, особистісному рості). Орієнтація на споживання формується під впливом соціуму та внутрішніх переконань людини. Було помічено, що люди одного віку але різних соціальних прошарків, або студенти різних навчальних закладів мають різні, іноді діаметрально протилежні, орієнтації на споживання. Студенти коледжів споживання сприймають як більш універсальний спосіб задоволення потреб, ніж студенти провідних вищих навчальних закладів країни [6, с. 66].

Окрім соціуму та ідей, які він нав'язує, на споживчу поведінку індивіда впливають ресурси, які є обмеженими: економічні, пізнавальні та час. Економічні ресурси пов'язані із бюджетом споживача і найбільше впливають на покупки дорогих речей або речей тривалого користування. Чим більш впевнено себе почуває споживач у фінансовому забезпеченні сьогодні та у перспективі, тим швидше він прийме рішення про придбання певного блага. Щодо часу, то саме особисте розділення індивідом часу на виконання роботи та на вільний дає йому змогу приймати рішення про придбання певного блага, яке буде або заощаджувати його час або займати. Однак необхідно зазначити, що економічні ресурси та час у споживанні пов'язані між собою, тому що придбання певних благ, які впливають на час індивіда можуть бути за суб'єктивною оцінкою дорогими і тому людина може відмовитися від них через цю причину. Якщо говорити про пізнавальний ресурс, то він пов'язаний із здатністю індивіда засвоювати певну кількість інформації та шукати її. Саме якість та кількість інформації впливає на споживчий вибір, при чому велика кількість інформації про благо не означає, що споживач прийме позитивне рішення щодо придбання цього блага [5, с. 46].

Таким чином на формування попиту та здійснення споживчого вибору в сучасній економіці впливає багато зовнішніх та внутрішніх факторів, які призвели до певних трансформацій в поведінці споживача.

Список використаних джерел

1. Кудінова А. В. Відносини споживання в парадигмі глобальної політичної економії. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. Київ, 2016. 445 с.
2. Bourdieu P. *The Social Structures of the Economy*. Cambridge: Polity Press, 2005.
3. Ding S., Lin J., Zhang Z. Influences of Reference Group on Users' Purchase Intentions in Network Communities: From the Perspective of Trial Purchase and Upgrade Purchase. *Sustainable Management of Digital Business and Information Technology*. 2020. № 12 (24).
4. Mothersbaugh D., Hawkins D., Kleiser S. *Consumer Behavior: Building Marketing Strategy*. 14th Ed. New York: McGraw-Hill. 2019. 832 p.
5. Peter J., Olson J. *Consumer Behavior and Marketing Strategy*. 9th Ed. New York: McGraw-Hill Education. 2010. 576 p.
6. Schiffman L., Wisenblit J. *Consumer Behavior*. 12th Ed. New York: Pearson. 2018. 512 p.

АНОТАЦІЇ ВИСТУПІВ

Бажал Юрій,
д-р екон. наук, професор,
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»

ПОШУКИ НОВОЇ ПАРАДИГМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ: *QUO VADIS*

Ключові слова: парадигми економічної теорії, доповідь Римського клубу, теорії вартості.

Iurii Bazhal,
Doctor of Science (Economics), Professor,
National University of Kyiv-Mohyla Academy

SEARCH FOR A NEW PARADIGM OF ECONOMIC THEORY: *QUO VADIS*

Key words: paradigms of economic theory, Club of Rome report, theories of value.

Парадигмальна критика сучасної економічної теорії переважно перебуває в дискусії інтелектуальних дискусій щодо природи трансформаційних тенденцій соціально-економічного розвитку, які гостро проявились після фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. Наукове та експертне середовище є одноставним у визначенні цих кризових явищ: уповільнення та зупинка економічного зростання, поширення бідності, збільшення нерівності та соціального розшарування, високе безробіття через впровадження нових технологій, особливо штучного інтелекту, глобальні екологічні виклики, вичерпаність природних ресурсів, зростання невизначеності тощо.

Проведений нами аналіз показав, що парадигмальний вимір цих розвідок повертає нас по суті до базових фундаментальних дискусій XIX та XX століть щодо прийнятності та ефективності різних типів соціально-економічного устрою. В найбільш агрегованому форматі це можна представити як протистояння ліберальної ринкової парадигми організації суспільних відносин, з одного боку, і телеологічної командно-адміністративної парадигми державного управління, з іншого. Сьогодні, як і півтора сторіччя тому, висувуються претензії до існуючої капіталістичної системи як причини виникнення зазначених фундаментальних криз. Проте, незважаючи на гостру критику капіталізму, прямо запропонувати нову командно-адміністративну систему в якості альтернативи ще мало хто з критиків наважується. Як це не дивно, одним з лідерів антиліберального концептуального наступу в економічній теорії стала впливова і авторитетна організація «Римський клуб». В його резонансній ювілейній доповіді до свого 50-ти річчя представлено позиції та посилання на роботи багатьох сучасних критиків капіталізму.

Сучасні економічні, фінансові та пандемічні кризи, а також проблеми реалізації цілей сталого розвитку вивели на поверхню соціально-економічних відносин принципово нові явища функціонування бізнесу, національних економічних систем та глобальних економічних взаємозв'язків, які поставили під сумнів канони існуючої економічної політики. Проте, критикам пануючого мейнстріму економічної теорії важливо не забувати, що за останнє сторіччя економічна теорія як цілісна система значно просунулась вперед у вирішенні тих проблем, на які не дає задовільних відповідей ортодоксальна неокласика. Економічна теорія продовжує розвиватись і давати відповіді на нові виклики. У нашій доповіді буде також розглянутий парадигмальний контекст трансформаційних проблем сучасної економічної політики.

Зайцев Юрій,

д-р екон. наук, професор,
Міжнародний європейський університет

НЕОЛІБЕРАЛІЗМ, ПОСТНЕОЛІБЕРАЛІЗМ І МОЖЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНИХ МОДЕЛЕЙ ЗРОСТАННЯ ДОБРОБУТУ СУЧАСНИХ НАЦІЙ

Ключові слова: лібералізм, неолібералізм, постнеолібералізм, людиноцентрична, трансгуманістична парадигма, революція 4.0, суперечності, моделі економічного та соціального розвитку.

Yurii Zaitsev,

Doctor of Science (Economics), Professor,
International European University

NEOLIBERALISM, POSTNEOLIBERALISM AND THE POSSIBILITY OF FORMING EFFECTIVE MODELS FOR INCREASING THE WELFARE OF MODERN NATIONS

Keywords: liberalism, neoliberalism, postneoliberalism, human-centered, transhumanist paradigm, revolution 4.0, contradictions, models of economic and social development.

Досліджено причини неспроможності неоліберальної парадигми обґрунтувати та забезпечити стійку здатність організації управління сучасним ринковим господарством та сучасним суспільством; визначено природу суперечностей, які поглиблюються внаслідок домінування неоліберальної парадигми розвитку в умовах революції 4.0 та глобалізації; проведено аналіз та сформульовано певні висновки та узагальнення щодо успішного функціонування моделей економіки, які націлені на врахування інтересів більшості громадян.

Лопух Ксенія,
канд. екон. наук, доцент,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ФЕМІНІСТИЧНА ЕКОНОМІКА ЯК НОВИЙ НАПРЯМ ДОСЛІДЖЕНЬ В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕОРІЇ

Ключові слова: феміністична економіка, сучасна економічна теорія, міждисциплінарність, жінки, методологія, гендер, нерівність.

Kseniia Lopukh,
PhD, Associate Professor,
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman

FEMINIST ECONOMICS AS A NEW APPROACH TO RESEARCH IN THE ECONOMIC THEORY

Keywords: feminist economics, mainstream economics, interdisciplinary, women, methodology, gender, inequality.

Feminist economics has been actively developing since the 1980s, when more female economists began to appear in the scientific and economic community and journals. On the one hand, it was an evidence of the overcoming the prevailing “masculinity” of economics. On the other hand, the feminist approach has called into question the fundamental postulates of the neoclassical mainstream. Criticism concerned the methodological individualism, rationality and differences in the economic behavior of women and men. Further, there are three main areas of research. 1. Problems of well-being, its individual (in terms of both men and women) and household (when a man and a woman are marry, have or do not have children) perception. 2. Economic inequality between women and men (gender inequality) and the development of solutions for the implementation of gender equality policy and analysis of its effectiveness. 3. Overcoming the androcentric approach in economic research.

Feminist economics is not an alternative to the mainstream, but it is both critical of it and a feminist approach with new tools to the economic research. The application of the feminist approach in economic theory allows to reconsider the role of women, to make them “visible” and to give them subjectivity both in abstract econometric models and in scientific activity and economic practice.

The feminist approach has significantly expanded the field of economic analysis of a number of contemporary socio-economic problems of society, including various types of discrimination, economic inequality between men and women, unequal distribution of household responsibilities and parenting, etc.

Feminist inquiry of economic issues affecting the lives and development of women, men and children are published in the scientific journal “Feminist Economics”, which was founded in 1994 by the International Association of Feminist Economics (1992).

References

1. Woolley, Frances R. (1994) The Feminist Challenge to Neoclassical Economics. *THESIS*. Vol. 6. 77–100 pp.
2. Nelson, Julie A. (1995) Feminism and Economics. *Journal of Economic Perspectives*. Vol. 9. No 2. P. 131–148.
3. Woolley, F. (2005). The Citation Impact of Feminist Economics. *Feminist Economics*. Vol. 11. Issue 3. P. 85–106.
4. IAFFE 2016. Annual Report. International Association of Feminist Economics. URL: <http://www.iaffe.org/pages/about-iaffe/annual-report/>

Радіонова Ірина,
д-р екон. наук, професор,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ВІД ПАРАДИГМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ (GOVERNMENT) ДО ПАРАДИГМИ ПУБЛІЧНОГО ВРЯДУВАННЯ (GOVERNANCE): ЕВОЛЮЦІЯ В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕОРІЇ

Ключові слова: державне управління (Government), публічне врядування (Governance), макроекономічна політика, аналіз політики.

Iryna Radionova,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman

FROM PARADIGM OF GOVERNMENT TO PARADIGM OF GOVERNANCE: EVOLUTION IN ECONOMIC THEORY

Key words: Government, Governance, macroeconomic policy, analysis of policy.

В тезах розкриваються визначальні ознаки двох парадигм публічного управління – Government та Governance. Акцентується увага на тих особливих вимогах до економічної політики, які впливають зі змісту парадигм. Ідентифіковані напрямки змін, які могли б бути спричинені врахуванням факту існування цих парадигм, в організації сучасної української економічної політики.

Фурман Тарас,
канд. пед. наук, доцент,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса

СТАТИСТИЧНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ

Ключові слова: статистична ідентифікація, середній клас.

Taras Furman,
PhD, Associate Professor,
Vasyl Stus National University of Donetsk

MIDDLE CLASS STATISTICAL IDENTIFICATION

Key words: statistical identification, middle class.

Сучасне розвинуте суспільство характеризується багатоманітністю різних соціально-економічних груп та прошарків. Проте соціальною, економічною та політичною його основою є середній прошарок, так званий середній клас.

В сучасних джерелах існує велика кількість підходів до трактування поняття середній клас: суспільно-політичні, соціально-економічні та ін. Така різноманітність підходів до виокремлення та вивчення середнього класу обумовлена складністю та багатогранністю даного поняття, а також різними цілями дослідження, що, як вже зазначалось, визначені подвійною роллю середнього класу: рушійна сила та індикатор.

Середній клас є індикатором соціально-економічного розвитку суспільства, держави та інструментом впливу на них. Саме такий клас є основним джерелом та чинником розвитку економіки та суспільства, рушійною силою соціально-економічного розвитку, запорукою стабільності держави. Саме це обумовлює значення виділення та аналізу середнього класу з боку органів державного управління, що дозволить науково обґрунтовано розробляти механізми державного стимулювання його розвитку.

Проте, за будь яких концепцій ідентифікації середнього класу його необхідно позиціонувати між двома крайніми полюсами суспільства. Саме тому методи аналізу рядів розподілу та структурні характеристики є основними методами ідентифікації та вивчення середнього класу за різними критеріями та ознаками: економічними, соціальними, політичними, психологічними та іншими. При цьому необхідно враховувати не лише кількісні характеристики, а і якісні. Вивчення середнього класу повинно в значній мірі ґрунтуватись на аналіз існуючої соціально-економічної та політичної ситуації в країні.

Вивчення та аналіз середнього класу передбачає розробку системи показників, в тому числі і статистичних, для його ідентифікації, а також для оцінки якості життя населення. Саме тому статистичні методи визначення та ідентифікації середнього класу мають актуальність сьогодні.

Наукове видання

**ЕКОНОМІКА. ФІНАНСИ. БІЗНЕС. УПРАВЛІННЯ
Зміни. Адаптація. Нова економіка**

EFBM 2021

**МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОГО
ФОРУМУ**

Дослідницька секція

**«ПАРАДИГМАЛЬНІ ЗРУШЕННЯ
В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕОРІЇ XXI СТ.»**

Комп'ютерна верстка: Заваженко А.О., Селезньова В.М.

Обкладинка: Коваленко О.Я.

Електронна версія збірника доступна за посиланням:

